



of Petersens  
1940

# NORDISKA MUSEETS OCH SKANSENS ÅRSBOK 1940

---

---

# VI HA ÄRAN

*att sedan decennier få räkna bl. a. ett flertal muséer, institutioner, läroanstalter och vetenskapsmän bland våra trogna kunder. Bidragande orsaker härtill äro dels vår mer än halvsekellånga erfarenhet i branschen och dels vår ständiga strävan att snabbt och omsorgsfullt utföra oss anförtrodda uppdrag.*

*Våra kataloger och alla upplysningar stå till Edert förfogande.*

**ALLT FOTOGRAFISKT**

**ALLT FÖR KINO**

**ALLT FÖR LJUSBILDER**

**EDV. NERLIEN A.-B.**

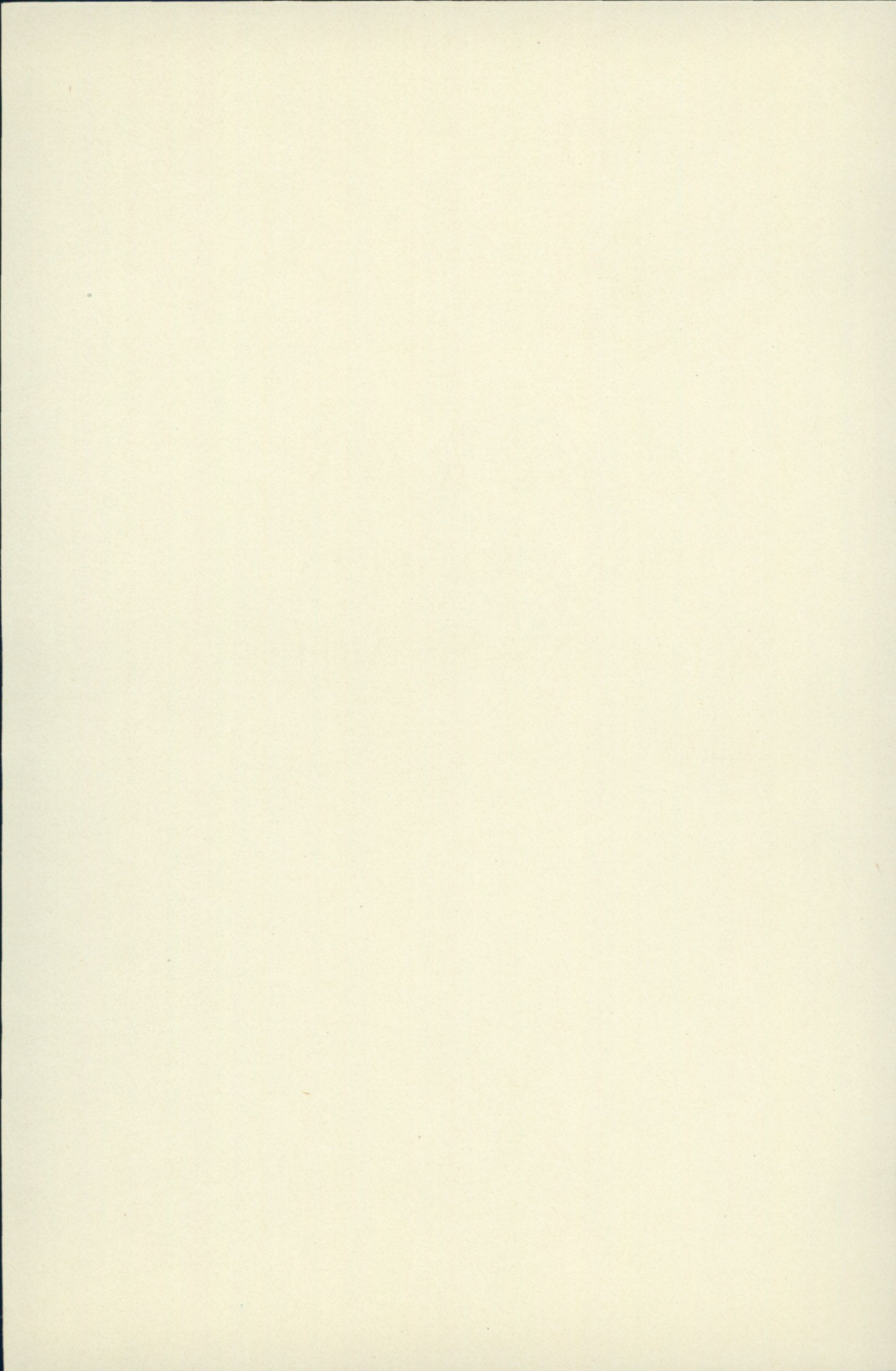
**KUNGSGATAN 19 · STOCKHOLM**

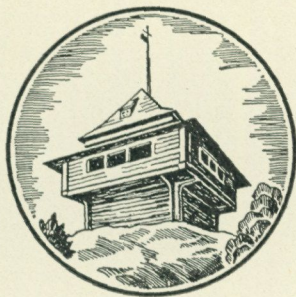
**TEL. 23 24 50**

---

---







*FATABUREN*

NORDISKA MUSEETS

OCH SKANSENS ÅRSBOK

1940

*Redaktion:*

ANDREAS LINDBLOM · GÖSTA BERG · SIGFRID SVENSSON

*Omslaget efter fotografier av Lennart af Petersens. Första sidan avbildar den på Skansen resta runstenen från Norslunda by, Norrsunda socken, Uppland. Sista sidan återger ett prov på tillverkningen vid Glashyttan på Skansen.*

---

*Tryckt hos*

*Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1940*

# INNEHÅLL

YRJÖ HIRN, Finlands frihet .....	7
GEORG W. FLEETWOOD, Adelsuniformen .....	13
ELISABETH THORMAN, En rysk damastmanufaktur under 1700- talet .....	29
G. LUNDQUIST, Svenska slidknivar .....	41
JOHN GRANLUND, Sikfesten i Kukkola .....	59
NILS LUDVIG RASMUSSEN, Kröningspenningar till bondeståndet	77
GÖSTA BERTEL, Vardagsliv i 1860-talets Mörbylånga .....	87
ALBERT NILSSON, Vargskall .....	107
SIGURD ERIXON, Artur Hazelius och Morastugan .....	133
GÖSTA BERG, Nils Edvard Hammarstedt .....	149
Från landskapsmuseer och hembygdsgrårdar .....	157
Nordiska museet och Skansen under år 1939:	
Allmogevdelningen .....	163
Högreståndsavdelningen .....	173
Skansen .....	193
Tyresö .....	207

Arkivet, biblioteket, undervisningsavdelningen m. m. ....	207
Fältarbeten .....	213
Förvaltning m. m. ....	217
Förteckning över personer och institutioner som 1939 över- lämnat gåvor till Nordiska museet och Skansen .....	233

# FINLANDS FRIHET

TAL VID FINLANDSAFTONEN I NORDISKA MUSEET 24 NOV. 1939

*av Yrjö Hirn*

När en resande från Finland denna höst anländer till Sverige, är hans sinne fyllt av en enda förhärskande känsla. Han förnimmar en överväldigande tacksamhet för all den välvilja, det deltagande och det bistånd, som kommit hans land och hans landsmän till del. Att bära fram ett uttryck för denna tacksamhet är mitt första ärende i kväll. Jag har intet uppdrag, men det oaktat behöver jag ingalunda göra mig samvete av att tala på andras vägnar — så samstämmig och så entydig är den folkmening, som nu gör sig gällande i vår tidningspress och i alla våra privata och offentliga opinionsyttringar. Det är ingen skillnad mellan städer och bygd, mellan de centrala delarna av landet och de avlägsna ödemarkerna, mellan de högre stånden och de enkla allmogemännen: i hela nationen känner man, så starkt som aldrig tidigare, sitt samband med de nordiska länderna, och i främsta rummet med det närmaste grannlandet. Om författaren Frans Eemil Sillanpää icke av sjukdom varit hindrad att lämna sitt hem, så är jag viss om att han här hade avgivit sin vägande försäkran om det finska folkets tillgivenhet för Sverige. Och ehuru jag känner mig så mycket mindre vittnesgill än han, tror jag att jag i detta fall kan drista mig till att uppträda i hela folkets namn.

I min djärvhet vill jag gå ett steg längre; jag vill tillmäta mig att tolka en del av de tankar som rört sig hos menige man under de veckor, då vi alla villigt ha burit allt vad den förstärkta neutralitetsvakten pålagt oss av bördor, omak och offer.

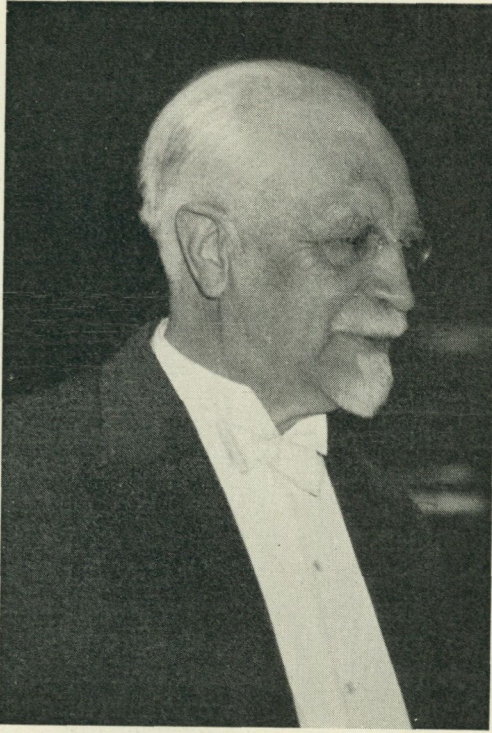


Bild 1. Professor Yrjö Hirn talar i Nordiska museets hall den 24 november 1939. Foto Svenska Dagbladet.

Det är icke svårt, eller det är åtminstone icke alldeles omöjligt, att göra sig en föreställning om arten av dessa tankar, därför att de i stort sett varit desamma hos alla och därför att de stämt överens med allt som varit det bästa, det bärande och det väsentliga i vårt politiska tänkandes nationella tradition. Som medveten övertygelse hos några och som obestämd, men osviklig aning hos andra, har ett finskt statsmedvetande under gångna sekel varit bestämmande för all vår inställning. Detta medvetande har, därom ville jag särskilt påminna, gjort sig gällande redan innan det ännu fullt motsvarades av några sådana institutioner, som äro utmärkande för en självständig stat. Det lät sig icke fördunklas ens de tider då Finland, efter att genom en storsint härskaråtgärd ha upphöjts bland nationernas antal,

senare med våld berövades den ena efter den andra av de suveräna nationernas rättigheter. Och det har vuxit sig starkt under de tjugo år mitt land, som ett oavhängigt rike, stått jämbördigt vid sidan av de nordiska staterna. Vad som länge hägrat som ett framtidshopp har fått sin uppfyllelse i fast och stadig verklighet, och känslor som närts av ett upplyst fåtal ha blivit allas egendom. Om någonting ännu fattats i begreppens utformning, så har det oklara blivit tydliggjort och allt det stridiga upplöst i enighet under de sista månadernas prøvotid, då nationen visat sig mer odelad än någonsin förr, då vänster, höger och center slutit sig samman i en gemensam front.

Jag tror icke att man misstager sig om man säger att det är trenne drag som framom alla andra giva en bestämd form åt den statstanke, som vid denna kritiska tid omfattas av den överväldigande majoriteten av Finlands folk: Vi vilja att vårt oavhängiga land skall vara ett fredligt land; vi vilja att det strikt och omutligt skall bevara sin neutralitet; och vi vilja att det, i allt sitt görande och underlåtande, skall ledas av den orubbliga rättens grundsatser.

Det kan icke behövas många ord för att klargöra, varför Finlands ideal är ett fredsideal. Vi hysa inga utvidgningsplaner, vi begära icke annat än att få behålla det vi besitta, och vårt verksamhetsbehov är tillfredsställt inom det egna landets gränser. Finlands uppodling, det stora sjuttonhundredratsprogrammet, är ännu långt ifrån genomfört, och dess fulla förverkligande kräver många släktleds arbete i ostörd id. Vi äro ett demokratiskt folk som respekterar individerna och som, jag vågar tro det, är alltför genomträngt av medvetande om människolivets, vart enskilt människolivs helighet, för att låta sig dåras av militaristiska masspsykoser och äventyrliga folkrörelser. — De försök som gjorts i sådan riktning, ha bedrövligt misslyckats och stå längesedan förkastade av folkflertalet. — Men det är icke nog att omsorgen om landets välfärd gjort oss till en fredlig nation. Det tyckes mig även att ett strängt fredsmässigt förhållningssätt motiveras av vidare syften än de i inskränkt mening patriotiska. När stora kulturnationer äro in-

vecklade i ett totalitärt krig som — därom ha vi ju nyss haft en bitter erfarenhet — leder till moraliska och jag ville rent ut säga till intellektuella upplösningsprocesser, är det väl ingenting mindre än en plikt mot släktleden att varje folk, som blott någonsin det förmår, håller i beredskap en tillflyktsort för de hotade kulturvärdena och inom sitt lilla område ser till att alstringen fortgår på bildningslivets odlingsmarker.

När vi med ängslig iver söka skydda vår neutralitet, vill jag tro att vi även därvid följa en nationaltradition, eller rättare sagt, att vi omedvetet lyda vissa instinkter, som äro nedlagda i bottnen på detta hemlighetsfulla något, vilket man betecknar som folkets själ. Jag skall villigt medgiva att urtypen för nationallynnnet, den enkla finske allmogemannen, icke stått mig så nära, att jag på grund av personlig bekantskap kunde uttala mig om hans reaktionssätt. Men det torde likväl icke vara oförsiktigt att hänvisa till de stora, klara linjerna i bondens psykologi, därför att vi så gott som alla ha en rem i ryggen av samma hud som han. Och så kan jag påstå, icke allenast med stöd av vad jag läst mig till, utan med åberopande av egen upplevelse, att Finlands folk i all sin strävan ledes av en påfallande benägenhet att välja sina vägar på egen hand. Man är tacksam för allt det stöd som sympatibevis kunna meddela; man känner sig lycklig över samförstånd och samarbete; men man kan samtidigt visa sig nästan sjukligt rädd för att taga ledning från främmande håll. Till svar på allt som sagts eller antytts i motsatt riktning kan det genmälas, att det aldrig stämt överens med vår natur att gå andras ärenden. Det må lämnas oavgjort om icke denna isoleringslust i några av sina yttringar kan betecknas som en svaghet och ett fel, lika mycket som en styrka. Men i ett avseende tror jag obenägenheten att binda sig vid andra är en enbart förmånlig lynnesegendomlighet. Den kan göra det lättare för oss, som neutrala och objektiva iakttagare, att skydda och vårda bildningslivets ömtåligaste, dyrbaraste och ousbärligaste yttringsform: vår tankes frihet och vår provningsrätt.

Fasthållandet vid rättsprinciperna slutligen har under tider-

nas lopp utvecklats till en typisk nationell försvarsmetod. En kritisk bedömare kunde säga att detta varit en helt naturlig följd av att landet så länge haft att hävda sin ställning i förhållande till en övermäktig granne och förbundsbroder, mot vars anspråk ingen vapenmakt kunde göra sig gällande. Det är ej heller min mening att framhålla den finska rättskänslan som en förtjänst i och för sig; jag endast fastställer att denna känsla, som ett förhärskande drag, går in i folkkaraktären och att den hämtat stöd och näring ur vår nationella uppfostran. Det är måhända utanför Finland icke tillräckligt beaktat att den store folkkläran, samme skald som sjungit om Soldatgossens, Adlercreutz och Döbelns krigardygder, även förhärsligt ordhålligheten hos Sandels, laglydnaden hos Wibelius, och den absoluta, i sin radikala tillspetsning nästan paradoxala lojaliteten hos Leontes. I sitt sista verk, utkommet samma år han av ett slaganfall blev bunden vid sitt fjortonåriga sjukläger, har han manat till offertjänst vid Dikes altare. Och orden i hans maning lyda som ett testamente till hans folk:

Allt, allt kan svikta, gäcka, rubbas, växla om,  
Men evigt oföränderligt det rätta är.

Det har sagts, och med fullt fog, att Fänrik Ståls Sägner fingo ett nytt liv i de ungdomliga friskarornas offervillighet under vårt frihetskrig år 1918. Men det kan även sägas att Leontes hyllningsgärd vid rättens helgedom fick sin efterföljd, när en av våra högsta domstolar, Viborgs hovrätt, mangrant lät sig förpassas i ett ryskt fängelse, hellre än den gjorde ett avsteg från gällande lag. Och det var som om man påmintes om den Runebergiska maningen, när man hörde hur republiken Finlands president slutade sitt radiotal från Stockholms slott med de i all sin enkla saklighet så värtaliga orden: "Vi hoppas till det sista att vår mäktiga granne skall respektera de fredliga överenskommelser som vi slutit med honom. De innehålla uttryckliga bestämmelser att möjliga meningsskiljaktigheter skola avgöras på en fredlig väg. Finland för sin del står för sina överenskommelser."

Om hoppet sviker, om kontrakten brytas, om våldet reser sig mot rätten, då har ett folk som hyllar livets och fredens makter mot sin vilja bragts i ett läge, där man icke har lov att ställa freden över allting annat. Ty om man än fritt må förfoga över all annan egendom, så förbjudes man att avstå från rätten, denna rätt som aldrig kan bli en besittning för individer eller folk utan är hela släktets gemensamma arvelott. När rätten hotas, bli plikterna mot fosterlandet plikter mot mänskligheten, så visst som solidariteten binder alla nationer vid varandra. Kulturen, bildningslivet, humaniteten, eller med vilket namn man än vill beteckna allt som innerst är målet för vårt liv och vår strävan, detta de skilda folkens stora och samfällda, mödosamt tillkomna byggnadsverk, mister en del av sina grundvalar, varje gång uppenbara rättskränkingar vinna stadfästelse genom eftergifter och erkännanden. Finlands läge är sådant, att det måhända en gång skall se sig ställt inför tvånget att vägra en sådan stadfästelse, med alla de risker som vägrandet kan medföra. Vi önska innerligt att det som nu är ett hot, aldrig någonsin skall bli verklighet. Men om det sista provet kommer över oss, så vill jag tro att vi alla skola förstå vår plikt mot land och mänsklighet. Där skall icke vara något val eller någon tvekan.

# ADELSUNIFORMEN

av Georg W. Fleetwood

F rån min barndom påminner jag mig en gammal förnäm tants yttrande till ett par herrar, som på en större bjudning uppträdde i adelsuniform: O, den trevliga adelsuniformen, den påminner mig om min gamle onkel Fabian, han gick d a g l i g e n i adelsuniform. Läsaren frestas säkert nu, liksom vi ungdomar när vi hörde detta, att le i smyg och tänka att den där onkeln nog varit en löjlig individ, eller också fantiserade tanten en hel del. Men att tanten kanske inte hade så alldeles orätt skall måhända framgå av det följande.

En uniform för en adelsman, låter i våra dagar både egenomligt och obekant. Ändock är den tiden icke alltför avlägsen då det ej var så ovanligt, att män av rikets forna första stånd uppträdde i en sådan skrud och den som har tur kan nog ännu idag på bröllop eller större societetstillställningar få se en och annan herre i adelsuniform. Vad är då detta för en uniform, vad har den för befogenhet och när har den kommit till? Ja, hela dess historia är tämligen kort och tillhör så gott som utslutande 1800-talet. I äldre tider funnos ju många förmåner och bestämmelser för adelsmän beträffande deras dräkt, men någon bestämd uniform för ståndet förekom icke.<sup>1</sup> Under den diskussion, som föregick fastställandet av Gustav III:s nationella

<sup>1</sup> Ett försök till uniformering av ståndet kan möjligen spåras i de i Hauswolffs ceremonialia vid Gustav III:s kröning omtalade tolv stycken "extra capita", som skulle gå omkring konungen klädda uti himmelsblå klädeskläder, med förgyllda knappar samt utslaget hår (detta enligt välvilligt påpekande av överintendenten frih. R. Cederström).

dräkt förekom visserligen förslag att särskilja rikets fyra stånd med olika dräkter, men därav blev aldrig någon verklighet. Efter fastställandet av den nationella dräkten fick ridderskapet och adeln förmånen att bära den svarta och röda hovdräkten, men först under Gustav IV Adolf uppkommer den verkliga adelsuniformen. Det är ju också först under denne konungs regering, som de civila uniformerna slå igenom och bliva på modet, så väl i Sverige som i det övriga Europa. Deras uppkomst får dock icke endast ses som ett utslag av furstens och hans omgivnings praktlystnad, utan tvärtom uppstå de civila uniformerna i anslutning till de många överflödsförordningarna i avsikt att förhindra och minska lyxen i klädedräkt.

Adelsuniformens såväl som ett flertal av de civila uniformernas föregångare i Sverige var den av Gustav IV Adolf år 1802 fastställda provinsuniformen. I konseljprotokollet av den 5 april 1802 beskrives den på följande sätt: "Lång Räck af mörkblått kläde med krage, revärer och upslag af lika färg, foder af mörkblått Schalong. Hvit Väst, Blå Böxor. Gula knappar med länets vapen. Svart trekantig Hatt med Guld Träns och svart ros, samt en något större knapp. De som varit Officerare äga bära Gul ros. Svarta kragstöflar, hvartil kunna brukas Spärrar. Wärja med svart Balja. Hvita Böxor brukas til skor och strumpor. Strumporna böra vara hvita och af silke wid underdånige upvagtningar hos Deras Kongl. May:ter. Wid sådana underdåniga upvagtningar måge Blå böxor med kragstöflar äfven brukas." Det var alltså en för den gustavianska praktälskande tiden synnerligen enkel dräkt, utan annan grannlåt än de blanka knapparna med länets vapen, bild 3 och 4.

I första hand tilläts ridderskapet och adeln att bära denna uniform men sedan även alla ämbets- och tjänstemän med kunglig fullmakt på sina ämbeten samt possessionater. Härmed var således en enda enkel uniform fastställd för så gott som hela den civila högreståndsklassen i Sverige. Att den heller icke var avsedd endast som högtidsdräkt framgår därav, att man vid högtidliga tillfällen hade vita byxor, silkesstrumpor och lågskor, men i vardagslag bar den helt blå med svarta kragstövlar.

Emellertid skulle snart även på denna enkla dräkt komma mycken grannlåt nämligen i avsikt att skilja alla de olika civila ämbetsmännen åt. Ibland konseljprotokollen uti inrikes civila ärenden för år 1805 ligger en odaterad beskrivning på en av Gustav IV Adolf fastställd uniform för landshövdingar. Den är dock troligen något äldre än där den ligger. Beskrivningen på densamma har i detta sammanhang intresse: "Landshöfdinge Uniformen. Mörkblå Lång Räck i frackfacon med en rad Guldbroderat Löfwärk å kragen, Upslagen och ficklåcken. Foder af lika färg. Hvit Väst. Byxor af Gul skinnfärg, Blå kunna och brukas vid mindre tillfällen. Knappar Gula med Länets vapen. Swarta Krag-Stöflor med Sporrar, Swart Trekantig Hatt med hvita Plymer, en Broderad Guld-träns och Gul Knapp, samt Gul ros för Militaire- och Swart för Civile Landshövdingar. Wärja, i Gehäng under Wästen, med Guld Port d'Epée ock Swart Balja. Närmare underrättelse erhålles af den i Nåder fastställdte ritning, som vid Inrikes Civil Expedition förwaras och hwarest om afritnings erhållande på begäran kan fogas anstalt. Expedieras Gustaf Adolf."

Redan i en förordning av den 27 dec. 1798 talas om att landshövdingarna fått tillstånd att bruka uniformshattar med vita generalsplymer och i en förordning av den 13 april 1802 giver konungen vice landshövdingarna tillstånd att till provinsuniformen såsom landshövdingarna nyttja gula byxor av skinnfärg. Landshövdingeuniformen synes därför vara tidigare fastställd. Den skiljer sig emellertid från provinsuniformen däri genom, att den är enradigt knäppt och saknar revärer samt har guldbrodyr på kragen och rocken, vita plymer i hatten och vid högtidigare tillfällen byxor i gul skinnfärg, bild 2.

Flera civila uniformer fastställdes nu hand i hand, och i konseljprotokollet uti inrikes civila ärenden daterat Hälsingborg den 19 juli 1805 läser man följande: "Kongl. May:t fann med Ridderskapet och Adelens stånd och värdighet instämmande, at de ägde bära en särskilt Uniform, hvilken Kongl. May:t i nåder behagade således fastställa. Lång Räck av mörkblått kläde, med foder af lika färg, upfästade skjört, Räck Skjört blott i

Hörnen, epauletter af Guld Galon med Bouillonier och frantsar efter den Modell, som hos Gulddragare i Stockholm blifver at tilgå. Hvit väst. Räck och väst skurna lika som Landshöfdinge-Uniformen, på vilken Räckskjörten härefter böra uppfästas. Mörk-Blå Böxor eller Pantallons. Stöflar med Spårrar. När Skor och Strumpor nyttias äro Underkläderna Vita. Trekantig svart hatt med Guld-träns och toffsar i Hörnen. Gula knappar med Länets vapn. Bref skall afgå til Landshöfdingarna, at hvar i sitt Län underrätta Ridderskapet och Adelen om det dem bevilljade Nådiga tillstånd, at en sådan Uniform anlägga; och det genom Cirkulair Bref. Expedieras Gustaf Adolph.”

Här ha vi alltså den av Gustav IV Adolf fastställda adelsuniformen. Om vi jämföra den med provinsuniformen skola vi finna att den liknar denna, med samma knappar och samma krage utan prydnader. Det enda som här tillkommer är epåletterna med bouillonier och frantsar, alltså av generalsfason. Snittet på rocken är dock landshövdingeuniformens, d. v. s. med blott en knapprad, då däremot provinsuniformen har revärer och två knapprader såsom avbildningarna visa.

Vi se att även här vardagsdräkten är helt blå med stöflar. Och då denna liksom de övriga beskrivna uniformerna är synnerligen enkel, är den helt visst avsedd att vara vardagsdräkt, varför den gamla damen i början av min uppsats säkerligen kunde haft rätt uti att hon dagligen sett sin onkel gå i sådan uniform. Belägg finnes även för att personer vid sidan av sin ämbetsuniform burit den enkla adelsuniformen som vardagsdräkt. Så skall alltså Sveriges minister i Konstantinopel, greve Otto Stenbock, under hela sin ministertid därstädes, till år 1903, ha burit adelsuniform som vardagsdräkt (detta enligt välvilligt meddelande av överintendenten, frih. R. Cederström).

Strykningarna och en del tillägg i protokollmanuskriptet äro konungens egenhändiga, det gäller bestämmelsen om de blott i hörnen uppfästade rockskörten samt tofsarna på hatten. Beskrivningen avslutas sedan med en förordning om cirkulärbrev från landshövdingarna, ett sådant helt säkert nu sällsynt dokument finnes i behåll i Livrustkammarens bibliotek, utfärdat



Bild 1. Sveriges siste lantmarskalk, greve Gustaf Lagerbjelke, i adelsuniform. Oljemålning av G. U. Troili 1863. Riddarhuset.





Bild 2 (t. v.). Landshövdingeuniform. Ur "Collection des uniformes ordonnés par Sa Majesté pour les Officiers civils en l'Année 1803". Kungl. Biblioteket.

Bild 3 (ovan). Lantrådet C. A. Sjöcrona i provinsuniform. Oljemålning av L. Fränkel, 1800-talets början. Helgenäs, Skåne. Knappen med Skånes vapen i färger (emalj).

Bild 4 (t. h.) Provinsuniform. Färglagd handteckning, troligen av Joh. Alb. Aleander. Uppsala universitetsbibliotek.



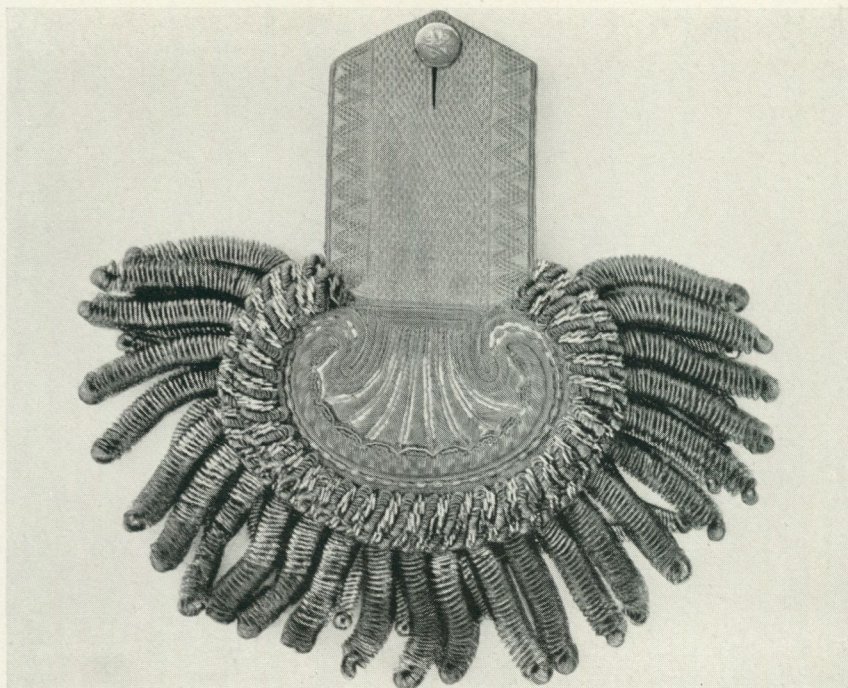
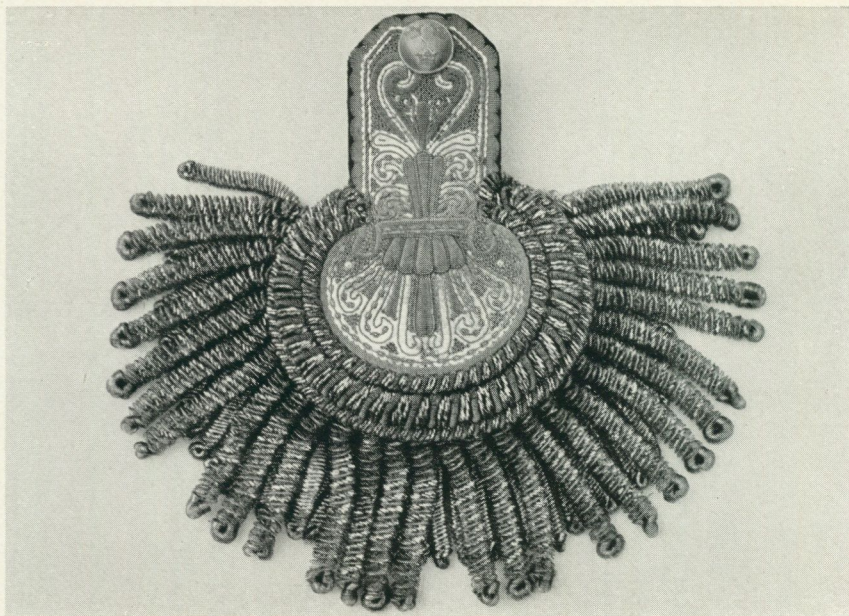


Bild 5—6. Adelsuniformsepåletter. Den övre med "tre kronor" och den undre med Södermanlands vapen i knappen. Privat ägo.



Bild 7. De fyra stånden med adelsmannen i sin uniform (den andre fr. v.). Detalj ur "Händelse vid en marknad i en småstad", teckning av C. J. Ljunggren. Nationalmuseum.

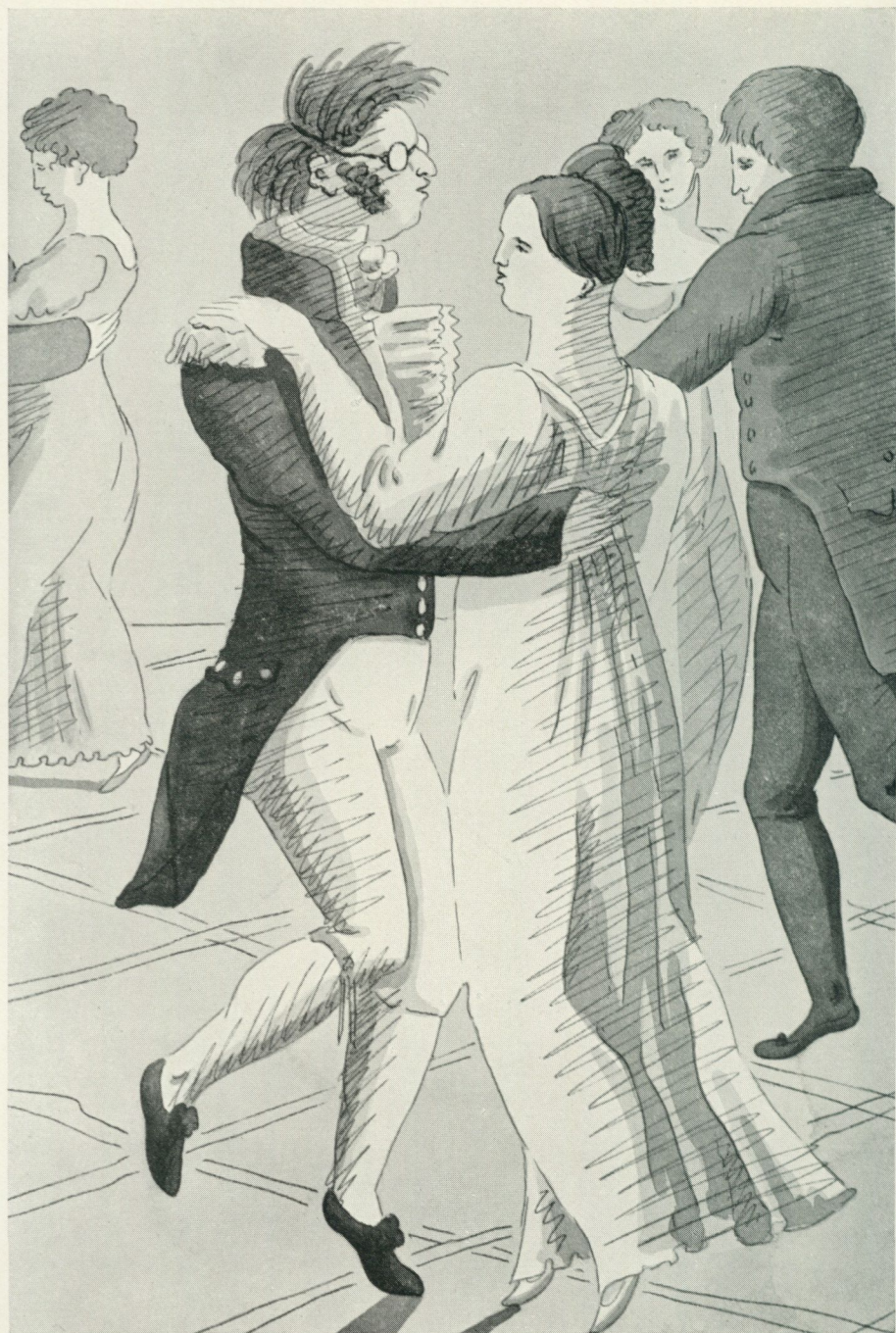


Bild. 8. Adelsuniformens högtidsdräkt (i förgrunden). Detalj ur "Småstadsbal", teckning 1818 av C. J. Ljunggren. Nationalmuseum.



Bild 9. Adelsman i uniform (stående). Detalj ur "Schackspelare", teckning 1818 av C. J. Ljunggren. Nationalmuseum.



Bild 10. Adelsuniform med svarta byxor (mannen t. v.). Detalj ur "La haute volée", teckn. 1819 av C. J. Ljunggren. Nationalmuseum.

av landshövdingen i Kalmar Michael Anckarswärd i Kalmar landskansli den 29 juli 1805 och adresserat till greve Lewenhaupt i Västervik.

I vad mån tillståndet att bära denna uniform accepterades och uniformen blev använd är intressant att söka följa. Naturligtvis var det i första hand på riddarhuset den fick användning, och på lantmarskalksporträtten efter denna tid se vi ofta lantmarskalken klädd i denna uniform, så vida han ej samtidigt varit högre militär, då han ofta bibehållit sin militära uniform. Men eftersom uniformen tydligen var både enkel och praktisk synes den någon tid framåt ha varit ganska mycket använd. Då ej någon uniform fastställts för statsråden och dessa på denna tid i regel voro adelsmän satt man vanligen i konseljen iklädd adelsuniform, detta t. o. m. så sent som under Karl XV:s regering och även efter representationsförändringen i riksdagen. Enligt en gammal uppgift skulle Karl XIV Johan med förkärlek ha burit denna uniform. Någon bekräftelse härpå har jag ej lyckats erhålla, men på porträtt från tiden omkring 1810 uppträder han i en uniform exakt lika denna till snitt och utstyrsel, med undantag av att han, åtminstone i ett fall, till densamma har generalstabsknappar.

Uniformens rock var ursprungligen den på bilden av landshövdingeuniformen synliga mera jackedtformigt skurna, den övergick dock ganska snart till att bliva mera rakt inskuren i livet eller frackformad. Samtida teckningar giva oss en god föreställning om hur uniformen bars, t. ex. de i Nationalmuseum förvarade kolorerade teckningarna av konstnären C. J. Ljunggren. På en teckning från år 1818, kallad "småstadshal", bild 8, se vi ett dansande par där kavaljeren bär adelsuniform med vita benkläder och lågskor, alltså högtidsdräkten. I halsen är uniformen öppen, med utstående vitt halskrås. På en annan teckning från samma år, bild 9, är ett mera vardagsbetonat sällskap sysselsatt med att spela schack, en stående betraktare är klädd i adelsuniform och har nu den helt blå dräkten med stövlar. Värjan har han ej på sig, men i byxgehänget hänger portnyckeln. En annan teckning giver stöd för en intressant för-

modan att uniformsrocken även burits till svarta benkläder. På en teckning från 1819, kallad "La haute volée", bild 10, se vi till vänster värden vid mottagning i familjen. Han bär adelsuniform med vitt krås, men har samtidigt svarta byxor, strumpor och skor, de senare med guldspännen. Detta är måhända ännu den svarta "svenska dräktens" mod som lever kvar. Gustav IV Adolf tillåter även dem som benådots med provinsuniformen att vid vissa tillfällen bära den gamla svarta dräkten. På en odaterad teckning kallad "händelse vid marknaden i en småstad — efter naturen", bild 6, återger samma konstnär representanter för de fyra stånden i samtal med varandra. Adelsmannen har här den helt blå uniformen, med stövlar, samt den höga trekantiga hatten med de föreskrivna tofsarna i hörnen. En lustig teckning av en adelsman i den gamla ursprungliga adelsfracken se vi i tidskriften "Magasin för konst, nyheter och moder" av år 1833, bild 11. Tyvärr är ej figuren helt återgiven, men dock tillräckligt för att se hela uniformen. Mannen står med armarna i kors och håller den höga trekantiga hatten fast mellan benen, har korta halvtövlar med tofsar och sporrar. Vid sidan för han en stor militärsabel. Detta senare har sitt intresse. Såsom vi sett av det föregående, finnas inga föreskrifter om värjans utseende, varken för provins- eller landshövdingeuniformen. Troligen har därför värjans form för dessa uniformer varit ganska godtycklig. Emellertid finnes en föreskrift av den 19 juni 1802 som berör värjan. Den lyder: "Kongl. May:t befalte Statssecreteraren underrätta Landshövdingarne derom at til Provinciae Uniformen bäres icke Militaire-Uniformsvärjor af andre än dem, som varit officerare." Här se vi således att en militär kunde få föra sin militära sabel eller värja till den civila uniformen, och detta bruk har tydligen såsom bild 11 visar bibehållits för adelsuniformen.

Med årens lopp undergick uniformen en del förändringar huvudsakligen följande modet på den allmänna klädedräkten. När långbyxorna blevo på modet bars uniformen med sådana, och då med breda guldrevärer, ehuru jag ej kunnat spåra någon särskild föreskrift härom. De vita byxorna bibehöllos likväl

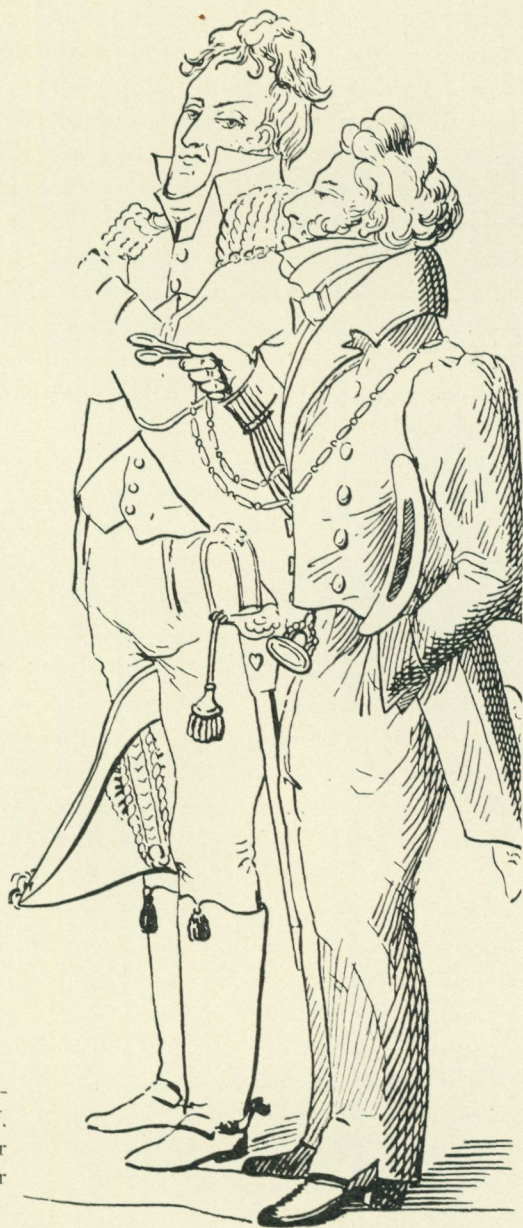


Bild 11. Adelsuniform. Detalj ur teckning av L. W. Kylberg i Ill. magasin för konst, nyheter och moder 1833.

vid högtidliga tillfällen, härvid följande det gängse bruket för hovuniformen. Man började även nu bära uniformen öppen med vita västen helt synlig. Uniformsrocken syddes då avsiktligt så att den ej kunde knäppas igen. Bild 1 visar en sådan uniform från år 1863, vari Sveriges siste lantmarskalk greve Gustaf Lagerbjelke är klädd. I knapparna äro trekronorsvapnet och på byxorna synes den breda guldrevären. Vad knapparna beträffa har det tydligen ganska snart blivit bruk att utbyta knappen med länets vapen mot en knapp med riksvapnet tre kronor. Vi se således redan justitieministern Mathias Rosenblad på ett porträtt bära adelsuniform med tre kronor i knapparna. Knappar med länets vapen brukades dock in på 1850-talet, men kommo sedan ur bruk. Epåletterna kunde även variera något i utseendet och man fick tydligen efter råd och lägenhet belägga dem med mer eller mindre guldbrodyr. Jag har således funnit tre olika typer, mer eller mindre utstyrda, bild 5 och 6 visar två av dem. Det ena paret är helt överbroderat och försett med trekronors knapp, det andra paret är äldre och är endast broderat över bouillonerna, samt fortsätter över axeln med ett stycke guldgalon på vilket knappen sitter, i detta fall Södermanlands vapen. Båda paren ha dubbla guldfransar, den yttre fransen något grövre än den inre. Epåletterna fasthållas med över axelstyckena gående guldbroderade band. Huru den fastställda modellen, som "hos gulddragare i Stockholm varit att tillgå" såg ut är mig tyvärr obekant.

Då numera de civila uniformerna överhuvudtaget spelat ut sin roll har även adelsuniformen med dem i stort sett försvunnit. Dock kan man ännu någon gång få se den bäras vid högtidliga tillfällen och då vanligen igenknäppt. Hatten har blivit den på civila uniformer vanliga låga, s. k. trekantiga, som ofta nu på chapeau-claque-maner kan hopfällas och bäras platt under armen. Den gula hattrosetten har bibehållits för dem som varit militärer och en blå och gul har använts för icke militärer.

# EN RYSK DAMASTMANUFAKTUR UNDER 1700-TALET

*av Elisabeth Thorman*

Ursprunget för det utländska duktyg, som vid de senare årens damastutställningar tyvärr alltid har betytt huvuddelen av det insamlade materialet — svensk svaghet för det utländska har aldrig förnekat sig — har i regel ej visat sig möjligt att angiva. Undantagen äro ett fåtal.

Klart stilpräglad, därför ej möjligt att misstaga sig på och därtill mer eller mindre utförligt behandlad i gängse litteratur är det utsökta duktyg, som utgick från 1600-talets Holland och omkring sekelskiftet 1700 från det flandriska Courtrai (J. Six artiklar i "Het Huis" och "Oud Holland" åren 1908—1915; de Béthune: Courtrai et les guerres de Turquie. Bulletin du cercle historique et archéologique de Courtrai, 1912—1913). Lika klart stilpräglad och därför lätt att attribuera är det duktyg av mindrevärdig art, vilket under den ungefärliga tiden 1840—1870 utgick från Tyskland och av energiska köpmän, främst gårdfarihandlare, påtvingades en mycket bred, tydligen motståndslös, svensk publik. Likaledes lätt att attribuera är det sena irländska duktyg, vilket invävt bär manufakturens namn.

Om ursprunget för övrigt utländskt duktyg — konstnärligt liksom tekniskt utsökt fram till 1700-talets senaste årtionden, senare ofta tekniskt fulländat men konstnärligt mindrevärdigt — måste ovisshet råda, till dess man inom de damastproducerande länderna har klarlagt vart och ett områdes speciella verksamhet. På vad man ville kalla en utpräglad sachsisk stil är det ej möjligt att förlita sig; en typisk sachsisk ornamentik torde tacksamt ha tagits i bruk av det flertal damastmanufaktur,



Bild 1. Staden Jaroslavs vapen, en björn (krönt med furstekrona) bärande på axeln en yxa. Ur Risunki gerbam gorodov Rossijskoj imperii (Avritningar av stadsvapen i ryska kejsardömet), S:t Petersburg 1843.

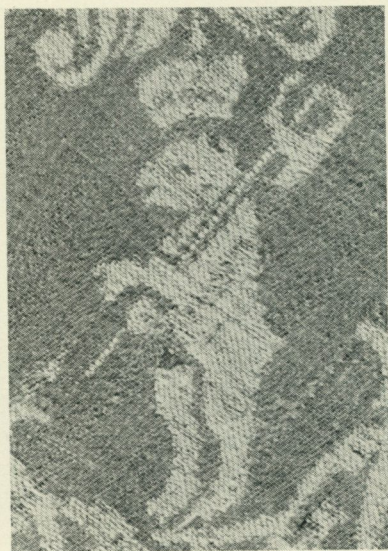
vilka under 1700-talet uppstodo i Europa; ett damastduktyg av rent sachsisk stilprägel kan alltså vara vävt någonstädes mellan Moskva och Irland.

Tidigare utländskt damastduktyg, d. v. s. det från 1500-, 1600- och 1700-talen, bär aldrig vare sig signatur eller fabriksmärke.<sup>1</sup> Ett enda undantag härifrån är dock att påvisa: det ryska duktyg, i vars hörn ett invävt stadsvapen, en björn krönt av en furstekrona och bärande en yxa på axeln, torde få uppfattas som fabriksmärke. De ryska bokstäverna C (= S) och H (= ja) flankera i regel vapenfiguren. En viss motsvarighet är att påvisa inom svenskt duktyg: i ett av de "Sveriges Wapn", som vävdes för Fredrik I, är i samtliga bårders mitt insatt hälsingevapnet. Duktyget ifråga bär inbroderat årtalet 1748 och torde vara bland de tidigare från Flors manufaktur (skänkt till Nordiska museet av överstinnan Maria Moberg, född Björkman).

Icke alltför sällan har detta ryska duktyg förekommit vid våra damastutställningar; sex dukar och nio servetter äro hit-

<sup>1</sup> I en enda hittills känd duk från Courtrai är stadens vapen insatt. Victoria & Albert Museum, London, inv.-nr T 27.

Bild 2. Detalj av damastservett i vitt, med största sannolikhet från Bröderna Satrapesnofs damastmanufaktur i Jaroslavl. Privat ägo. Foto Nordiska museet.



tills kända (endast i ett fall höra duk och servett tillsammans).<sup>1</sup> Det har visat sig vara av mycket skiftande kvalitet. Det tycks som hade manufakturen börjat sin verksamhet under det tidigare 1700-talet och fortsatt in på 1800-talet; den har i så fall varit ungefärligen samtidigt med den tidigaste och främsta av de större svenska damastmanufakturerna, den i Flor i Hälsingland.

Från Livrustkammaren, där så stort och så älskvärt bistånd alltid har varit att påräkna för lösandet av en del vid damastutställningarna förekommande brydsamma frågor, gav överintendenten friherre Rudolf Cederström sitt utlåtande om duktyget i fråga: vapnet vore staden Jaroslavls; det låte tänka sig att en manufaktur för damastduktyg där hade funnits, och att vapnet alltså vore manufakturens i fråga fabriksmärke.

Baron Cederströms antagande har blivit bestyrkt tack vare uppgifterna i en reseberättelse, skriven av auskultanten Ekman och förvarad i Kommerskollegii arkiv i Riksarkivet. En manu-

<sup>1</sup> Nr 1105—1110 i katalogen för damastutställningen i Stockholm, nr 57, 76, 93 och 98 i Göteborgskatalogen, nr 502 i Karlskronakatalogen, nr 498 i Nyköpingskatalogen.

faktur, där damastduktyg vävdes, har enligt honom funnits i staden Jaroslavl (belägen 170 verst norr om Moskva) och några uppgifter föreligga om densamma, tyvärr alltför få och knapphändiga. Men i gengäld har visshet vunnits om en av utlandets damastmanufaktur, möjligen en av de större, möjligen den största och ansevärdaste i det ryska riket. Om en viss medvetenhet, en stark självkänsla, en bestämd fordran att gentemot alla övriga hävda sin egen verksamhet och hålla fram dess alstring, tycks ovillkorligen den omständigheten bära vittne, att duktyget stämplades med sitt speciella märke, staden Jaroslavs stolta och vackra vapen. Man ville tänka sig, att endast en manufaktur i ledande ställning kunde tillåta sig denna beau geste.

Om förmedlaren av uppgifterna föreligger intet annat meddelande än titel och efternamn. I ett fall kallas han auskultant, i ett annat sekreterare; hans reseberättelse är varken signerad eller daterad. Den bunt handlingar, bland vilka reseberättelsen ingår, anges tillhöra tiden 1750—60 (Kommerskollegii arkiv: Särskilda utredningar och berättelser, 1750—1760). Vilket år resan inträffade veta vi ej, men den bör ha företagits efter år 1757. Det är den 5 oktober 1757, som enligt Manufakturkontorets protokoll sekreteraren Ekman ger några uppgifter om en planerad resa till Ryssland och erbjuder Manufakturkontoret sina tjänster. I mantalslängden för Stockholms stad för åren 1755 och 1760 (handlingar för de mellanliggande åren saknas) förekommer ingen vare sig auskultant eller sekreterare Ekman, icke heller i taxeringslängden för år 1755.

I Manufakturkontorets protokoll för den 5 oktober 1757 meddelas: "Efter lämnat företräde, berättade Herr Commerce Rådet Alströmer, at Kongl. Svenska Commissarien i Muscow, Caspar Otto Delphin som nu vistas här i staden ärnar innan kort begifwa sig tillbaka åt Ryssland. Herr Commerce Rådet, som under Delphins wistande härstädes lärt känna honom, förmodar, at han kan blifwa Manufactur Contoiret nyttig uti allehandha mål och ärenden, som kunna lända våra Fabriquer til någon förmån där å orten, hwarföre Herr Commerce Rådet för sin del icke underlätit, at upmuntra honom til biträde, i

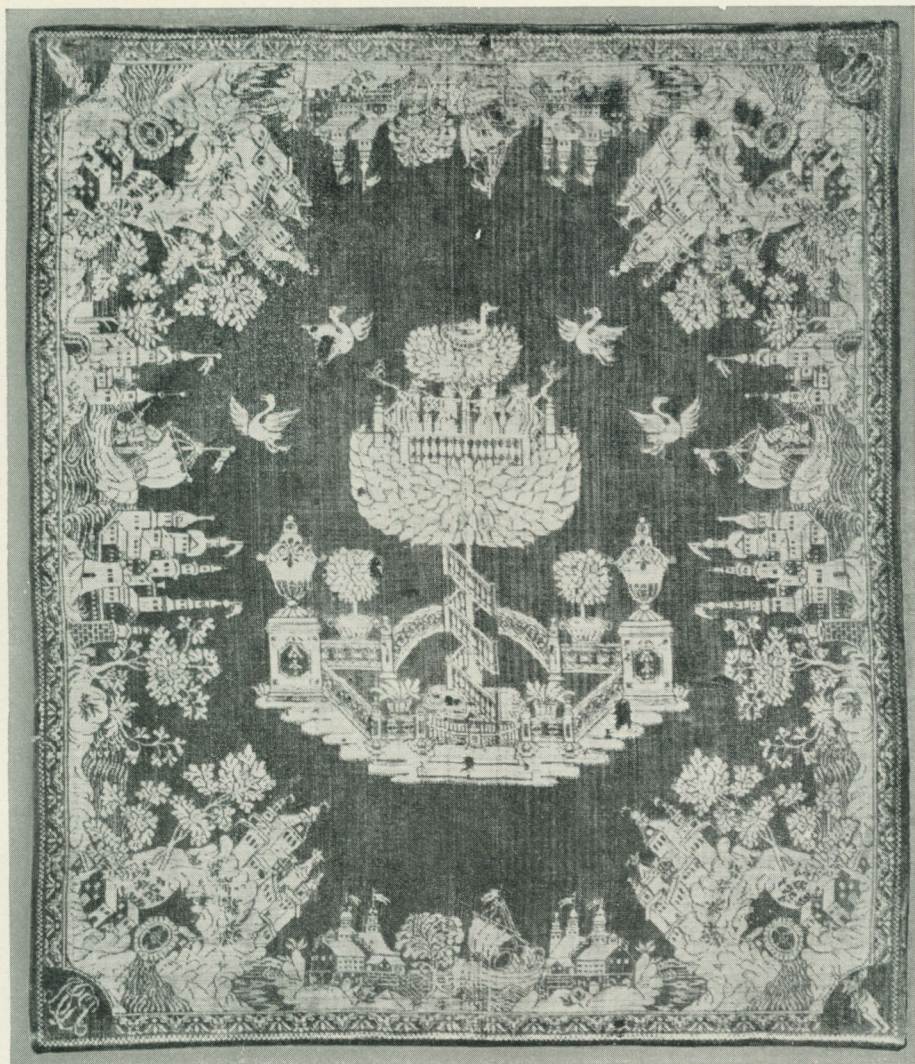


Bild 3. Damastservett i blått och vitt, ytterst sannolikt från Bröderna Satrapesnoffs damastmanufaktur i Jaroslavl. Stilen hänvisar till tidigt 1700-tal; starkt kinesiserande, har den för sin tid varit av njutbar art och rönt livlig uppskattning, en smak, från vilken vår tid tar avstånd. Genren torde ha hört hemma främst i Schlesien; i Schlesisches Museum für Kunstgewerbe und Altertümer i Breslau förvaras en samling damastduktyg i denna art, utan undantag liksom här framställd med kulört varp. Röhsska konstslöjd-museet, Göteborg.



Bild 4. Detalj av damastduk i vitt. Ytterst sannolikt från Bröderna Satrapesnofs damastmanufaktur i Jaroslavl. Märkt i vit flätsöm "12 A" (= 12 alnar) samt senare i röd korsöm "C B 7" (enligt uppgift åsyftande Charlotte Bonde). Privat ägo. Foto Nordiska museet.



Bild 5. Detalj av damastservett i vitt, med största sannolikhet från Bröderna Satrapes-nofs damastmanufaktur i Jaroslavl. Ornamentiken, där icke längre en tidigare fastare hållning härskar, utan en viss upplösning gör sig gällande, är karakteristisk för sent 1700-tal. Privat ägo. Foto Nordiska museet.



Bild 6. Detalj av mindre damastduk i blått och vitt, av rätt grovt utförande. Ytterst sannolikt från Bröderna Satrapesnofs damastmanufaktur i Jaroslavl. Stilen är rokoko, ornamentiken en viss barbarisk efterbildning av en skickligt tecknad förebild. Vapenbilden är insatt i en rikt och vackert formad kartusch. Hilleshögs kyrka, Uppland. Foto Nordiska museet.

synnerhet i den angelägna saken, at kunna öppna någon fördelaktig handel af Swenske manufacturwaror på Ryssland. Och som Commissarien Delphin förklarar sig benägen, at med all sorgfällighet gå Manufactur Contoiret tilhanda, i de ärenden, som kunna honom anförtros, såsom ock imediate göra sig nytta af alla tilfällen, då våra manufacturer och handel på ett eller annat sätt kan deruti befordras, så har Hr Commerce Rådet icke allenast welat berätta detta hos Manufactur Contoiret, utan ock anmodat Commissarien Delphin och Secreteraren Ekman hwilken senare äfwenväl ärnar sig till Ryssland, och icke mindre än Delphin lofwat i detta mål arbeta för det allmänna bästa, at stiga hit up, och sjelfwe anmäla sig hos Contoiret.

Manufactur Contoiret ansåg med särdeles wälbehag den wänliga wälmening och nit för Swenske Fabriquernes befrämjande, hwilken Hr Commerce Rådet äfwenväl wid detta tilfälle wisat, och fann sig så mycket hellre böra nyttja det af Commissarien Delphin och Sekreteraren Ekman gjorda anbud, som Manufactur Contoiret af Herr Commercerådets intension, förut kan göra sig försäkrat om det fördelaktiga biträde, som Contoiret uti förefallande angelägenheter hos dem hafwer at wänta; Hwarföre Delphin och Ekman inkallades, då de sjelwe förklarade sin hog uti detta ämna tjena det allmänna, hwarwid de lofwade at deras första omsorg skall blifwa at söka befordra, om icke större — åtminstone så stor afsättning på Swenska waror uti Ryssland, at de Ryske producterne, som årligen blifwa hitsände dermed kunna betalas, andragandes en omständighet, som de nu genast erindra sig och hwilken för vår handel på Ryssland skulle blifwa utaf mycken wig, om den kunde återwinnas, bestående deruti, at Swenske nationen lærer i förra tiden ägt frihet til wisse nederlags eller handels rum för sine waror, lika som Ryssland genom de så kallade Ryssbodar ännu härstädes åtnjuter; men detta är dock en sak, om hwilken de wilja närmare underrätta sig, när de komma på orten. Hwarom så wäl som hwad de eljest kunna i detta mål uträtta, Contoiret dem anmodade. Hwarpå de jämte Hr Commerce Rådet avträdde.”

Det är tydligen på egen bekostnad och icke med något anslag från Manufaktur fonden, som auskultanten Ekman företar sin Rysslandsresa. Sina erfarenheter från densamma framlägger han i den ovan nämnda, osignerade och odaterade redogörelsen, som i Kommerskollegii arkiv är betitlad "Auskultant Ekmans inlämnade Memorial". Efter dess första avdelning: "Mémoire sur le Commerce de la Russie" följa "Von den Russischen Fabriken", vars första kapitel är rubricerat "Vom Leinwands Fabriken".

En del fabriker i Moskva beröras här först, och också här finnes en och annan uppgift dels om duktyg, dels om damastduktyg. Feodor Podsevabrikow har en "Fabrique" med 86 vävstolar "worauf allerhand Leinen Zeug . . . Tisch Tücher und Servietten verfertigt werden." 125 personer sysselsättas där. Det är ej uteslutet att detta duktyg kan ha varit i damast. Karamaschevs änka, Marta Borisova, väver bl. a. "Damastservietten"; i hennes verkstad är vävstolarnas antal 15. En engelsman, Johan Thames, väver bland mycket annat "Damast med ordinaire Servietten"; med sina 92 vävstolar är denna tydligen den främsta av de manufakturer i Moskva, som auskultanten Ekman har studerat.

Vida anseeligare än dessa och framför allt med en produktion av damastduktyg, om vars värde och egenart man var fullt medveten, var dock den i staden Jaroslavl verksamma manufakturen. "Die Gebrüder Satrapesnof in Jaroslavl haben", berättar auskultanten Ekman, "in Compagn. eine grosse Leinen Fabrique von 369 Stühle zum Caleminken, Tapeten, Segeltücher — Seide und Etoffen, Tischtücher, Damasten und ordinaire Servietten. Es sind Ihr bis 700 Arbeiter, män- und weibl. Geschlechtess."

En del uppgifter om guvernementet Jaroslavls betydelse som linproducerande ort finnas.<sup>1</sup> Där talas även om en mycket stor produktion av lärft av alla slag, från den allra finaste, som

<sup>1</sup> J. Ph. Kilburgers berättelse om den ryska handeln under Aleksej Michailovičs regering, utgiven av B. Kurtz, Kiew 1915. För dessa uppgifter har förf. att tacka överintendenten friherre Cederström, för översättningen från ryska professor T. Arne.

vävdades speciellt för kejsarinnans behov och till grov tältduk. Damastduktyg nämnes icke. I förbigående ges uppgiften, att den allra finaste linnevävnaden infördes från Holland. Kilburger företar sin ryska resa mellan åren 1673—1675, då damastvävnaden torde ha stått mycket högt i Holland. Den direkta handelsförbindelsen Ryssland—Holland kan ha medfört att direkta impulser från Holland givit upphov till den damastvävnad i tydligen rätt stor omfattning och givetvis i Rysslands främsta lintrakt, guvernementet Jaroslavl, om vilken auskultanten Ekman ger sina knapphändiga uppgifter.

En manufaktur alltså, som utan tvivel i likhet med många andra — den svenska manufakturen i Flor är *ett* exempel — har ägnat sig åt vävnader av mångahanda art: dräkttyger av skilda slag, möbelytyger, gardiner, madrassytyger och segelduk, men där man liksom vid Flor flitigt och skickligt och med öppen blick för vad denna sak gällde och vad den krävde, tycks ha ägnat stora mått av intresse åt den ädlaste och förnämsta av alla skyttlade vävnader, duktyget i damast; alltför förnämt, alltför exklusivt och alltför svårsålt för att betyda den enda vävnad, åt vilken någon annan manufaktur än de högtberömda i Haarlem och Courtrai (senare i Sachsen och Schlesien) med vad man ville kalla "världsrykte" och "världshandel" uteslutande kunde ägna sig.

En särställning intager detta ryska duktyg gentemot allt annat europeiskt tack vare det åsatta fabriksmärket, guvernementets och staden Jaroslavs vapen. Två bokstäver, C (= S) och H (= ja), flankera i regel vapenfiguren. Det kunde låta sig tänka, att deras tydning är "Satrapesnof, Jaroslavl". I enstaka fall, bild 2 och 3, står vapenfiguren ensam i två hörn, i de övriga är insatt ett vackert tecknat monogram, i vilket ingå bokstäverna B (= V), C och H. För bokstaven V har någon tydning ännu ej funnits.

I klarläggandet av damastduktygets historia tagas i vårt land de allra första anspråkslösa greppen; i utlandet ha ännu ej alltför många spår av intresse för detta säregna konsthantverk visat sig. Då detta studium en gång på allvar begynner, och den

ena efter den andra av de stora manufakturerna på kontinenten, i England och på Irland får sin historia klarlagd, skall utan allt tvivel i hela dess omfattning och i många av dess detaljer klart framstå även den ryska manufaktur, om vilken en svensk rese-  
när omkring år 1760 givit de allra väsentligaste uppgifterna.

För samtliga uppgifter med undantag av de arkivaliska står förf. i tack-  
sammaste förbindelse till överintendenten friherre Rudolf Cederström.

# SVENSKA SLIDKNIVAR

av G. Lundqvist

I kriget i vintras mellan Finland och Ryssland förekom det, att de finska soldaterna vid försvaret av Mannerheimlinjen tillgrepo sin poukko som sista stridsmedel. Trots kulsprutor, tanks, flyg och andra infernaliska förintelseredskap har sålunda slidkniven ännu en viss betydelse jänte dem. Denna aktualitet kan motivera några data om våra slidknivtyper, i all synnerhet som detta oväntat mångskiftande ämne ännu är obearbetat. Slidkniven är eller rättare sagt var människans trogne följeslagare. Många ordspråk vittna därom; på Öland sade man t. ex: "Ölänningen går aldrig ensam, han har sin kniv med sig." Och ett av dalmasarnas drastiska uttryck var: "Knivlös karl är sämre än en rumplös mähr".

Man kan ju vänta sig, att ett så viktigt redskap uppträder i många former eller rättare sagt uppträdde. Ty förr gjordes kniven ofta av bysmeden eller av far själv. Det är sålunda de gamla hemsmidda knivarna vi måste söka för att få ett material till det följande. Men det är ingen lätt uppgift, ty de gamla smederna äro på få undantag när döda. Och för de kvarlevande är det inte lätt att utklassa Moraknivarna, som säljas för 50 å 75 öre, eller Eskilstunaknivarna. En av Dalarnas bästa knivsmeder, Alb. Stenberg i Linghed, handgjorde kniv och slida (av metall med ornering) för 4 kr., men det kan ju vara förklarligt, att han slutade med rörelsen såsom mindre lönande. Men nog var det en förlust för alla som finna glädje i en god kniv.

Vi ska nu granska de olika knivtyperna med tillhjälp av ett material, som erhöles med bistånd av Nordiska museets Etnolo-

giska undersökning 1934.<sup>1</sup> I detta material kan man urskilja tre huvudgrupper av knivar i Sverige; de kunna för enkelhets skull benämnas svenskknivar, finnkknivar, bild 1—2, och lappknivar. Det är huvudsakligen den första typen vi skola behandla.

Viktigast på kniven är klingan. På dess utformning och hårdning beror knivens både hållbarhet och användbarhet. Den tillverkades på två olika sätt; antingen tog man en järn- eller stålbit vilken som helst och smidde ut eller endast slipade till den. En klinga av järn var mjuk och böjlig, den gick lätt att tälja med, men slets ut ganska fort. Stålklingan hade bättre bett men blev gärna för hård, så att bitar lätt gingo ur eggen. För att motverka detta brukade man som ämne använda någon gammal fil, som legat ute och rostat några år; den blev då mindre hård.

Båda typerna ha alltså sina olägenheter. Någon knepig själ kom därför på att förena båda typerna i en kniv ("Man jetta ha stålskena i knivan, annar va dam värdeles... Dam blev sa tungbetta", E. u. 5759). När detta skedde är oklart, men Linné beskriver i sin *Iter Dalekarlicum* 1734 Limakarlarnas liesmide på ett sätt, som är så gott som identiskt med flera av svaren på frågelistorna. Det heter där: "Häraf smides gemenligen liar, då ett stycke jern utslås till  $\frac{1}{4}$  alns längd, klyfves nästan i 2, dock att det sitter tillsammans med ena sidan eller får form af en ränna; hvaruti lägges stål, välles tillsammans och smides till liar." Denna teknik innebar ett stort framsteg. Den bestod alltså däri, att i ett järnstycke höggs ett spår, i vilket en stålskena inlades, klovades som det hette. Förfaringssättet beskrives sålunda (i E. u. 5914): "En tälj- eller slidkniv klövlades alltid, d. v. s. knivbaken samt ången (= tången) för skaftet smiddes till jern, sedan klöv man upp en mycket djup skåra efter knivens hela längd, en tunn stålskena hamrades ned i klövet, därefter kallhamrades ämnet från båda sidor, för att jern

<sup>1</sup> Det utgör de 129 svaren på de då utsända betydligt flera frågelistorna. Uppgifterna anföras i det följande med sitt registernummer ordagrant och med bibehållen stavning. Samtliga lokaler äro insatta med en tunn, öppen ring på de följande kartorna. Korrespondensen med meddelarna sköttes av fil. dr John Granlund, till vilken jag står i tacksamhetsskuld för hjälpen. De i uppsatsen avbildade knivarna ägas av förf.



Bild 1. Finsk kniv gjord av smeden i Hyrynsalmi i östra Finland, kallas tommipoukko. Klingan är ej klovlagd, är smal och slank, spetsen rak, slidan krökt — en typisk hemsmidd finnkniv.

Bild 2. Ny halvfinsk kniv från Orsa finnmark, Dalarna, gjord av O. Eliasson i Ö. Råberg norr om Noppikoski. Klingan är bred och klovlagd, spetsen rak, slidan osymmetrisk och gjord av trä.

och stål skulle sluta tätt intill varandra. Därefter skulle kniven vällas (hätsas) så att stål och jern smälte samman, till denna procedur hade man Borax och sjösand, fin gul sand tagen från sjöstrand, som vattnet gjort sanden ytterst ren. Under vällningen doppades kniven ömsom i pulveriserad borax och sanden och hastigt återfördes i kolelden. Då den var färdigsmidd skall den härddas, och däri låg hela konsten, om kniven blir god eller dålig, flertalet smeder kunde icke här lära sig bemästra den konsten med säkerhet.”

Klovläggningen betecknar den högststående tekniken. Det kan därför vara av intresse att se var den tillämpades. Kartan bild 3 utgör en sammanställning av tillgängliga data. Vi se därav, att klovläggningen är karakteristisk för de stora skogsområdena. Utåt slättbygderna och söderut var däremot det enklare förfaringssättet mest använt. Gränsen går i stort N om Vänern upp mot Gävle. Men så finnes ett klovläggningsområde i södra Småland och västra Blekinge. Den andra tekniken finnes utom söder om nämnda gräns här och var i Norrland och blir mot finska gränsen vanligare.

Frågan är nu: vad betingar utbredningen av de båda förfaringssätten? Så vitt jag kan finna, är det två faktorer som influera därpå. För det första är naturligtvis en högstående smideskultur, alltså teknisk skicklighet, en viss förutsättning. Det är ju mest inom skogsområdena de gamla hamrarna och den därav följande smidesskickligheten förekom. Men detta räckte nog inte. Det måste alltså förefinnas ett visst behov av en god kniv för att man skulle lägga ned arbete på dess framställning. Och ett sådant behov fanns främst hos skogsbefolkningen.

Betingelserna för den andra klingtypens utbredning voro i stort sett motsatsen till de föregående. Inom slättbygderna har kniven icke samma betydelse som i skogsbygden, och där finnes på några undantag (t. ex. Eskilstuna) icke samma smidesskicklighet. Men dessa omständigheter räcka ej för förklaringen. Lokalerna i Norrland indicera en annan faktor. De grunda sig på uppgifter om knivar, som äro av finsk typ eller ha finskt påbrå (jämför bild 1—2). De visa nämligen en viss överensstämmelse

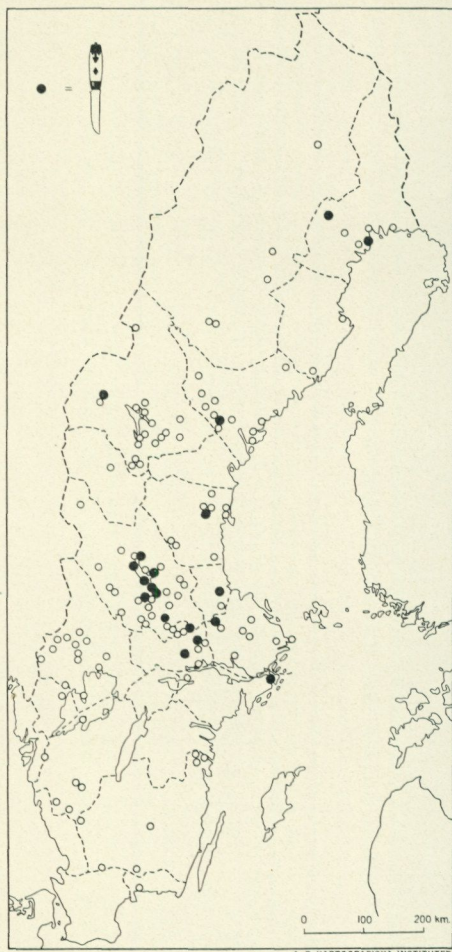
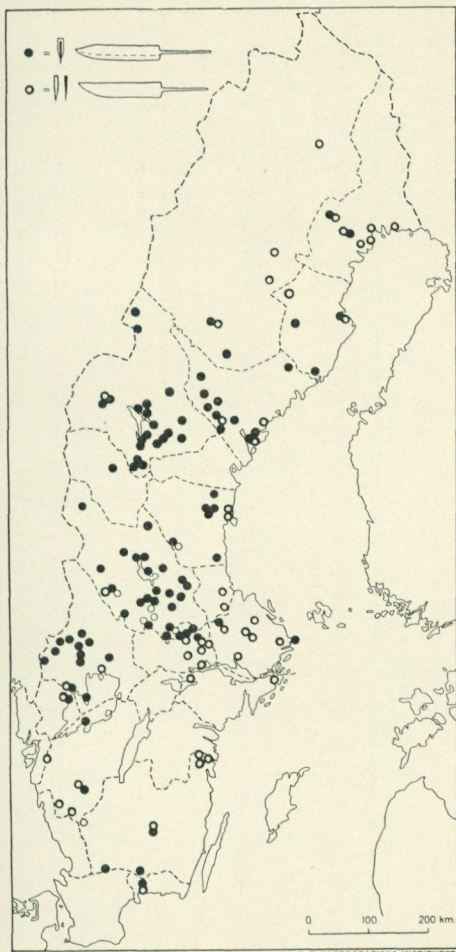


Bild 3—4. Utbredningen av klovlagda knivar och knivar gjorda i ett stycke samt utbredningen av knivskaft med gjutna tenn- eller blyholkar. Öppen, tunn ring på dessa och de följande kartorna anger plats, varifrån företeelsen ifråga enligt frågelistsvar icke är känd.

med de gamla finnbygdernas utbredning. Självfallet är ju, att det finska inslaget blir mera utpräglat mot finska gränsen.

Det är naturligtvis även andra drag som karakterisera en knivklinga än dess tillverkningsätt. Det är t. ex. bredden, alltså förhållandet mellan längd och bredd, spetsens typ (rak, uppåtsvängd eller nedtryckt) m. m., och alla ha de en viss utbredning, men en granskning därav tillåter inte utrymmet. F. ö. måste man erkänna, att fastän klingan är knivens viktigaste del, fick man med tiden minst intresse för den. Detta i all synnerhet som man lätt kunde köpa en god klinga till ringa pris. Utformningen av skaftet och slidan erbjöd i stället det mesta intresset.

Skaftets typ är ganska växlande både till form och material. Den vanligaste formen är spolfornen med nästan elliptiskt tvärsnitt. Men även osymmetriska typer finnas; vanligast är den som är något tjockare i överändan. En variant är i överändan något nedtryckt mot eggssidan och försedd med en valk till handens stöd. Denna sistnämnda typ närmar sig därigenom de finska typerna. Inom parentes må nämnas, att man kan följa en ganska fullständig övergång mellan denna typ och den gamla finska skafttypen, som är prydd med ett hästhuvud (G. A. Falk i Åsele utformade hela skaftet som ett hästhuvud; i Jämtland pryddes skaftet understundom med ett hundhuvud, E. u. 5795). Om serien även utvecklingshistoriskt kan försvaras må dock vara osagt.

Skaftmaterialet är ganska växlande. Vanligast är björk eller masurbjörk, bild 13. Det sistnämnda förekommer ofta, medan enligt en meddelare (E. u. 5953) om det förra gällde: "Några som hade mindre intresse af sin slidknif hade skaftet af torr björkved." Andra träslag voro alrot, sälgmasure, lönn, hägg, plommonträ eller rönn. En meddelare (E. u. 5764) uppger även "björkrönn eller sälgrönn, sälirönn. Med rönn förstås rotbildningen av avverkade björk- eller sälgstammar, varefter en massa småskott skjutit upp och bildat rotmassan knottrig och hopvriden."

Träskaften voro ofta försedda med holk åtminstone i nedre ändan för att hindra skaftet att spricka. Icke så sällan gjordes



Bild 5. Gammal svenskkniv från Grangärde socken, Dalarna. Klingan har varit bred, slidan är symmetrisk och av läder. När kniven nöts så här långt, ärvdes den av småpojkar. Det berättas, att de då — stolta över förvärvet — retades av drängarna med frågan: "Ska du ut och snöpa husspindeln nu?"

Bild 6. Gammal halvfinsk kniv från Hullsjön, Stöde socken, Medelpad, gjord av en ättling till Bencht Larsson Smed och möjligen av sjöalm. Bred klinga, ej klovlagd, flätad näverslida (av senare datum, från Västanbäck, Stöde socken).

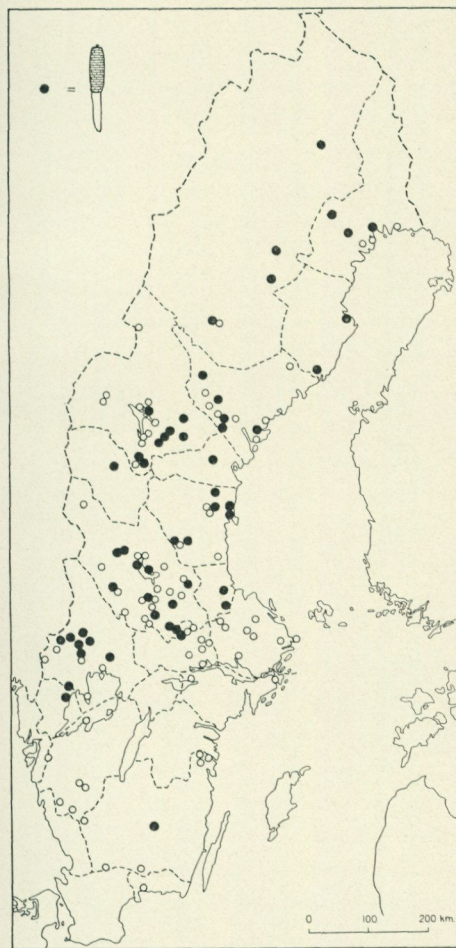
holken av bly eller tenn som göts på skaftet i en form av näver (E. u. 5864) eller vått papper (E. u. 5775). Denna gjutteknik hade dock en ganska begränsad utbredning, kartan bild 4.

Utom trä till skaft användes emellertid även horn, näver eller läder. Hornet togs vanligtvis av älg, men även ren eller råbock användes; några meddelare uppge sig ha sett skaft av oxhorn. Vilken hornsart som användes berodde naturligtvis i viss mån på tillgången, alltså på var tillverkaren bodde.

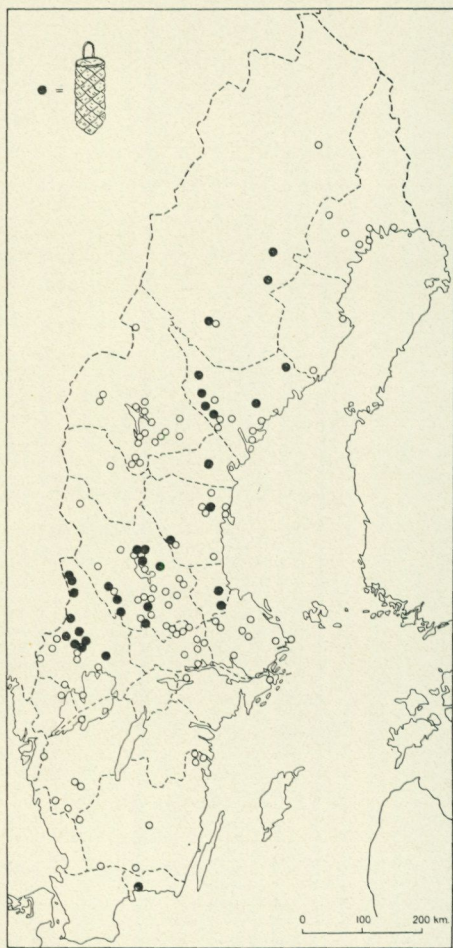
Näverskaften voro betydligt vanligare, till stor del naturligtvis beroende på lättheten att få material och att detta är så lättbearbetat. Man förfor då på så sätt, att näverskivor trädde upp på tången, varefter denna näverpacke skruvades ihop och tången nitades till i överändan, vanligtvis efter påsättande av en plåt- eller mässingsbricka. Därefter avputsades näverskivorna, så att skaftet fick en lämplig passform. Granskar man ett vackert näverskaft närmare finner man, att skivorna lagts på i olika riktningar, så att lenticellerna, alltså de bruna korkfläckarna, äro jämnt fördelade över hela skaftet. I vissa fall oljades eller tjärades näverskaften; var det mindre noga fingo de så småningom sin patina helt enkelt av handsvetten. Näverskaften uppgivas av en meddelare (E. u. 6085) ha kommit från Norge. Tekniken är dock så enkel och nära till hands liggande, att den lika väl kan ha framkommit i Sverige eller Finland, bild 7. Det sista är kanske troligast, eftersom finnarna hade en verklig näverkultur.

För fullständighetens skull må nämnas, att även läderskaft användes. De utfördes på två sätt, antingen på samma sätt som näverskaften, alltså med läderskivor påträdda på tången, eller också lindades tången med en läderrem (E. u. 6110). Den förstnämnda tekniken användes nu i mycket stor utsträckning till de moderna knivarna. Läderskaften tyckas huvudsakligen ha funnits i Dalsland.

Slidan uppvisade en mångfald former och typer. Den vanligaste svenska typen var av läder, symmetrisk och hopsydd på kroppssidan, bild 5, 13—14. I vissa trakter klarade man sig ifrån syningen genom att använda en rensvans, som omedelbart efter



A. B. KARTOGRAFISKA INSTITUTET



A. B. KARTOGRAFISKA INSTITUTET

Bild 7—8. Utbredningen av näverskaft och flätad näverslida.

slakten avskars och trädde på en knivmall, där den fick torka (E. u. 5953). En mera originell metod beskrives från Kall i Jämtland (E. u. 6127): "En tredje sort av knivslidor fick man genom att skära ut stora kroppspulsådern på älg och större äldre nötkreatur samt kapa denna i lämpliga längder och i varje längd insätta en mall av (allt efter varje knivs storlek) önskad dimension varvid slidans nedre ände tillknöts med ett snöre och det hela fick torka. Mallen skulle smörjas med fett för att kunna avlägsnas sedan slidan torkat."

Slidans form var emellertid icke alltid rak och symmetrisk. Inom vissa områden var spetsen lätt uppåtsvängd, bild 1. Det sistnämnda är ju typiskt för finnknivarna, varför man utan tvekan kan påstå, att den osymmetriska slidan är av finskt ursprung. Därför talar även, att denna typ återfinnes dels upp mot finska gränsen, dels inom de gamla finnbygderna, alltså Värmland, vissa delar av Dalarna och Ångermanland. Ännu mer utpräglad var det finska påbrået i dessa bygder, då slidan gjordes av näver. Det var breda näverremсор som konstrikt flätades till en visserligen klumpig men fullt effektiv slida, bild 6. Utbredningen av den typen framgår av kartan bild 8.

Även horn- och metallslidor ha förekommit, de förstnämnda äro vanligtvis influerade av lapparnas hornteknik, de senare av de fabriksgjorda slidorna. Anmärkas bör dock att även kohorn (E. u. 5964) eller bockhorn användes. Formen bibringades dem genom pressning i form efter kokning (E. u. 5964).

Träslidan var en ganska sällsynt företeelse, bild 2. Den gjordes antingen av två skivor som limmades ihop sedan rum för kniven utskurits, eller också brändes rummet helt enkelt ut ur ett block, som sedan formades. Då materialet var mycket lättarbetat brukade träslidorna prydas "med utsirningar och skrivtecken" (E. u. 5964). Utbredningen av denna slidtyp företer ingen samlad bild. Den synes ha utförts ungefär var som helst inom skogsområdena, åtminstone att döma av det hittills föreliggande materialet.

Vi återgå till den vanliga läderslidan. Den var i de allra flesta fall av den typ vi numera äro vana vid. Men i vissa trakter var

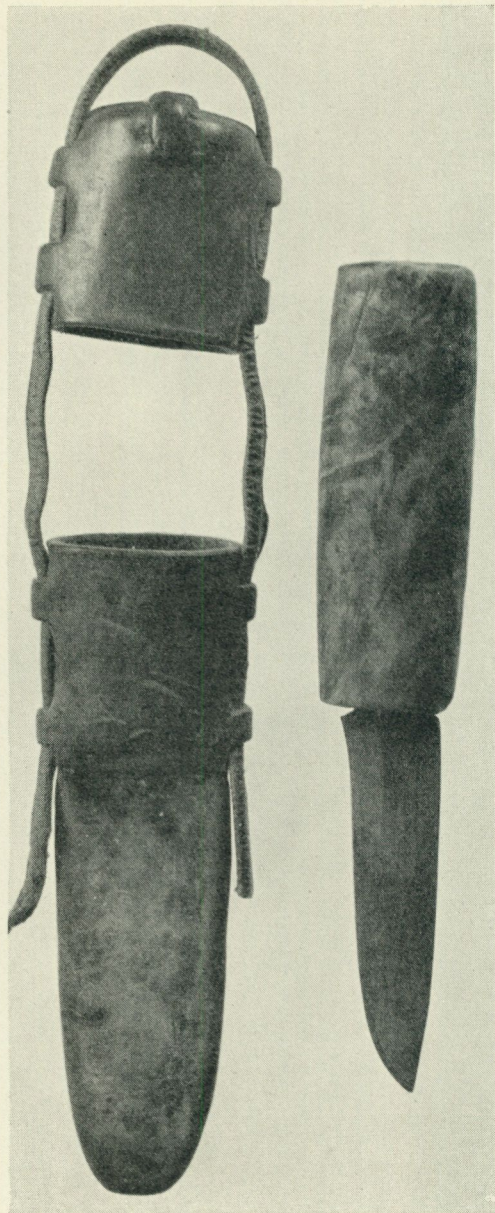


Bild 9. Gamla knivar från södra Dalarna i trerummig slida, daterad 1808.

Bild 10. Typisk gammal morakniv: klingan bred och klovlagd, spetsen något nedtryckt, skaftet av masurbjörk, slidan av råläder och med hatt.

den mer utarbetad. Det fanns sålunda även två- eller trerummiga typer, bild 9, där extrarummen voro avsedda för andra grejor såsom syl eller något annat vanligt redskap. Hit hörde jungen ("jungens var Mat kniv uta på färdvägar i Hemmet å på Kalas, någon Bord kniv förekäm ej", E. u. 5754).

Den flerrummiga slidtypen hade en ganska begränsad utbredning: den tillhörde nämligen Siljansområdet samt trakten därifrån till norra Värmland och södra Härjedalen, kartan bild 11. Ursprungsorten var nog Siljanstrakten, där ett knepigt och uppfinningsrikt släkte bodde. Det visade sig även i ett annat hänseende. En god kniv ville man ej tappa, varför man helt enkelt satte ett lock, en s. k. hatt, på slidan, bild 10. Och denna hatt löpte på en rem lagd i en lagom vid båge över slidan. Tekniken att sy en sådan slida med hatt var relativt invecklad — och erbjöd f. ö. några varianter — men sett på lång sikt lönade sig kanske arbetet därmed. Slida med hatt förekom från trakten av Sala upp förbi Siljan och därifrån till norra Hälsingland samt söder om Östersund, kartan bild 12. Man har dock ett starkt intryck av att Siljansbygden är dess egentliga hemort, från vilken typen spritt sig till nämnda angränsande trakter. Utom hatt eller huv (kniskihuv, E. u. 5759) brukade man använda en rem, som knäpptes om skaftet och kvarhöll kniven i slidan. Denna metod var vanligare och mera spridd än den föregående. En variant därav men omsatt i metall utfördes av den berömda morasmeden Finn Anders Andersson.

Till prydnader på slidan hörde holken nedtill och skoningen upptill, båda av mässing eller silver. I vissa trakter voro dessa båda beslag förenade genom spänger på rygg- och eggssidorna. En originell utveckling av denna typ har gjorts av J. Ahlin i Hammerdal. Hans typ är av metall i ett stycke utom på eggsidan, där läderfodralet ligger blottat (Ahlin gör även läderslidor av en egen modell).

Efter denna granskning av knivens olika drag skall en sammanfattning lämnas. Den typiska hemsidda svenskniven hade klovlagt blad inom större delen av Norrland och norra delen av Svealand. Inom Sydsverige och slättområden var klingan

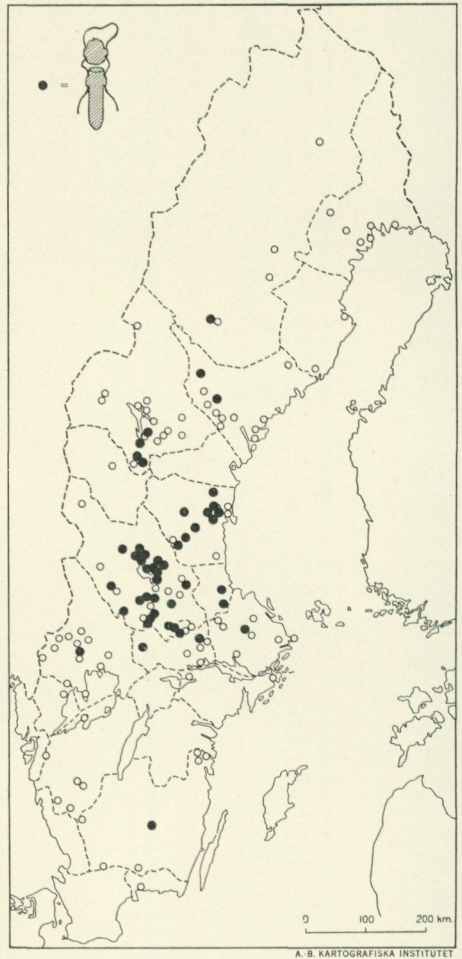
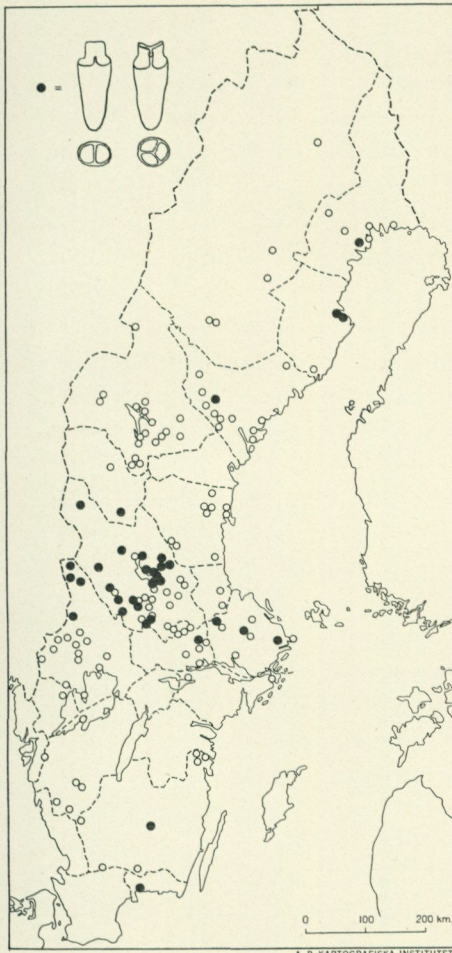


Bild 11—12. Utbredningen av flerrummig slida och slida med hatt.

oftast gjord i ett stycke. Detsamma var fallet längst i norr, där det finska och lapska inslaget möter. Ett sådant inslag finnes även inom vissa delar av södra och mellersta Norrlands gamla finnbygder, men där användes klovläggningen.

Skaftet var av trä, ofta dock av näver, och spolformigt. Starkare avvikelser från denna typ kunna betecknas som utländskt inslag.

Slidan var av läder och symmetrisk med rak spets. Krökt spets markerar finskt påbrå och som sådant kan man även beteckna den osymmetriska men raka spetsen. Den återfinnes nämligen i gamla finnbygder, t. ex. Orsa finnmark, jämför bild 1—2.

Inom vissa delar av Norrland var slidan försedd med lock, hatt, och inom ungefär samma område förekommo även flerummiga slidor. Dessa båda typer torde i sin vanligaste utformning hava speciellt utgått från Siljanstrakten. I samband därmed må dock erinras om att även finska tvåummiga slidor förekomma ännu i dag. De äro dock av helt annan typ.

De föregående uppgifterna visa, att den vanliga enkla slidkniven företer ett stort antal variationer. Men ämnet om knivar är icke uttömt därmed, ty bland svaren på de utsända frågelistorna finnes även annat material. En av frågorna var sålunda "Buro männen allmänt slidkniv? Förekom det även, att slidkniv bars av kvinnor?" Svaren på dessa frågor visa, att regionalt skilda bruksområden föreligga, kartan bild 15. Inom ett område norr om en linje norr om Vänern—norra Uppland bars kniven allmänt, och detsamma gäller för södra Småland och västra Blekinge ("Knivabygden"). För detta område gäller upplysningen (E. u. 6116): "Gossen fick sin kniv redan vid tre års åldern och flickan, när hon blev 5—6 år." Och att den inte lades av i första taget belyses av detta meddelande (E. u. 5786): "När pojkarne fordomtima lågo tillsammans med flickorna, vilket var vanligt lördags- och söndagsnätter, då hade de såväl förskinn som knivslida med kniv på sig och t. o. m. en cirka fem tum bred livrem av groft skinn. Flickorna däremot voro iklädda endast linntyg, låt vara av groft linne."

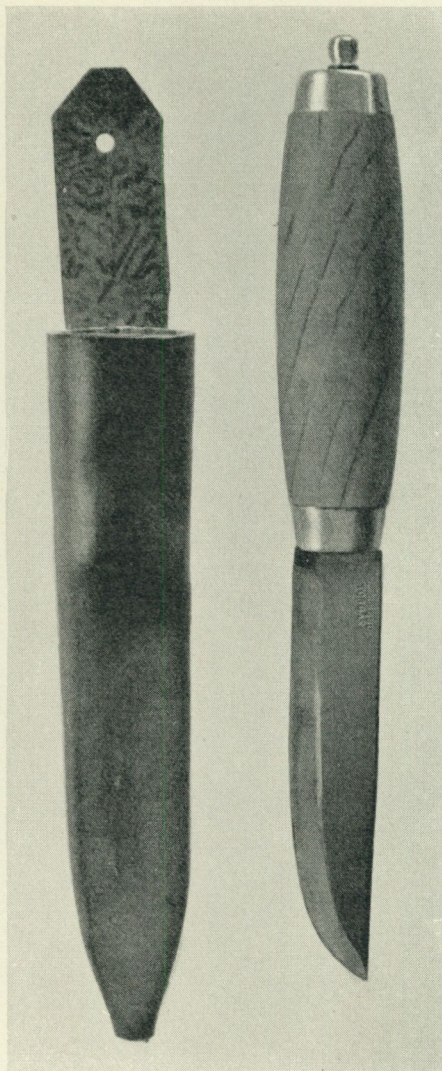
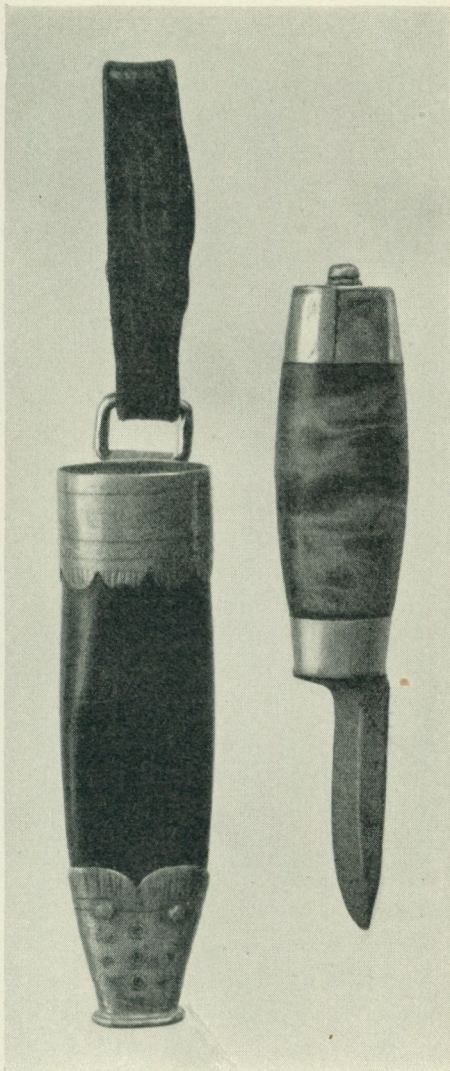


Bild 13. Gammal dalkniv från Orsa socken. Klingan har varit bred och haft nedtryckt spets, skaftet symmetriskt, liksom slidan försedd med mässingsholkar. Slidan symmetrisk, öppen nedtill "för att ingen lort ska stanna där".

Bild 14. Ny dalkniv gjord av P. E. Eriksson, Rödhammarsgården, Lima socken. Klingan bred och klovlagd, spetsens nedtryckning börjar ovanligt långt från udden, skaftet av vriden tall och med holkar, slidan symmetrisk och utan prydnader.

Söder om den nämnda linjen, inom slättbygder samt i Norrlands kustzon bars slidkniven "sällan". Belysande för synen på knivbärningen inom detta område är uppgiften (E. u. 6735): "Drängar, som kommo 'ifrån landet' (= ifrån annan trakt) brukade bära slidkniv på sig." I andra trakter yttrade man sin ringaktning för bruket genom att benämna det "dalkäraktigt" (E. u. 6596) eller kategoriskt: "Flåbusen bar slidkniv — en skydd person" (E. u. 6371).

Inom några delar av det egentliga knivområdet buro även kvinnor kniv, nämligen i vissa delar av Dalarna och i Jämtland. För andra trakter — västra Dalarna samt delar av Jämtland — framhålles, att kniven icke bars på söndagarna. I andra trakter däremot hade man särskild söndagskniv.

Kniven nyttjades inte bara i det praktiska livet. Dess användning var minst sagt mångsidig. Men den fick då inte vara gjord hur som helst. Voro de slarvigt härdade, så kunde man säga, att de voro "tydligen smidda på mors begäran" (E. u. 5818). Den verkliga kniven med stort K skulle vara smidd under nedan. Om smeden Olmats Erik på Näset (i Viabyggerå) berättas: "Skäran (mån) var hans stämpel och betydde, att kniven härdats 'å tuerend' (under avtagande måne). 'Jerk' hade provat och var bergsäker på, att eggjärn inte fick härdas under 'uexend' (växande, tilltagande måne)." (E. u. 5818). Ännu mer speciellt var det, då endast skärtorsdagen var lämplig för arbetet ifråga (E. u. 5751). Det mest invecklade sättet att göra en kniv är nog följande (E. u. 5924): Kniven var "smidd av 'angeröder', d. v. s. i olycka avbrutna föremål av stål eller järn såsom nål, sax, pryl o. s. v. Av 'angeröder' skulle det vara sju sorter, den skulle smidas under tre år vissa torsdagsnätter o. s. v. Av vikt var att 'tangen', d. v. s. bladets fortsättning, gick genom skaffet så att man kände den i handen, då man höll i kniven — —" Någon massfabrikation av sådana knivar hann man nog inte med! Men deras förträfflighet i mystiska hänseenden var i stället osviklig, ty de kunde användas bl. a. till blodstämning och för att "utröna om det var 'puksmör' i smörslagan".

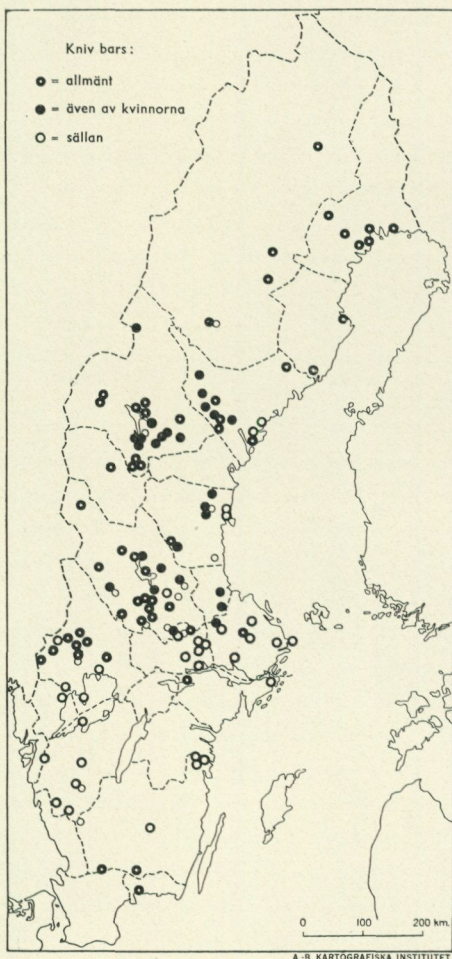


Bild 15. Karta visande om kniven bars allmänt eller sällan.

Kniven var även ett skydd mot trollden, den högs därför fast över en dörr eller "kastades över ett viterfölje eller dylikt" (E. u. 5759). Nå, det behövde inte vara sådana synliga, ty "vidskepliga brukade kasta täljkniven över en färdiggjord myrhö-hässja så höet inte skulle kunna förtrollas" (E. u. 5764). Och en del resonerade tydligen som så, att man kunde aldrig vara nog försiktig, ty "när man fordom skott en häst, skulle man

med kniven slå ett kors i luften över hoven, detta medan foten var upplyftad. Då skulle ej hästen bli halt." (E. u. 5786).

Kniven nyttjades även i andra mindre alldagliga situationer, som framgår av följande (E. u. 6584): "Därför lång tid till baka skall de ha friat i kyrkan med kniven det tillgick på så vis att fadern gick före flickan med slidan i handen och flickan efter som skulle bortgiftas. På gången i kyrkan och sade, min dotter söker manna, Då sade flickan, fars ord äro sanna, Då skulle den som friade till flickan sticka sin kniv i faderns slida. men var det så att fadern ej tyckte om det så sade han, Du sticker inte dit. På så vis uppkom många gånger bråk och slagsmål samt knivskärning."

Det föregående var några glimtar ur det material som behandlar ett av våra alldagligaste hjälpmedel, kniven. Det kan ju tyckas att en mera sammanfattande bild av hela typerna, icke av de olika delarna, borde ha lämnats. Orsaken till att så icke skett, är den att det föreliggande materialet icke tillåter en sådan behandling. Det är lättare att av vem som helst få en kort uppgift om slidans utseende, skaftets material etc. än att få en syntes som direkt anger en viss typ. Detta fordrar nämligen erfarenhet genom självsyn av ett stort kunskapsmaterial.

Ämnet är överraskande rikt och nyanserat, men, som av kartorna framgår, det fattas ännu uppgifter från delar av vårt land. Skulle någon sitta inne med några uppgifter eller ännu bättre några hemsidda knivar är Nordiska museet fortfarande intresserat av att få del därav. Även om bidragen var för sig te sig blygsamma, kunna de vara av betydelse för att fylla ut bilden av den gamla knivkulturen.

# SIKFESTEN I KUKKOLA

EN FISKFEST MED FORNTIDA ANOR

av *John Granlund*

**S**ikfesten i Kukkola by firas söndagen efter Jakobsdagen och återkommer årligen vid samma tid. Eftersom sikfesten firas på en söndag, har den fått namnet siksöndagen.

Kukkolaforsen, även kallad Jylhä fors, är en av de större forsarna i Torne älv, belägen cirka 1,8 mil från älvmyningen. Älven är där jämförelsevis smal och forsens strid. I äldre tid, då vattendragen utgjorde den huvudsakliga förbindelseleden uppåt landet, fingo forskarlarna eller som de under 1700-talet kallades, styrmännen, bära båtarna förbi forsens.

Siken är en höstlekande fisk. Ankomsttiden till de norrländska älvarna varierar något men infaller vanligen i mitten av juli, ehuru det har hänt, att sikkångsten har kunnat börja redan i början av månaden. Ett undantag är att fisket måste uppskjutas till in i augusti, så att siksöndagen framflyttas. I regel har så mycket sik funnits, att byamännen kunnat hålla sin siksöndag den sista söndagen i juli.

Själva sikkångsten är till synes ytterligt primitiv. Siken fångas med en häv, som består av ett över 6 m långt träskaff, vilket avslutas med en i båge eller oval böjd trägjord, vid vilken själva den finmaskiga mörkfärgade nätduken är bunden. Håvens vidd är cirka 60 × 90 cm och djupet åtskilligt över 1 m. Det är det viktigaste fångstredskapet, i princip uråldrigt, och i vårt land alldeles särskilt förbundet med fångst av olika sikkarter (se t. ex. Sigfrid Svensson i Gruddbo, en byundersökning).

Fiskaren måste känna både sikens vanor och botten synnerligen väl, eftersom han inte ser den fisk, han håvar efter.

Fångstmännens färdighet och "tur" verkar intuitiv, en följd av många seklers erfarenhet. En av reglerna är, att håven sänkes ned nära botten bakom stenar, där man väntar att siken står och vilar sig under färden uppför forsen. Men det viktigaste är kännedom om ett tiotal olika namngivna gropar i älvbotten, som siken plägar söka upp. Enligt en gammal gumma på ålderdomshemmet kunde man förr få ända till 3.000 à 4.000 sikar på ett dygn, men när jag besökte Kukkolaforsten 1933 blev fångsten den dagen bara 320 sikar. En del äldre uppgifter från mitten av 1800-talet uppgiva en medelfångst för säsongen belöpande sig ungefär på 20.000 sikar. Dessa äldre uppgifter äro av intresse därför, att det konstaterats, att flodfisket allmänt försämrats.<sup>1</sup> Ingen kan undgå att känna detta fiskes särregna spänning. Står inte en oförvägen finne på en slipprig sten mitt ute i forsen och håvar in sik efter sik och lägger i korgen! Det känns plötsligt kallt mitt på dagen. Måsarna skrika högljutt högt över huvudet. Olyckor äro inte alldeles sällsynta. De gamla berätta ännu om en yngling, som strömmen förde bort. Endast håven återfanns.

Man har anledning misstänka att försök tidigt gjorts att bygga ut bryggor i forsen för att öka fångstmöjligheterna. Den väldiga brygga, som nu användes, kallad sikpata, är en tväryggad strandpata, ett imponerande byggnadsverk, som för den oinvigde ter sig som ett förvirrande gillerverk av pålar (jämför U. T. Sirelius, Finlands folkliga kultur och S. Ekman, Norrlands jakt och fiske). Går man ut på den jämna bro, som bildas av de tvärgående stängerna i patan, och ser ned i den strida forsen, anar man en genialitet i den skicklighet, varmed denna väldiga brygga år efter år på nytt bygges ut från stranden 80

<sup>1</sup> Efter år 1934 är försäljningen omorganiserad och inkomsten av fångsten för 1938 ställer sig på följande sätt: Sikfisket 10.755 kronor, laxfisket 1.579 kronor; härav avgår utgifter för dagsverken vid fiskets iordningsställande samt under den tid fisket pågår underhåll och anskaffande av redskap m. m. till ett belopp av 5.445 kronor 64 öre. Utdelningen till medlemmarna i fisket belöpte sig till 90 kr. pr åttondels mantal.



Bild 1. Hevospatan i Kukkolaforsen, nu även kallad Väenpato = folkpata, tillhör Kukkola byamän gemensamt. Foto I. Granlund 1933.



Bild 2. Hevospatan. I luckorna i spärrvirket till vänster å bilden sitta tinor. Dessa vittjas av fångstmännen under sikfisketiden 2 gånger dagligen. Tio tinor äro vanligen i funktion under sikfisket. Foto A. Hedling.

famnar i längd. Såväl att "slå ut" som att "ta in" patan är givetvis ett gemensamhetsarbete som kräver stora uppoffringar i tid och material. Visserligen användes i den mån det är möjligt samma virke år efter år, men t. ex. år 1938 voro utgifterna för patvirke icke mindre än 400 kronor och 42 öre.

De bärande elementen i patan äro de båda parallella stockrader, som vilande på bockar sträcka sig från stranden ut mot älvens mitt. Bockarna bestå av saxade pålar nedslagna i älvbotten med toppändan nedåt. Gångbräderna ligga tvärs över patan och vila på dessa stockrader, men mot land ligger en och annan gångbräda även längs med patan. Gångbräderna ute på bryggan äro belastade med stenar. Mot söder är patan spärrad med resvirke utom på de ställen där tinorna, d. v. s. ett slags mjärddar, sättas ned.

På bild 1 synes hur en enkel arm går ut från patan och följer landsidan nedåt. Ehuru en del sik fångas i tinorna, sker den väsentliga fångsten dock med häv. Patan och dess armar äro bryggor för fiskarna, men man kan få se fångstmän överallt i forsen, ute i båtar längre ned i lugnvatten och ute på stenar där forsen virvlar.

Sikfångsten har gammal hävd vid Jylhäforsen. Nu användas två pator för byns räkning och en för enskilt bruk. Den pata, från vilken fisket bedrives, återfinnes på en förteckning över patorna i Torne älv redan år 1649. Den kallas här Hefwospatan och dess förlängning Karinpatan. Den är emellertid då tillika med pator på västra sidan skattlagd för laxfiske och försedd med kronans stämpel. Var dess funktion således en annan vid denna tid? År 1770 var det allvarliga strider mellan kronan och intressenterna i Kukkolafisket. Beträffande Hevospatan hävdade byamännen, att de i denna pata idkade sikfiske och yrkade, att ifrån Jakobsmässotiden, då detta fiske infölle, få komma i besittning av patustället. Kungl. Maj:t fäste emellertid inte avseende härvid utan fastslog, "att sikfisket inte borde hindra ett för kronan och allmänheten indräktigare laxfiske". Av andra källor veta vi, att Kukkola byamän å sin sida lämnade detta utslag utan avseende och tvisten fortsatte. Men vi ha tidigare



Bild 3. Fiskebodar. Klocktornet kallades före 1886 "den röda boden", då den ensam var målad. Foto A. Hedling.

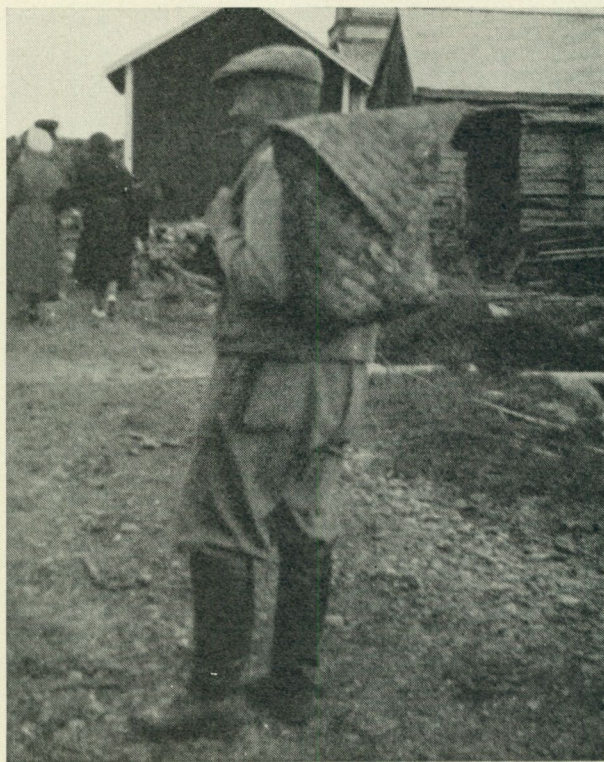


Bild 4. Från sikfesten vid Kukkolaforsen 1933. Näverkonten rymmer don för rensning av siken. Foto B. Laquist.

bevis för denna sikpata. År 1704 uppstod inbördes tvist mellan intressenterna i Hevospatans förlängning, den s. k. Karinpata. Vid rättegången framkom, "att denna omtvistade Karin Pata, som står uthi forssen warit af begynnelsen en Sijk pata, der på Man nu begynt att bruka efter Lax..." Sikfisket och laxfisket ha givetvis aldrig av naturen stått i någon motsättning till varandra, men därigenom, att fiskets beskattning skärptes först under Vasatiden och sedan successivt under 1600-talet och att skatt till Kronan, s. k. stadga, utgick i tunnor och lispund lax, ledde utvecklingen till, att laxfisket blev ett regale, vars utövande ensidigt tillgodosågs och ledde till långvariga strider, ytterst beklämmande att ta del av på grund av den bristande förståelse, som kronans representanter ofta lade i dagen.

Det för oss avgörande är emellertid vad redan Anders Helant påpekade i Vetenskapsakademiens handlingar år 1745: "Efter S:t Jacobi tid eller mot slutet av Julii månad vill laxen intet mera stiga uppföre Elfvarne fast denna tiden litet ändrar sig efter fiskens tidigare eller senare ankomst och uppgång om åren." Jakobsdagen har alltså blivit den märkesdag, som kom att beteckna intervallen emellan det egentliga laxfiskets upphörande i patorna och sikens ankomst. Det är detta som bildar utgångspunkten för det festfirande och förklarar tidpunkten för den fest, som jag nedan vill försöka skildra sådan jag själv upplevde den.

Mina följeslagare och jag kommo till festplatsen från en sidoväg, som tar av från stora landsvägen. Där var redan mycket folk samlat. Första intrycket var en kyrkbacke med alla dessa hälsande och samspråkande människor mellan klocktornet och bodarna nere vid forsen. Glada igenkännanden från folk i de gårdar vi tidigare besökt lyfte av oss främlingskänslan och fingo oss att uppgå i församlingen. Vi hade ju i själva verket inbjudan hit från varje gård vi besökt. Klockan i tornet visar halv åtta eftermiddagen sommartid. Några yttre arrangemang som tyda på fest äro inte vidtagna, om man bortser från att J.U.F.-föreningen häruppe sedan år 1929 har ett par salustånd något litet söder om fiskebodarna. Vid en rundvandring antecknade jag

utom klocktornet, bild 3, som är ett slags gemensamt magasin, där fisken förr förvarades och fördelades, fyra äldre bodar. Varje bod hade flera ägare. En "fiskekåta", inredd med sovlavar och plats för 12 man och försedd med ytterst ålderdomlig eldhärd, var också hela byns egendom, bild 6. Dessutom visades mig några byfiskebåtar. För en 60 à 70 år sedan voro här, utom de båda gemensamma byggnaderna, uppförda sjutton s. k. fiskebodar för privat bruk. På denna plats upprullade sig det rörliga folklivet. Att taga sig in i det hus där fisken just håller på att fördelas, är omöjligt. Av de kringstående, främst vår utomordentlige ciceron herr Leo Lahti, återgives emellertid vad som där försiggår. Delningen är en dagligen återkommande procedur och måste äga rum oavsett festen. Tre huvudregler gälla vid fördelningen, som ta sikte på främst tre agerande parter: ägarna, de aktiva fångstmännen och de bästa sikarna. Ägarna äro alla skattlagda gårdar i Kukkola by, efter vissa modifieringar sammanlagt tio mantal, fem i vardera byhalvan. De flesta gårdarna äro numera bråkdelar av ett fjärdedels mantal. Ingen bonde äger mer än cirka  $1/3$  mantal. Var byhalva sänder vartannat dygn ut tio fångstmän, d. v. s. två delägare som stå i tur att fiska från varje mantal. Det är rimligt att arbetaren först och främst skall ha sin lön och hävkarlen får en stor sik per dygn, vanligen den största. Denna sik kallas "håvsiken" och tillkommer honom, som håller redskapet. Det sägs att han förr också fick en mindre sik, kallad "steksik". Den andra regeln är att varje fångstman erhåller tio stora sikar ur fångsten för dygnet, alltså de hundra bästa sikarna. Den som står i tur att fiska kan leja fångstman för sig mot betalning men behåller lönesikarna själv. Resten skall fördelas mellan alla delägarna och härvid tillämpas den tredje regeln. Siken delas av förmannen för fångstmännen i fem högar, alltså en för varje mantal. En av gubbarna "tittar åt skogen", d. v. s. vänder sig om; delningsmannen frågar då i det han pekar på en av fishögarna: "Vems är detta mantal?" Han får då till svar namnet på huvudgården, ty till ett mantal räknas närboende grannar eller befreundade gårdar eller på annat sätt sam-

hörande på grund av tradition. Sedan få alla de gårdar som höra till mantalet fördela högen sins emellan efter skatten. För enkelhetens skull är varje mantal uppdelat i 8 skatteören och gårdarnas skatt varierar från 3 till  $\frac{3}{4}$  öres skatt. Det går bra med de fyra högarna, men med den femte tillkommer en svårighet. De enskilda ägarna inom detta mantal vilja dela efter rök, en gammal kvarleva från den tid då byn var indelad i fyrtio rökar. Rök är hushåll, "med särdeles huus och hemwisten, samt bruk(ande) eenskyldt Kopp och Kaar", en indelning, som i synnerhet tillämpats ifråga om kommunala utskylder m. m. Man räknar således fyra rökar på detta mantal och delar sikhögen i enlighet härmed först i fyra delar. Sedan delas dessa inbördes mellan ägarna.

Att fångstindelningen äger rum vid sikfesten har sin betydelse för allmänheten även i så måtto, att fångstmännen som få sin betalning i sik, passa på att bekvämt avyttra vad de själva ej behöva. Det sades också att flera besökare voro ditkomna för att göra inköp av sik för vintern. En viss karaktär av marknad kan ej heller fränkännas festen. Men bortsett från detta vilja mina sagesmän göra gällande, att sikfesten förr mera var en riktig byfest. Men härtill kommer att Jakobssöndagen sedan gammalt varit s. k. kyrksöndag, vilket gjorde sitt till att även vänner och fränder från grannbyarna lockades till sikfesten efter kyrkbesöket. Ingen annan än Kukkola byamän äger rätt att fiska siken i Jylhäforsen. På Hacksells karta år 1741 (Lantmäteristyrelsen) angives beträffande vår pata: "69, 70 Hefvos och Kari pator i Likamåtto Kuckula Västra byalag tillhörig och af uråldrig tid brukad på det stället, hwarest den nu inrättad befanns samt uti 1649 års Patu Längd anføres." Att byn i fråga om denna pata är delad i två fiskelag, är också ett gammalt drag. År 1741 funnos visserligen flera pator, men dem som hela västra byalaget (östra byalaget gick förlorat genom freden med Ryssland 1809) hade gemensamt, nyttjade varje "lagbrorskap" ett dygn i sänder. Att fördelningsgrunden var "skatten" har likaledes gammal tradition. År 1704 finna vi detta omnämnt i häradsrättens protokoll. Då intages i protokollet en "frivillig

ingången förening" eller vi kunna snarare säga en fiskebyordning för västra delen av Kukkola by. Här anföres bl. a.: Om någon bonde icke deltog i arbetet, t. ex. med virkes framdragan- de m. m. "miste [han] sin Lått och andeel af Afwelen så länge och till dess them är till fyllnadt betalt och till godo kommit som wärket framskaffat samt arbetet giordt och fullkombnat"; fyra uppsyningsmän eller föreståndare för fisket tillsattes, "hwilka skohla rätta härutinnan alt hwadh skiähligt är, samt in- seende hafwa att alt riktigt och rättwyst bör tillgå så medh arbete och wärketz tillförsel och Uthsläende som afwelens deel- ningh och proportionerad, efter hwars och eens Lått och andeel i by." Fisket var således reglerat inom en fast ram dels utåt mot Kronan, som skulle ha sin skatt i saltad lax för fisket, dels inåt, bönderna emellan. Samma delningsgrund finna vi ock- så bland annat i häradsrättens protokoll åren 1685 och 1676. Det är i första hand arbetet med patorna, deras anläggning och underhåll, som framtvingat denna delningsgrund och således satt fisket och fångstfördelningen i direkt beroende av den med jordränta skattlagda gården. Men denna organisation är bön- dernas egen och återfinnes i flera olika variationer (jämför förf. i Gruddboboken); den har sitt intresse helt inom ett bya- lags, en sockens eller ett bygdelags ram. Häradsrätten är i varje fall likgiltig inför fördelningsgrundens art.

Är Kukkola byalag jordbrukare och fiskare eller fiskare och jordbrukare? Detta är den fråga, som närmast inställer sig för den, som vill ha ett rätt grepp om sikfesten. Gerd Enequist har i en klarögd uppsats i Ymer 1935 visat, "att Tornedalens huvud- näring är fiske, ej jordbruk, som man av nutida förhållanden frestas att tro". Detta är riktigt, men Vasatidens införande av grundskatt på hävdad jord — åker och äng — spelade dock som jag visat en större roll än den blott och bart kamerala och ledde konkret sagt inom kort till att socialt, rättsligt, delvis även ad- ministrativt råder bonden, men ekonomiskt råder fiskaren; dock har ingen rätt till fiske, som inte är bonde.

Men vi gå vidare på festplatsen.

Här kommer en man med näverkont på ryggen, som inne-

håller don för rensning av siken, bild 4. Han slår upp sina bopålar alldeles nere vid patan och börjar rensa sik till försäljning (jämför bild 7). Siken är nyfångad. Först rensas den och sedan fjällas och sköljes den; så tar mannen en iordningställd pinne och sticker den från stjärtsidan upp i siken. Siken får en 10 skåror på var sida och är färdig att bjudas ut, bild 7. En sådan sik om ett par kilogram betingar ett pris av 2: 50 à 3 kr. Som en jämförelse kan nämnas att år 1874 kostade färsk sik 3: 25 kr. för 20 skålpund, vilket ansågs dyrt, då priset förut varit 2: 25 à 2: 50 (Norrbottens Kuriren). Nu skall den stekas! Trängseln blir större och större på festplatsen och icke minst framför huset, där siken stekes. Det är det huset, där fångstmännen annars ha sin bostad. På eldpallen mitt på golvet brinner en stockeld, och i askgraven på båda sidorna om de brinnande stockarna stå sikarna på sina nerstuckna pinnar som stekarna på sina spett. På bänkarna runt väggarna sitter folk packade med blickarna riktade mot fiskarna och elden, bild 8. En och annan går upp och vänder sin sik eller för den närmare eller längre bort från elden. Det puttrar och fräser om sikarna och en angenäm doft förs ut till alla åskådarna, som trängas utanför den öppna dörren. När siken är färdigstekt, tar man den i pinnen som hela tiden tjänstgjort som handtag, doppar den i saltvatten, och nu kan måltiden börja. Det blir nu en vanlig syn att möta personer med både en och två nystekta sikar i händerna. I alla buskar utefter stranden finner man folk, som slagit sig samman i större eller mindre grupper och gjort det hemtrevligt för sig runt kokgropar; kaffet kokar och den medförda matsäcken dukas fram. Man står inte längre och tittar och pratar. Hela församlingen har fått något att göra, som den griper sig an med liv och lust.

Detta är tydligen festens höjdpunkt. Förr åt man den stekta siken utan något tilltugg och så sker också i dag på flera håll. Ungdomen och barnen fingo till sin oförställda glädje stekt sik gratis — så mycket de ville, sades det. Se på den lilla gumman, när hon nigande tar emot två stekta sikar! Stämningen varierar i de olika grupperna. Slutligen kommer jag till insikt om att det



Bild 5. Siken fångas med häv från patans sidoarm. Bebyggelsen i bakgrunden på andra sidan Torne älv tillhör den finska byn Kukkola. Endast kungsådran skiljer de båda byarnas pator åt. Foto I. Granlund 1933.



Bild 6. Sikfiskare äta middag i kåtan. Foto M. Eriksson 1922.



Bild 7. Siken rensas och iordningställes för försäljning. Foto B. Laquist 1933.



Bild 8. Sikarna stekas över öppen stockeld inne i kåtan. Från stjärtsidan har en pinne stuckits in i siken (jämför bild 7) och denna pinne står nersänkt i askgraven. Foto I. Granlund 1933.



Bild 9. Nystekt sik, färdig att ätas på siksöndagen 1933. Siken ätes utan hjälp av andra redskap än pinnen som man håller den med. Foto B. Laquist.

vilar något sakralt över denna måltid och för att förstå detta måste vi erinra oss tornedalingens sätt att umgås med den fångade siken. Det är ett långt kapitel, som här bara kan antydas. Förrådet skall ju räcka under hela den långa vintern. De "bekymra sig därför inte om, att den föda de äta är mer eller mindre läcker, men väl att den är kraftig. Somliga fiskar bultar man före kokningen med klubbor tillverkade av något starkt träslag. Andra låter man torka i solen och saltar dem, varpå de stötas och ätas råa. Detta är fallet med siken, som den kallas på folkets språk." Orden äro Olaus Magnus men äga sin tillämpning än i dag efter vad traditionen minns, ehuru enbart saltning numera är det huvudsakliga konserveringsmedlet.

Mellan denna sikfest och en fiskfest vid Kumo älv i Satakunda synes vara ett nära traditionssammanhang. Den sistnämnda är skildrad av F. Lähteenoja i Virittäjä II, 1886 sid. 127 ff. För sikfisket slås också här ut en pata. Siken fångas i tinor och med häv, dessutom också med not. Själva fiskfesten är dock icke fixerad till endast en dag utan äger rum flera söndagar efter varandra. Överensstämmande moment äro: festfirandets karaktär av byfest, gästers ankomst från främmande orter, här vanligen kvällen förut. Det myckna sikätandet har en slags magisk innebörd. Docent Kustaa Vilkuna, som påvisat denna fest för mig, har under sina uppteckningsresor funnit en folklig regel härför vid laxpator i Kemi och Torne älvar: "Patan ger inte om man inte äter". Andra moment visa upp smärre avvikelser t. ex. siken halstras uppfläkt och fastnaglad på ett trästycke eller som det heter "korsfäst" men siksoppa är vanligen huvudrätten. Den mest aktade gästen brukar då få sikhuvudet och romhylsorna. Efter den kraftiga måltiden börja stundom kapplöpningar eller annan tävling.

Hur gammal är sikfesten? Den går så långt tillbaka folklig tradition når och innevånarna i Kukkola by äro ovanligt traditionsfasta. Redan i början av 1870-talet hade det blivit ett mod att "resande sydbor" gästade Kukkolafisket. Det heter i en notis i Norrbottens Kuriren år 1874: "Såsom en raritet bjuda fiskrarne på nyss fångad sik, stekt på spett framför lågan i

deras rökstuga eller kåta." Sikfestens direkta motsvarighet är sikfesten på motsatta sidan älven. Hålla vi oss till de enskilda momenten i festen, så äro de var för sig enkla och flera av dem ofta förekommande i olika variationer bland primitiva fiskarfolk och ha avsatt spår till och med i deras sagor och myter. Men med de specifika momenten få vi vara försiktiga. Så har t. ex. Hans Findeisen i Zeitschrift für Ethnologie 1928 visat, hur hos vissa fiskarnomader bland de gammalsibiriska folkstammarna halstringen av fisk är mycket svagt utvecklad och på detta sätt tillredd fisk ingalunda en läckerhet, medan hos andra stammar stekningen av fisken tillgår på ett sätt som är helt analogt med det i Tornedalen brukliga. Ta vi sikte på andra integrerande festmoment, såsom åskådandet av fisket och marknaden, så ha dessa sina direkta motsvarigheter flerstädes även i vårt land, ehuru de icke ofta blivit föremål för skildringar i skrift. Överhuvud föreligger en påfallande brist på uppgifter om svenska arbetsfester utanför bondens traditionella med gillen förbundna arbetsavslutningar. Dock ha sådana fester förekommit, särskilt vid vinterfisket med not. Mest utförligt skildrad är den fest vid Hallbosjön i södra Södermanland, som Herman Hofberg beskriver år 1878 i Skildringar ur svenska folklifvet. Festen hade sin fulla glans på 1830-talet och byggde då på gammal tradition. Dagen bestämdes år från år i februari månad, då isarna voro säkra, och kungjordes genom täta budskickningar i kringliggande socknar, stundom även genom pålysning i kyrkorna, och nyheten spred sig även till städerna Stockholm, Nyköping, Norrköping, varifrån uppköpare infunno sig i mängd för att göra affärer i fisk. Jag lämnar ordet åt Hofberg: "— — Allt ifrån det Hakvarpet blev ett regale var allt fiske i Hallbosjön så väl strandägare som varje annan strängeligen förbjudet. Till följd härav, måhända även till följd av sjöns läge mellan tvenne större fiskrika vatten blev fisktillgången slutligen så ymnig, att vid det enda notdrag som gjordes under året, fångsten icke sällan uppgick till 1.500 à 2.000 lispund. Den ovanliga företeelsen av ett sådant fiske i en av landets småsjöar jämte det billiga pris vartill fisken såldes, samlade till Hakvarpet en



Bild 10. Folksamlingen på festplatsen vid siksöndagen 1933 blev till slut en kompakt massa. Foto I. Granlund.



Bild 11. I buskarna utmed älvstranden samlas folk i grupper och koka kaffe i kokgropar. Foto I. Granlund 1933.

mängd människor och föranledde en folkfest — — —. Enligt regel skulle fångsten skiftas i fyra lika delar: en till landshövdingen, en till notens ägare, en till arbetsfolket och en till strandägarne; men som fisket i gemenligen innehades på arrende av någon närboende lantbo blev det hans ensak att för varje gång träffa lämpliga överenskommelser." Även vid denna fest åt man ur medhavd matsäck. Medan ståndspersonerna åto i sina vagnar eller inkvarterade sig i kringliggande bondgårdar, "var allmogen icke heller överksam på sitt sätt. Överallt i strandkanten och skogsbackarna sågos grupper kring matknyten och matsäcksskrin, vilkas frusna innehåll nedsköljdes med den hembrända finkeln." Det råder en skillnad mellan denna fest vid Hakvarpet och den vid Kukkolaforsen. I det förra fallet börjar festen redan på morgonen och håller på till solnedgången, men det är först när solen begynt sjunka som noten drages upp, fångsten fördelas och säljes. Här är aldrig tal om att äta fisken på ort och ställe, utan "när något var fått sitt fiskkok i knytet eller vagnslådan var den officiella delen av festen slutad".

Marknaden och dess folknöjen har alltså blivit det väsentliga. Som vi sågo är det också dessa drag som tendera att få övertaget vid sikfesten i Kukkola. År 1519 besökte Olaus Magnus Torneå. Vi veta ej om han kom så långt upp för älven som hans karta angiver, nämligen Pello, men hans skildring av folklivet här uppe bär ögonvittnets prägel. Ofta citerad är hans skildring av de fester som här firas vid fiskets och jaktens början. Sikfesten vid Kukkola fors är en sentida kvarleva av dessa medeltida arbetsfester, som ha sina rötter i en gammal primitiv fångstkultur, sedermera reorganiserad till en regelrätt byfest och slutligen genom sydliga inflytanden anpassad till likhet med en mera allmän folkfest.

# KRÖNINGSPENNINGAR TILL BONDESTÅNDET

TILL KASTPENNINGARNAS HISTORIA

av *Nils Ludvig Rasmusson*

**E**rik Jöransson Tegel berättar, tyvärr utan uppgivande av sina källor, att Gustav Vasa, sedan han den 12 januari 1528 blivit krönt i Uppsala domkyrka, begav sig i procession till ärkebiskopsgården, varvid en härold utkastade "ibland Almogen (Guld) Daler och Penningar". Detta säkerligen efter utländska förebilder införda bruk, som enligt en senare historie-skrivare (Tobias Westenhjelm) skulle beteckna "Konungens rikedom och gifmildhet", kom att troget iakttagas vid alla senare svenska kröningar<sup>1</sup> med undantag av Oskar I:s kröning 1844, förmodligen beroende på att de samlade ständerna efter motion av den kände bonderiksdagsmannen Nils Strindlund strax innan i skrivelse till Kungl. Maj:t anhöllo om avskaffande av bruket med kröningspenningarnas utkastande, "då detta föranlett folk-trängsel, oordning och bullersamma uppträden, minst passande vid ett så högtidligt och för hela nationen kärt tillfälle som detta". Motionärens ursprungliga förslag att kröningspengarna helt skulle avskaffas och i stället en motsvarande summa skulle utdelas till de fattiga, upptogs ej av vederbörande utskott. Emellertid visade sig denna mening ha flera förespråkare vid överläggningarna i stånden. Man menade att endast på detta sätt skulle de lägre klasserna kompenseras för de uteblivna kast-pengarna, medan om ett annat sätt för utdelandet användes, de högre stående skulle gynnas. Åren 1860 och 1873, då bruket

<sup>1</sup> Beträffande Johan III:s kröning 1569 vet man endast att kastpenningar omnämnas i ett ceremonial; Engeströmska saml., Kungl. biblioteket.

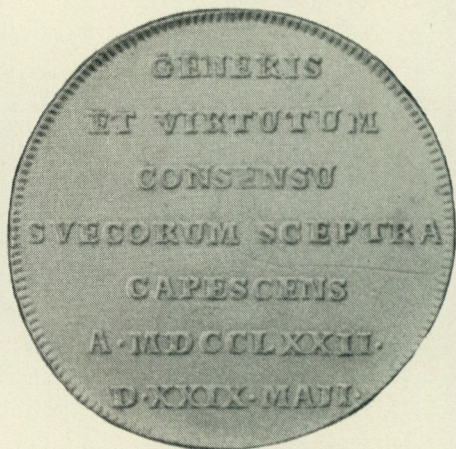


Bild 1—3. Kröningskastpenningar från Adolf Fredriks, Gustav III:s och Gustav IV Adolfs kröningar. Dubbel skala. K. Myntkabinettet.



Bild 4—6. Kröningskastpenningar från Karl XIV Johans, Karl XV:s och Oskar II:s kröningar. Dubbel skala. K. Myntkabinettet.

med kröningspengarna återupptogs, jämför bild 5 och 6, men då utkastningen avskaffades, övergick man till direkt utdelning till vissa kategorier, ett system som man just 1844 varit ängslig för. Åtminstone vid det förra tillfället synes man dock ha sökt hålla kvar en viss demokratisk prägel, i det att en större upplaga t. ex. anslogs för utdelning till yrkes- och hantverksorganisationer.

Under Karl IX och Gustav II Adolf utgjordes kastpengarna av riksdalrar eller underavdelningar av detta värde (halva, fjärdedels och åttondels) men från och med Karl X Gustav — Kristinas kastpenningar från kröningen 1650 synas så vitt man vet uteslutande bestått av för tillfället präglade medaljer — började de få karaktären av i myntstil präglade minnespenningar utan värdebeteckning men i handel och vandel ansedda som tvåamarker — senare efter riksdalarnas införande som myntenhet under senare hälften av 1700-talet avsedda att betraktas som  $\frac{1}{3}$  därav.

Det var alltså en fast tradition man hade att bygga på, då Karl XIII:s kröning efter hans val till konung den 6 juni 1809 förbereddes och frågan om kastpenningar togs upp. Första steget var att av Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, bland vars uppgifter den att uppgöra förslag till medaljer vid denna tid betraktades som en bland de viktigaste, infordra förslag till penningens utseende. Frågan behandlades som enda ärende vid sammanträde den 13 juni. Akademiens förslag, som blev vederbörligen gillat, kan här användas som beskrivning på penningen, bild 7, "Konungens bröstbild med Kongl. Krona på hufvudet och omskrift: *CARL XIII S. G. och V. Konung krönt 1809*. Andra sidan: Inom en lagerkrans: *Folkets wäl min högsta lag*."

Bland de närvarande akademiledamöterna var även den förutvarande riksantikvariens statsrådet friherre Gudmund Göran Adlerbeth. Man tager säkerligen ej fel, om man betraktar honom som medaljens inventor, vilket ord på tidens språk användes som benämning på den, som gjorde förslag till bild och skrift på medaljer o. d. Vad kastpenningen beträffar existerade

dock knappast någon större frihet för den, som skulle göra upp förslag. Åtsidan brukade sålunda sedan 1751 återge konungens bröstbild, efter 1772 med krona (heraldisk till typen; 1860 och 1873 har kronan dock blivit en avbildning av den verkliga kronan) på huvudet. En liten ändring märkes 1800 och bibehålles 1809: konungen bär ej längre blott serafimerkedjan utan även kedjor för de andra ordnarna. Frånsidan åter hade starkt växlat: en stor krona (1654, 1680, 1697, 1720), riksvapnets 3 kronor (1675), en stjärna (1719) och en inskrift (1751 och 1772, bild 1 och 2). År 1800 hade en ny revers introducerats: konungens valspråk inom en lagerkrans, bild 3. Som synes blev det det sistnämnda motivet som 1809 kopierades, dock naturligtvis med ett nytt valspråk, med vilket, i förbigående sagt, Karl XIII anslöt till den sekulariserade typ, varmed fadern och brodern ("Salus publica, salus mea" samt "Fäderneslandet") avbrutit den tidigare traditionen, som dock brorsonen återupptagit ("Gud och Folket").

Sedan Kungl. Maj:t gillat dess Vitterhetsakademis förslag, beordrades K. Kammarkollegium vidtagna nödiga åtgärder för präglandet. Först måste frågan avhandlas med gravören, som emellertid redan blivit vidualad från högre ort. Det var Carl Enhörning, tidens mest anlitade konstnär på detta område, som fått uppdraget. Han fick ej lång tid på sig för att utföra beställningen. Den 19 juni hade han ännu ej påbörjat arbetet, midsommardagen skulle det vara färdigt. Det var vid denna tid ett utbrett bruk bland de svenska medaljgravörerna att ganska fritt låna från Sergels utomordentliga reliefmedaljonger. I detta fall synes man dock ej kunna påstå, att Enhörning fallit för en sådan frestelse, ehuru väl en Sergelmedaljong över hertigen av Södermanland från 1795 fanns att tillgå. Som förlagor användbara medaljbilder av den nye konungen funnos f. ö. ej heller, då ingen av de förefintliga var yngre än 1792.

En annan sak, som det föll på Kammarkollegium att utreda, var det brukliga antalet utkastat kröningsmynt. Detta hade, upplyste kollegiet Kungl. Maj:t, varit 3.500 år 1800 och 3.000 år 1772 (samma antal för övrigt 1751). Man bestämde sig för

den högre summan. Kungl. Maj:t hade även föreskrivit, att varje underofficer och menig av i Stockholm förlagda trupper skulle tilldelas en kastpenning. Genom att arméns flottas besättning även kom att däri inbegripas, kom antalet sådana utdelade kastpenningar att belöpa sig till ej mindre än 8.500. Därtill kommo 106 exemplar, som uttagits extra. Kammarkollegium blev oroligt, då räkningen kom. De 12.106 kastpenningarna skulle till Myntet ersättas med 4.035 rdr 16 sk specie. Häremot kunde ju intet anmärkas. Den enda post, som erbjöd möjlighet till justering, var alltså gravörsarvodet, satt till 190 rdr banco (76 rdr specie). Enhörning uppkallades och efter erhållen föreställning förklarade han sig ej kunna slå av mer än 10 rdr. En onekligen ganska talande episod!

Så kom den stora dagen för den ståtligaste statsceremoniens begående. Med hänsyn antagligen till konungens skröplighet gick ej processionen som förut varit brukligt runt staden mellan broarna, utan nedför Lejonbacken över Mynttorget, Riddarhustorget och Storkyrkobrinken till Storkyrkan. Det blev sålunda knappast tillräckligt svängrum under den korta återvägen från kyrkan till slottet över Slottsbacken för att utkasta kröningspengarna. Man fick sålunda för detta ändamål anordna en särskild procession närmare beskriven i § 54 av kröningsceremonielet: "En Konungens Rustmästare til Häst escorterad af Tjugofyra Man Rytteri med Befäl utkastar då det härtil slagne Kröningsmyntet då vägen tages från Kungl. Slottet, Kyrkobrinken utföre til Riddarhustorget, och derifrån Stora Nygatan, Skeppsbron och Slottsbacken uppföre". Man känner igen flera bestämmelser från tidigare krönningar. 1751 hade emellertid processionen gått ut från det provisoriska kungaresidenset i Wrangelska palatset på Riddarholmen och räntmästaren, som då red sist i kröningsprocessionerna, endast varit åtföljd av 6 ryttare av livregementet, en eskort som 1772 hade ökats till 12 och som 1800 i Norrköping ytterligare omfattade en underofficer och då var tagen ur livregementets kyrassiärer.

Men därmed är ej historien om 1809 års kröningspengar slut. De kommo även att användas som ett officiellt till bondestån-

dets ledamöter utdelat utmärkelse-tecken. I konselj den 24 juli 1809 föreslog nämligen hovkanslern friherre Gustaf af Wetterstedt, "att på sätt hittills vanligt varit vid kröningar hwilka Riksens Ständer bewistat hvarje Fullmäktige för Bondeståndet vid innevarande Riksdag skulle tilldelas en Krönings Penning för att i band på bröstet bäras". Förslaget bifölls av Kungl. Maj:t och Kammarkollegium fick ombesörja förfärdigandet även av denna extra upplaga samt även påsättandet — genom guldsmeden Westerstråhle — av öglor i penningarna (kostnaderna blevo 50 rdr specie). Några band kommo emellertid ej,

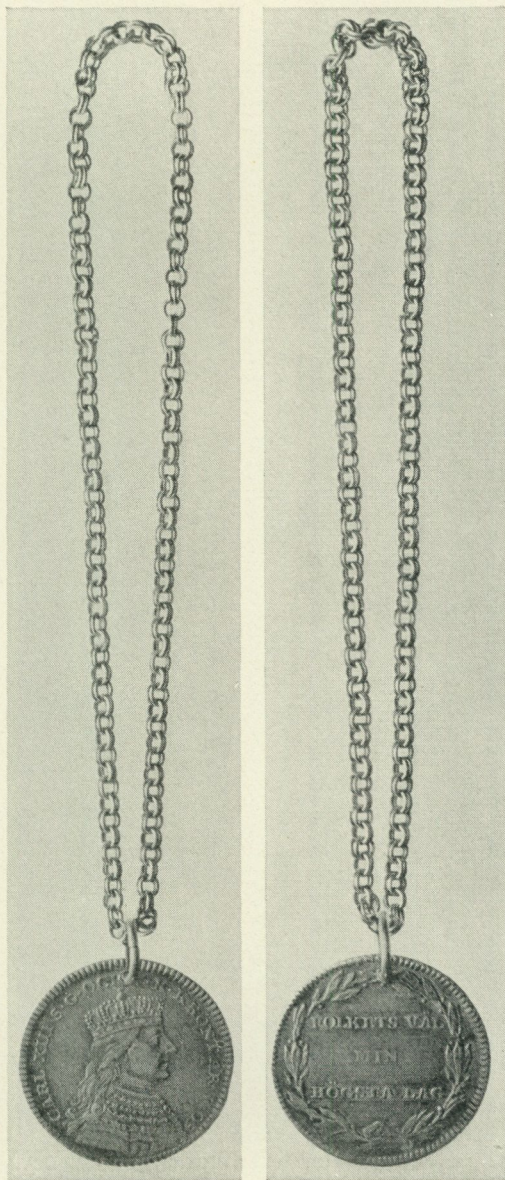


Bild 7. Kröningspenning från Karl XIII:s kröning, med silverkedja. Naturlig skala. Nord. mus.

som den ursprungliga meningen tycks ha varit, att fästas i öglorna. I konseljen den 9 oktober överlämnade nämligen kansli-rådet Börtzell de 150 kastpenningarna, nu på Kungl. Maj:ts befallning med vidfästa silverkedjor. Några dagar efteråt, den 12 oktober, blevo de i bondeståndet utdelade, varvid betygades att "minnet af denna glädjefulla dag wore af tacksamheten och wördnaden djupt fästad i Svenska Medborgares hjertan, hwilka tänkesätt, hos Bondeståndet alltid lifliga, Talmannen och Secreteraren anmodades att hos Kongl. Maj:t i underdånighet tolka". Ej endast genom talmannen Lars Olsson i Groeröd, Herrestads socken i Bohuslän, utan senare den 19 oktober även genom en tjugofyra man stark deputation frambar ståndet sin tacksamhet, och vid det senare tillfället täcktes konungen förklara ståndet sin fortfarande nåd och välvilja. Det senare får nog i hög grad uppfattas som en fras. I själva verket var Kungl. Maj:ts förhållande till det fjärde ståndet under denna händelserika riksdag ofta spänt och vid ett par kritiska tillfällen i juni, då det gällde den av bondeståndet som villkor för underskrivande av regeringsformen fordrade privilegieutjämningen, och i oktober, då fråga var om beväringens införande, fick konungen personligen ingripa och genom skarpa tillrättavisningar böja böndernas envisa motstånd mot regeringens förslag. Men även andra medel användes. Genom tvenne tafflar, talmannens och ständssekreterarens, och en klubb med samlingsrum, allt betalat med statsmedel, hade riksdagsmännen av detta stånd goda tillfällen till gratis förplägnad. Direkta understöd utbetaltes vid något tillfälle, trenne bondeståndsmedlemmar, som avledo under riksdagen, begravdes på statens bekostnad, som även fick betala kröningskläder — för 25 rdr rgds stycket — för hela ståndet. Vittnesbörd om direkta korruptionstendenser från regeringens sida saknas ej heller. Man skulle vara frestad att i detta sammanhang insätta utdelandet av kastpenningarna. Vid beslutet i statsrådet återopades emellertid gammal tradition, och det visar sig, att detta verkligen hade fog för sig. I bondeståndets protokoll för den 15 juni 1800 (kröningsriksdagen i Norrköping) finner man sålunda följande passus: "Enligt Kongl. Maj:ts

Bild 8. Kröningspenning från Karl XIV:s Johans kröning. Naturlig skala. K. Myntkabinetet.



Nådiga befallning och på Dess höga vägnar öfwerlämnade Sekreteraren till Ståndets Ledamöter Krönings-Medaljen att i blått band bäras på bröstet, hwilket bewis af Kongl. Maj:ts nåd Ståndet med underdånig wördnad emottog". Huruvida bruket är ännu äldre, har jag ej varit i tillfälle att undersöka.

Däremot är det känt även från följande kröningsriksdag 1817—1818, men då under ytterst egendomliga former, som gav upphov till en debatt i ståndet (den 20 juni), där en stark förtrytelse mot ståndets sekreterare förekom. Åtminstone var det han, som fick kläda skott. Man hade nämligen fått veta, att sekreteraren mottagit 121 kröningspenningar — om med band eller kedjor eller utan någon fästanordning nämnes ej i protokollet — för utdelning i ståndet samt att vissa hemresta ståndsmedlemmar av sekreteraren under hand erhållit dylika, medan åtminstone en namngiven ävenledes hemrest bonderepresentant (Jöns Hansson från Östergötland) ej fått någon. Klandret riktades nu mot att sekreterarens godtycke skulle bestämma utdelningen och man menade, att hellre än att på detta sätt få en penning vore det bättre att ej mottaga någon alls. Man ville att utdelningen skulle ske offentligt i ståndet, och förslag framkom att förhöra sig hos konungen om hela saken, ett förslag som strandade på sekreterarens bestämda motstånd och framhållande, att han härvidlag mottog och mottagit order endast från konungen.

Även en annan kröningspenningsutdelning i ståndet är bekant. Vid sammanträdet den 20 juli tillkännagavs nämligen, att

de ståndsmemmar, som buro medaljen i guld med Karl XIII:s bild, även skulle erhålla den nye konungens kröningspenning i guld, avsedda att liksom de förra bäras i grönt band. På förslag av den kände Anders Danielsson uttalade sig ståndet för att överlämnandet skulle ske offentligt i ståndet, vilket skedde följande dag, då det emellertid visade sig, att av de berättigade det endast var Anders Danielsson själv och en annan bekant riksdagsman, Johan Longberg, som inte erhållit den.

De refererade episoderna låta ana den kommande skarpa oppositionen och voro bland andra dylika några bland de första tecknen till att de "menlösa" tiderna voro slut.

Det har ej varit möjligt att i samtida brev, memoarer eller dagboksanteckningar finna något, som tyder på att man intresserat sig för eller uppmärksammat den detalj i 1809—1810 års händelserika riksdagshistoria som här berörs. Ej heller lämnar den torftiga tidningspressen några meddelanden därom, med undantag för den nästan fullständigt protokollsmässiga Riksdagstidningen. En genomgång av Svenska porträttarkivets material rörande bondeståndsmedlemmarna 1809—10 har ej heller lämnat något utbyte. Det enda som har kunnat anträffas är ett exemplar i Nordiska museet av kastpenningen med silverkedja, vilket exemplar säkert kan identifieras som ett av bondeståndets hederstecken, bild 7.

Nyligen har dessutom till K. Myntkabinettet förvärvats ett guldexemplar med ögla av Karl XIV Johans kröningskastpenning, bild 8. Den inköptes av en ättling till bergsmannen Lars Persson i Frogg, Norberg, som under riksdagarna 1823, 1828—30 och 1834—35 var medlem av bondeståndet. Det är tydligt att konungen även längre fram under sin regeringstid använt kröningskastpenningen som särskilt nådevedermåle för bondeståndsriksdagsmän. I Smålands museum, Växjö, finns ett liknande exemplar i silver.

Troligen finnas likartade exemplar även i andra svenska museer och kanske också exemplar med band eller kedjor av andra här nämnda kröningspengar. För författaren skulle det vara av största intresse att få taga del av allt dylikt material.

# VARDAGSLIV I 1860-TALETS MÖRBYLÅNGA

GARVARESONEN AUGUST FOGELBERGS DAGBOKSANTECKNINGAR

av Gösta Bertel

I samband med en pågående undersökning av det gamla garverihantverket har förf. fått i sin hand en dagbok, som åren 1861—62 och halva 1863 skrevs av Johan August Fogelberg, en vid denna tid 21—23 år gammal garvarson, bosatt i Mörbylånga köping på Öland. Boken, som säkerligen är hemmagjord, är i litet kvartoförmåt och innehåller sextio tättskrivna blad, bild 1—2. Denne August Fogelberg var son till garverifabriksidkaren Carl Magnus Fogelberg och hans maka Kristina Åsander, en bonddotter från St. Frö i Vickleby socken, strax norr om Mörbylånga.<sup>1</sup>

Då vi närmare fördjupa oss i dagboken, finna vi där ej endast beskrivningar av garveriarbetet utan i ännu högre grad en bild av det liv, som i helg och söcken levdes av en del av borgarsocieteten i den vid denna tid c:a 40-åriga köpingen, ett liv som har åtskilligt av intresse att bjuda på så här 75 å 80 år senare. Vi vilja först med några ord söka karakterisera familjens sociala ställning. Att vara garvare innebar nämligen icke att

<sup>1</sup> Carl Magnus Fogelberg tillhörde en stor småländsk garvarsläkt, som förf. haft tillfälle att närmare skildra i Kalmar läns fornminnesförenings meddelanden 1939. Han innehade ett av Mörbylånga köpings fyra garverier och synes ha drivit detta åtminstone sedan c:a 1840. För många upplysningar står förf. i tacksamhetsskuld till sin fader, kamrer C. A. Bertel, Stockholm, som är systerson till August Fogelberg och uppfödd i Mörbylånga. Dagboken har ställts till förf:s förfogande av ingenjör Gunnar Nyquist, Stockholm. Denne, som även härstammar från släkten Fogelberg, har funnit boken på vinden i sitt föräldrahem, den gamla Fogelbergska gården i Mörbylånga.

vara vilken hantverkare som helst, utan detta yrke var liksom t. ex. färgarens ett fabrikörsyrke, och båda ha hållits litet för mer än många andra hantverksyrken. Den sociala standard, som familjen redan på denna grund intog i ett samhälle av Mörbylångas storlek, förhöjdes i hög grad därigenom, att Carl Magnus Fogelberg under den långa tiden 1847—79 innehade den ansvarsfulla posten som köpingens ordningsman, vilken det bl. a. ålåg att handhava köpingens kassa och räkenskaper. Denna ställning kom även att spela en viss roll i den unge Augusts arbetsförhållanden, som vi snart skola erfara.

Ynglingen skulle givetvis, såsom regeln var med hantverkar-söner, efterträda fadern som garveriets innehavare. Han var den äldste i en syskonskara på två pojkar och fyra flickor och fick, sedan han slutat skolan efter några år i Kalmar läroverk, arbeta i garveriet för att sätta sig in i yrkets alla detaljer. Vi skola här fatta oss kort om garveriet och arbetet därstädes. Bild 4 visar ett garveri av så pass primitiv art, att vi kunna förut-sätta, att 1860-talets anläggning ej kan ha sett mycket annor-lunda ut. Själva garveriet låg ej fullt så centralt som bonings-huset vid torget, bild 6, och därför säger August också alltid, att han är "nere i garveriet", då han uträttar sitt arbete därstä-des. Vari bestod nu detta? En uppräknig av alla de olika slag av arbeten, som August fick utföra, skulle för flertalet läsare end-ast bli en svårförståelig lista över de flesta arbetstermerna inom ett dåtida hantverksgarveri. Vi skola här nöja oss med att kon-statera, att August ännu ej synes ha nått den höga grad av skicklighet, som fordras för finarbetet i ett garveri, framför-allt slutbehandlingen av ovanlädret vid verkstadsbordet. Endast en gång omtalar han, att han får utföra falsningen, d. v. s. det mycket svåra arbetet att skära ytterst tunna spånor ur huden för att åstadkomma en genomgående jämntjocklek. Kanske var det f. ö. denna gång endast den grövre falsningen på ett tidigare stadium i beredningen, som August fick försöka sig på. Annars är det allt slag av grovarbete i "vätverksta'n", som faller på ynglingens lott, d. v. s. skavningar och samtliga arbeten i kalk-och pyrkar samt i olika slags barkkar. Även dessa arbeten fordra

# Augusti Månad 1861.

15. Läste jag till Storbanks Häftet ur Sveriges Historien och ströfven i Rånebocken samt ämnade och skärp upp några Halvred Sulläder och måta upp 12 Råpa Kalk åt Bergström m. m. på Egen betaf Carl och jag bjöd på af Fr. Flisberg när till gästerna på hans
- 21 Födelsedag där vi var på Dvällan uppå på Klammaren på gården och följde vi sedan ~~med~~ Hofers P&S upp till Nil Petter Larssons där vi väntade och gyste hem.
- 16 Söka ut ur Kalk och Sopa och Frostas upp på Hunden och Lägga Halvorna till rätta m. m.
- 17 Skrivna och Binda in i Rånebok och Skrifva upp Skrifvott ur Kalk till Lorkning och plöcka af Bittaljer och på Dvällan där vi uppåt vägen där vi skulle måta P&S & Hofers men ingen syntes till utan vi vände om hem sedan vi mött Carl och Fr. Flisberg som varit ute och botaniserat och förut var jag borta till Håberg där Bergman bryggde 1 Råpa Foundskott som vi skulle hafva med på resan åt Wårnanäs
- 18 Har vi uppe P&S ½ Stöwing och för åt Wårnanäs

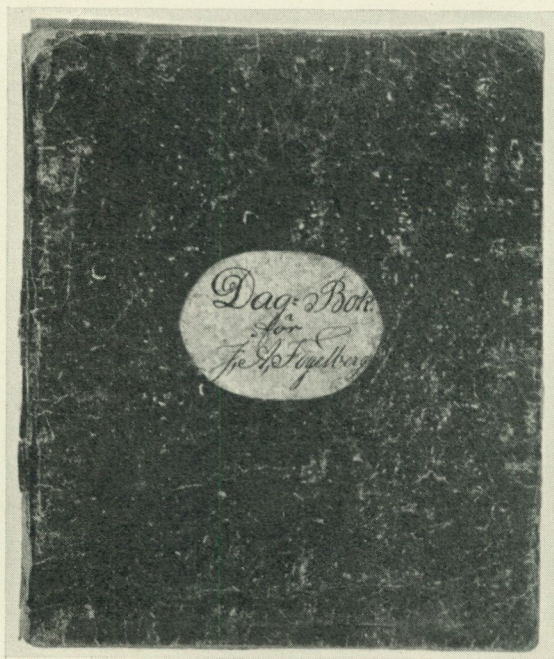


Bild 1—2. August Fogelbergs dagbok. Boken har hemmagjort band med pärmar som sammansatts av hopklistrade pappersblad. Ytterbladet är brunt- och svartmarmorat. Privat ägo.

dock en stor vana för att åstadkomma goda resultat, och icke minst kräva de helt sin man, vad kroppskrafterna beträffar. Endast i fråga om skinnberedningen — möjligen även sulläders-tillverkningen — synes August ha fått deltaga i hela processen, men dessa arbeten voro relativt lätta att utföra. När August t. ex. omtalar, att han sträcker skinn — ett slags uttänjnings- och uppmjukningsprocess — så var detta något, som åtminstone ännu i förra hälften av föregående sekel varje svensk bonde själv torde ha kunnat utföra utan någon särskild yrkesutbildning.

I fråga om handeln med läder synas Augusts kvalifikationer tidigt ha kommit till sin rätt, och det bör i detta sammanhang anmärkas, att han vid mogen ålder alltmer upphörde med garverirörelsen för att slutligen helt ägna sig åt läderhandeln. Redan som yngling får han tillbringa en stor del av sin arbetstid i läderbod och lagerlokaler, där han får taga emot och lämna ut det s. k. lönlädet — d. v. s. av bönderna till beredning inlämnade hudar — föra in detta i den s. k. insättnings- eller läderboken med uppgifter om den önskade beredningen, märka hudar med läderbokens siffer- eller bokstavsnumrering (han sökte även ut lämpliga märkalfabet), som även delgavs kunden i form av en kontralapp, samt slutligen sköta inköp och försäljning av det läder, som bereddes för egen räkning, och icke minst sköta garverirörelsens bokföring.

När det var marknad i Mörbylånga — i juni och oktober — var det givetvis särskilt mycket att göra i läderboden. Tidigare har Augusts fader haft marknadsstånd — åtminstone betalade han år 1844 avgift för hela två stånd — men på 1860-talet nöjde man sig med försäljning direkt ur läderboden. Säkerligen var då också fadern själv närvarande och stod för kommersen, ty August var "ömsom ute och inne i läderboden", så att han kunde även ägna någon tid åt de nöjen marknaden hade att bjuda på. En annan marknad, som var av vikt för garvare Fogelberg, ägde i september rum i Fröbygårde i Vickleby socken. Denna marknad fick den unge läderhandlaren förtroendet att sköta på egen hand, och han omtalar mycket noga, vilka varor



Bild 3. August Fogelberg i 20-års åldern.

han därvid medförde. År 1861 hade han med sig "7 Halfver Sulläder 1 Binsulläders Halfva 3 Svarta Nöthudar 1 st. Hästhud 2 Waxlädershuder 5 Svarta kalfskin 5 st. Waxade Kalfskin 5 Svarta fårskin 4 waxade D:o 5 Barkade D:o". Detta år sålde han för 59 riksdaler och året därpå för 76 riksdaler.

Ett annat för garvaren viktigt affärsföretag var resan till det s. k. lädermötet, d. v. s. den färd en garvare gjorde för att på en eller flera platser, där han stämt möte med bönderna — genom anslag vid kyrkorna eller ibland rentav genom utlysning från predikstolen — lämna ifrån sig färdigberett lönläder och i stället taga emot nya hudar till beredning. Detta viktiga företag, vars lyckliga utgång säkert till mycket stor del berodde på den personliga bekantskapen med kunderna, utförde Carl Magnus Fogelberg själv, och han synes ha rest tre gånger om året,

nämligen i maj, i oktober och i november. Härvid hade August mycket att göra, trots att han fick stanna hemma. Han hade att "söka ut" det läder, som var färdigt och som stammade från den trakt fadern skulle besöka; därefter fick han alltid göra i ordning lasset åt fadern, och vid dennes återkomst slutligen gällde det att lassa av de hemförda hudarna, "rålädret", att sortera och märka dem samt att bokföra dem i läderboken.

August hade således fullt upp att göra med allt möjligt inom garverirörelsen, men han var givetvis icke ensam. Dels torde fadern själv ha tagit en verksam del i arbetet, även om hans tid sannolikt upptogs av åtskilligt utanför rörelsen. Eftersom August fick lov att ta så omfattande del i rörelsens affärsmässiga sida, får man förmoda, att Carl Magnus speciellt ägnade sig åt finarbetet på verksta'n, såsom det ju också ägnar och anstår en gammal mästare inom garverihantverket. Något direkt samarbete med fadern i garveriet omnämner August aldrig — arbetena i våt- och finverkstäderna voro ju också vitt skilda — men däremot arbetar han så mycket mer samman med gesällen, och det är väl nästan troligt, att den senare därvidlag var den ledande.

Men den unge mannen hade ej endast garverirörelsens många olika göromål att arbeta med utan fick även hjälpa till med mycket annat. Genom att fadern var köpingens ordningsman, fick sonen goda tillfällen att förbereda sig för det kommunala värv, som senare kom att åvila honom. Sedan Mörbylånga år 1880 blivit egen kommun, ersattes nämligen ordningsmannasysslan av ordförandeskapet i köpingsstyrelsen, och denna viktiga post innehade August under åren 1887—1900. Redan som yngling fick han utföra en hel del av "grovarbetet" inom faderns maktpåliggande värv. Sålunda finna vi honom omkring årsskiftena sysselsatt med att skriva debetlängder och debetsedlar samt tomtlängder och tomtsedlar, de båda senare sannolikt avseende taxeringen för obebyggda tomter. Mantalslängder fick han även skriva och han synes även ha fått taga verksam del i värden av ett av de viktigaste resultaten av Carl Magnus Fogelbergs arbete för sin köping, nämligen dess hamn, bild 5. Bl. a.

får han rita av en "Hamnkarta till Förslag till Muddring", och t. o. m. en karta över hela köpingen får han på sin lott att rita.

Men det var ej endast för allmänna värv, som Carl Magnus tog sin sons skrivförmåga i anspråk, utan till största delen kom den att utnyttjas för affärsändamål. Att August fick göra en verksam insats i fråga om garverirörelsens insättningsböcker och räkenskaper, hava vi redan hört. Men han fick också syssla med någonting, som kallas "bolagsböckerna", vilket med all säkerhet torde ha avsett köpingens spritbolag, i vilket Carl Magnus Fogelberg — åtminstone ett par årtionden senare — var den störste delägaren. Det fanns dock även annan bokföring att arbeta med, nämligen för jakten Johanna och för hemmansdelar av gården N:o 1 Mörbylånga. Jakten var ju en mycket viktig beståndsdel i en öländsk affärsmans utrustning vid denna tid, då förbindelserna med fastlandet, såväl vad beträffar gods- som personbefordran, utgjorde ett svårt kapitel, trots vissa regelbundna förbindelser. Att denna förbindelsefråga hade sin aktualitet ännu långt senare — trots ökad ångbåtstrafik — visar oss bilden över Mörbylånga hamn från omkring sekelskiftet, där tre sådana jakter skymta bakom det större lastfartyget. Med jakten Johanna har emellertid sannolikt ej endast garverirörelsens fraktbehov tillfredsställts, utan den omtalade bokföringen antyder ännu en inkomstkälla, nämligen frakter även för andras räkning. Man var emellertid ej helt beroende av jakten utan hade även en eka, och att denna ej varit av minsta slaget framgår därav, att man fick lov att vara hela sjutton man för att sjösätta den.

Fabrikör Fogelberg, vilken hade många järn i elden, var även lantbrukare. Han ägde nämligen såväl  $\frac{1}{2}$  som  $\frac{1}{8}$  mantal av hemmanet N:o 1 Mörbylånga. Sannolikt är det här endast fråga om åker och äng, ty detta innehade han ännu i slutet av århundradet utan att besitta några tillhörande manbyggnader. August hade ej endast att sköta dessa hemmansdelars affärer utan fick även deltaga i själva lantbruket, men eftersom man hade en dräng, synes han ej ha tagits alltför mycket i anspråk härför.

Andra praktiska arbeten, som föllo på Augusts lott, voro hemkörning och stapling samt sågning och huggning av ved. Att köra eller bära vatten torde väl ha varit ett arbete för garveriets räkning, ty vid garverianläggningen hade man ingen brunn, vilket f. ö. måste anses som en svår brist vid ett garveri. Sannolikt gäller det även garveriet, då August en dag i februari måste "göra om några Ljusstickar", ty så primitivt har man säkert icke haft det någonstans i bostaden.

Bland andra hushållsarbeten, vid vilka August fick hjälpa till, var t. ex. gässlakten, vilken ägde rum i december. Sålunda omtalar han, hur han själv stack tolv gäss och systemen Christin tre, under det att den unga Seraphi endast fick en på sin lott. Därefter hjälptes man åt att plocka gässen och repa fjäder till kl. 1 på natten. Följande år voro tre namngivna köpingsungdomar närvarande, då man spritade fjädern, och även om det ej uttryckligen säges ifrån, att de hjälpte till med arbetet, torde man våga antaga det. Sannolikt ha vi väl här en återglimt från gamla tider, då ungdomen samlades hos varandra för gemensam hjälp i fråga om vissa arbeten.

Ett göromål, som sannolikt får anses häntyda på ynglingens spirande elegans, är att "smälta ihop hårpomader", även om det kan tänkas vara ett arbete för hela familjens räkning. Vi lämna härmed grovarbetenas område och återgå till Augusts skrivarbeten, ty sådana omtalas mycket ofta, utan att någon närmare specificering gives — "skrifva m. m." är en rätt ofta förekommande fras. Troligen avses flerstädes den "räknebok", d. v. s. matematiska lärobok, som vid denna tid synes vara föremål för ynglingens stora flit. Han arbetar synbarligen mest med handelsräkning, såsom intresse, betalningsterminers reduktion och bolagsräkning, men även med digniteter, rötter och kedjeräkning brottas han då och då på sin fritid. Han studerar även en "Handbok i Handelsvetenskaperna". I intimt samband med skrivarbetena står tillverkandet av bläck. Efter att den ena dagen ha vägt upp "galläpple m. m. till bläck" och stött det, arbetar han nästa dag med att stöta gummi, varefter han tillsätter bläcket i tvenne flaskor. Att det sålunda beredda bläcket även

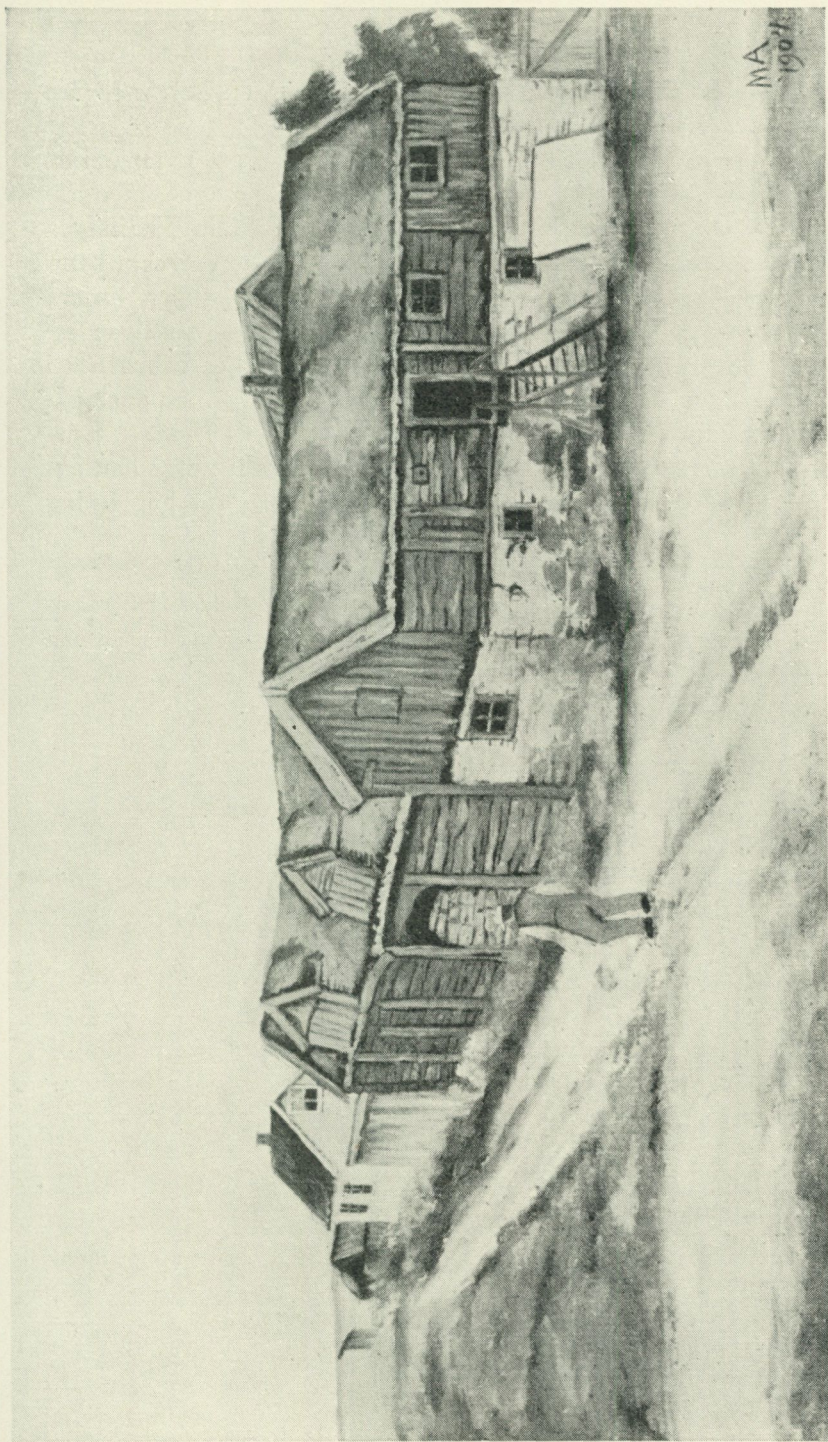


Bild 4. Fogelbergiska garverianläggningen i hörnet av Västerlånggatan (t. h.) och Skolgatan. Man ser "drivhuset" med verkstaden i övervåningen (närmast) och "kalkhuset" (med porten), ett lädermagasin (det vita huset) samt taket av ett särskilt "pyrhus" (bakom drivhuset). Den lilla byggnaden längst bort ligger utom tomten. Olfjemålning av fru M. Albin, Stockholm. Ägare: veteraner A. Persson, Mörbylänga.

behövde en viss eftervård framgår av att han ett halvår senare sysselsätter sig med att sila bläck.

Det är på grund av sammanhanget troligt, att nyssnämnda gummi verkligen skulle vara till bläckframställningen, men annars kunde man ha gissat på ett annat bruk därav, nämligen till hoplimning av böcker. Ett av Augusts mest omtyckta hemarbeten synes nämligen ha varit att klippa till papper, linjera pappersark, att klistra ihop dem till böcker och slutligen att binda in dessa. Bl. a. gör han gratulationsböcker och synes i samband därmed vara en flitig versdiktare, varvid han dock påpassligt samlar verser ur poesiböcker, vilka vi icke känna. Där emot meddelar han omsorgsfullt, vilken prosalitteratur han ägnar sig åt. Många gånger är den f. ö. föremål för högläsning i familjen, varvid antingen August själv eller fadern är den föredragande.

Han synes med förkärlek hålla sig till den historiska romanen eller äventyrlitteraturen. Som exempel kunna vi nämna Starbäcks "Berättelser ur svenska historien", en av Walter Scotts romaner, kaptan Marryats "Kaparekaptenen" och "Den Allranyaste Robinson", den sistnämnda tillhörande den stora eftersägande "Robinsonadlitteraturen", men just i detta fall behandlande Defoes förebild Alexander Selkirk. Bland de fåtaliga böckerna utom de nu nämnda grupperna är det egentligen endast en enda, som tilldrager sig något större intresse, nämligen "Fanny" av den franske författaren Ernest Feydeau. Denna bok, som utkom 1858, anses nämligen vara en av dem, som beteckna den litterära naturalismens genombrott, och den väckte på sin tid ett oerhört uppseende och blev föremål för mycken kritik, tack vare ämnets — äktenskapsbrott och svartsjuka — djärva utformning. Det är verkligen skada, att den unge romanläsaren även här liksom ifråga om allting annat avstår från varje slags värdeomdöme, då det annars vore intressant att studera, hur man i denna allt annat än litterärt betonade miljö reagerade inför en sådan ovanlig bok.

Den vid högläsning ojämförligt vanligaste boken var emellertid en postilla, ty familjen Fogelberg var, liksom sina sam-

tida i allmänhet, mycket religiös. Ett eventuellt inhiberat kyrkobesök — för Augusts del uppgå de till sammanlagt endast fyrtio tillfällen under två och ett halvt års tid — ersättes nämligen i regel av religiös högläsning, varvid antingen husfadern, farbrodern eller fastern eller något av barnen sköter högläsningen. Att även den sociala ställningens yttre former spelade en viss roll vid de vanliga kyrkobesöken antydes därav, att August synes betrakta det som en förarglig malör, då han på en nyårsdag är tvungen att taga enbets skjutsen, därför att en svängel till den större vagnen behagade gå sönder, då man skulle bege sig iväg till kyrkan.

Då och då hör man talas om utflykter till olika platser på Öland, givetvis alltid med häst och vagn. Ett flera gånger förekommande mål var Björnhovda, där Augusts farbror Joakim hade bosatt sig, och där han hade startat ett garveri. Den första gången vi finna August i dessa trakter gäller besöket emellertid ej farbrodern, utan ett mycket allvarligare ärende är för handen, nämligen Augusts beväringmönstring, som äger rum i Färjestaden. Efter att föregående eftermiddag ha varit hemma och "ställt mig i ordning till Morgondagen", reser han till mönstringen, där han blev "approberad samt betalte 100 Rd Rmt och höll jag 5 fot 8 tum i Längd". Men något militärt resultat söka vi förgäves efter. Den allmänna värnplikten var ju vid denna tid ännu ej fullt genomförd, såtillvida att den värnpliktige hade rätt att i sitt ställe leja en annan, och det är tydligen till detta ändamål, som August använde de 100 riksdalerna. På hemvägen besöker han familjen Dahm i Björnhovda, Joakims blivande svärföräldrar, och äter där "merafton" samt dricker kaffe. Att det är en ung herreman, som gör denna viktiga resa, se vi därav, att han hade drängen med sig för att se om hästen. Härefter finna vi hela familjen på besök i Björnhovda vid Joakims lysning — varvid f. ö. två av deras skjutsar råkade kollidera och Augusts faster blev så pass skadad, att hon fick stanna kvar hos Dahms — vid hans bröllop och vid hans första barns dop, då såväl Augusts föräldrar som faster, en syster och han själv återfinnas bland dopvittnena. Det kan i

detta sammanhang nämnas, att den unge mannen även vid ett par andra tillfällen fick den hedern att uppträda som dopvittne, nämligen hos ett par familjer i köpingen, varvid han i det ena fallet förärade barnets moder hela 2 riksdaler.

Man hade även andra resmål på Öland, t. ex. morbror Åsanders, hemmansägare i St. Frö. En påskdag, när hela familjen var där, var bl. a. även en viss Nils Samuelsson "inne och skötte fiol", så att även släktbesöken hade sina extra glädjeämnen. Ett resmål, som många gånger innebar såväl besvärligheter som risker, var Kalmar, ty antingen kunde man få uppskjuta en seglats dit på grund av storm eller alltför stark motvind, eller också kunde en slädfärd över isen på vintern få avbrytas på grund av ett utbrytande oväder, och man kunde ha all möda i världen att taga sig tillbaka till fasta landet, under det att isen hastigt bröts upp här och var. Men givetvis var Kalmar den stora metropolen, som man alltsomoftast besökte antingen för viktiga affärers ordnande eller någon gång för att roa sig på teatern eller med ett besök på Kalmar slott t. ex.

Ibland reste man direkt till någon annan plats på det småländska fastlandet, som t. ex. då August, brodern Carl och fyra andra köpingsynglingar en sommardag gjorde en seglats till den vackra herrgården Wärnanäs, belägen ett par mil söder om Kalmar. Det var egentligen godsets stora park — traktens mest framstående exempel på 1700-talets romantiska s. k. engelska parker — som var målet för utflykten, men man synes även ha haft vissa förbindelser på själva herrgården. Vi skola låta August själv beskriva besöket: "...Lade in våra saker i ett Hus vid Hamnen och gick sedan upp i Parken — och var vi vid Paviljongen — och i Mossgrottan. ej långt från densamma inristade vi våra namn i ett träd, och var vi vid Monumentet och Chinesiska lusthuset som var låst der vi tittade in genom fenstret samt vid Barnlusthuset sedan gingo vi uppåt Herregården der vi åt Filbunke, derefter gingo vi åt Ekenäs der vi var inne och Drack Bier hos hamnfogden Olaus Nilsson och ville de andra bada utom M. Widberg och Jag som gingo från dem tillbaka till Wärnanäs igen då vi var hos Trädgårdsmästaren

och bad om lof att få gå in i Trädgården då han stälde en Pojk med oss att öppna och följa med då vi gaf den 3 sk. sedan hade de andra kommit tillbaka från Ekenäs då vi med mycket besvär fick köpa litet Päron och 4 st. Apricoser var. — då Jag köpte 3 stop Päron a 6 sk. (24 sk. Kappen) och 4 st. Aprikoser a 1 sk. B:co st. — S:a 24 sk.” Vi ha här återgivit noggranna sifferuppgifter som ett exempel på Augusts stora intresse för dylika, något som tyvärr måste erkännas vara symptomatiskt med hänsyn till hans senare i livet starkt framträdande intresse för penningen. Vid den nu skildrade utflykten, som tog fyra och en halv timmar i anspråk på bortfärden och två och en halv timmar hem, hade man även andra möjligheter än filbunken och frukten att förhöja det materiella välbefinnandet med, nämligen 5 buteljer punsch, som man hade bryggt den närmast föregående dagen.

Ett rätt utvecklat sällskapsliv florerade inom köpingen med dels talrika familjebjudningar, dels tillfälliga besök hos varandra, det senare givetvis i första hand gällande ungdomen. I fråga om familjeumgänget kan man tydligt urskilja en trängre, mer borgerlig — i ordets inskränkta betydelse — krets. Först och främst ha vi en av Carl Magnus Fogelbergs tre kolleger och konkurrenter, nämligen garvare B. Sjösten, vars söner Samuel och Ernst — särskilt den förre — hörde till Augusts intimeste vänner. Däremot omtalas märkligt nog aldrig någon av de båda andra garvarna i köpingen. Till familjens umgänge hörde också länsmansfamiljen Ekman samt kantor Fahlberg i Kastlösa (grannsocknen söderut) — där man bl. a. var på ”3 söndags Gratulation”, då deras dotter skulle gifta sig — samt kakelugnmästare Svanberg i köpingen. Även pastorsfamiljen Wimmerström synes ha tillhört denna trängre krets.

Förutom det nu nämnda mera vardagliga sällskapslivet förekom det naturligtvis också större kalas hos Fogelbergs, ty den höga ordningsmannaställningen medförde säkert en hel del representationsplikter. En trettondag säger August, att ”på efm var här Herr-Kaläs då jag var ute och Bjudde”, och på hans moders födelsedag tre dagar senare ”var här Fru-Kaläs och

några Herrar". En annan viktig dag var Carldagen, vilken år 1862 resulterade i ett "sjelfbjudet Kalas" på kvällen, "då en del Köpings-Herrar var här samt Befallningsmannerna (d. v. s. länsmännen) Uddenberg och Marmolin i Bredinge och hade Capten Lundgren utklipt 2:ne Namnchiffer på var sida om Trappan samt han och några andra skjutit Nästan hela dagen samt uppsatt en flagg på Morgonen vid grinden till gården m. m."

En rätt dråplig kalashistoria förekom ett par dagar i början av år 1862. Den 2 jan. "på efm. var här *kalas* då Prestherskaperna (således även prosten, som var bosatt i Resmo) och Fahlbergs samt större delen av Köpingsherskaperna var här och var kl. ungef. 3 då jag lade mig." Det är nu gott och väl med detta storståtliga kalas, men några dagar senare visade det sig, att det kunde ha sina sidor att vara nödgad till en uppdelning av en mer eller mindre känslig umgängeskrets. Den 5 jan. på e. m. "skulle här vara *kalas* med rästen af Köpingsherskaperna och Bönder men det kom ej några utan blott några st. Bönder."

Att brygga punsch synes för ynglingarna ha varit en kär selsättning, och man tog alla tillfällen i akt, såsom bjudningar, helger och någon kamrats förestående avresa. Vid ett tillfälle brygger August även bischoff, en dryck på vin, vatten, socker och pomerans; August anger dock icke denna eller någon annan sammansättning. Ibland dricker man toddy, men även "bier" och porter synes ha varit lockande för ynglingarna. En av Augusts intimaste vänner, J. M. Widberg, var föreståndare för "brännvinsboden", och man får väl antaga, att deras gemensamma festande har skett till självkostnadspris, varför besök i boden eller på bolagssalen voro nära till hands liggande festelser. En söndagseftermiddag voro sålunda såväl pojkar som flickor uppe på bolagssalen "och drack Punsch, då flickorna fick Win och kostade det oss 57 öre hvar på 5 man". Då Ernst Sjösten skulle lämna köpingen, var man inne i brännvinsboden och drack "2 Bouteljer Porter 1 Butelj Bier 1 D:o Öl 1 spets Win 1 d:o arrac 1 finkel 1 kvarter Win på 5 manna hand". Hur det gick denna gång, veta vi icke, men då det var Samuel Sjö-



Bild 5. Mörbylånga hamn omkring 1900. Foto Kullzén. Kalmar museum.



Bild 6. Mörbylånga torg, sett från norr. Mot bakgrunden sträcker sig Västerlånggatan. T. h. Carl Magnus Fogelbergs boningshus, där även läderboden var belägen. Närmast där bortom August Fogelbergs boningshus i senare tid. Bilden härrör visserligen från ca 1900 men torde ändå i stort sett ge en bild av 1860-talets torgbebyggelse. Foto Kullzén. Kalmar museum.

stens tur att bege sig hemifrån, avfestades han också i boden med "Punsch, Soda, och Kärsbärsvin", och mängderna synas ej ha varit alltför ringa, ty för Augusts del avslutades det hela med att han lade sig halvklädd! Det är ju möjligt, att detta var ett undantagsfall, och att de uppräknade konsumtionsmängderna mer bottna i ungdomligt skryt än i verkliga påfrestningar, men de allmänna tidsförhållandena torde icke jäva en motsatt uppfattning. Man frestas med hänsyn till ynglingarnas ålder att betrakta det som ett glädjande tecken, att brännvinet knappast omnämnes, men man måste nog i stället tyda detta så, att brännvinet vid denna tid har varit så ytterst vanligt redan sedan barnaåren, att det ej ansetts värt något omnämnande.

Dansgillen förekommo även, men Mörbylängas ungdom hade också enklare sätt att roa sig. Då och då lekte man diverse lekar, och det mest omtyckta synes ha varit att "springa enke leken", vilket man gjorde på torget, i den s. k. Kalvhagen, i garveriträdgården eller i någon annan trädgård. Denna en gång så populära lek kanske läsaren bättre känner igen under namnet "sista paret ut". Man "hoppade hjort", d. v. s. "hoppade bock", och "slog boll", varmed väl sannolikt åsyftas den ytterst vanliga långbolleken. En enda gång omtalas den lek som kanske för de flesta av oss är det mest framträdande minnet av vår barndoms lekar, nämligen "kurra gömma", men det sker under namnet "räkna gömsle", och man hade härför en idealisk lekplats ibland köpingens marknadsbodas.

Liksom såväl ynglingarna som de unga damerna deltagit i änkleken och kanske även andra av sommarens lekar, så hade man bland vinternöjena de för båda könen gemensamma slädpartierna, vilka August vid några tillfällen omtalar, tyvärr dock utan några detaljerade skildringar av arrangemangen. Men den verkliga vinteridrotten — skridskoåkningen — har tydligen, åtminstone ännu under de nu behandlade åren, bedrivits uteslutande av den manliga ungdomen, något som f. ö. synes ha varit förhållandet sedan urminnes tid. (Men redan några år senare har en av Augusts yngre systrar varit ägare till ett par skridskor.) Vid ett tillfälle, då pojkarna voro ute på det s. k.

Mörgrundsrevet (ett par km NV. om köpingen) och åkte skridskor, kommo dock en del av flickorna ut och hälsade på dem, varvid de unga kavaljererna körde damerna omkring på drögar, d. v. s. arbetskärlar. Ett motsvarande kavaljersmässigt nöje på sommaren var att ro flickorna i ekor på Kalmar sund.

År 1862 bli August och ett par av kamraterna entusiastiska jägare, på vilkas energi det icke synes vara något att anmärka. Man ger sig iväg hemifrån vid 2—3-tiden på morgnarna, man ordnar en skjutkoja, och man övar sig i målskjutning, men allt förgäves. Antingen ser man icke till något byte — det förefaller vara fågel man åsyftar — eller också lossar man ett eller annat skott, ”men”, slutar August oftast, ”det ville icke lyckas”. Man befinner sig ju dock nu i den verkligt martialiska åldern, och August tycks vilja gottgöra, att han året förut köpt sig fri från värnplikten, ty nu deltagar han frivilligt i exercis. Säkerligen ha vi här ett exempel på den just vid denna tid uppblomstrande skarpskytterörelsen, ty man har även i Mörbylånga haft en verklig skarpskyttekår. Vid ett tillfälle omtalar August, hur man så småningom allesamman kom hem på gården och exerceerade i portskjulet, varför man väl får anse truppen ej ha varit alltför manstark. Men annars höll man till i Kalvhagen, och där finnes det ännu en stor sten av c:a 2 m höjd, som har tjänstgjort som bakgrund för skarpskyttarnas målskjutningstavlur.

Friluftsbadet kan ju under föregående århundrade ej på långa vägar sägas ha varit allmänt i bruk, men förekom dock — som det har gjort i alla tider — ehuru olika utbredd i olika kretsar. Bland våra unga borgarsöner i Mörbylånga tycks det ej ha varit allför vanligt, ty det är endast under sommaren 1861, som August omtalar, att man badade i sjön, men då gjorde man det tydligen så mycket mer intensivt. Det är särskilt från själva högsommaren, som badet gång på gång omnämnes, och det är intressant att konstatera, att familjen Sjösten bestod sig med badhus, där ynglingarna ibland klädde av sig. I detta sammanhang kunna vi ej underlåta att omnämna den septembersöndag, då August var hemma från kyrkan och ”badade

med vatten". Hur han har gått tillväga vid detta celebra tillfälle, veta vi tyvärr ej, men säkerligen få vi ej tänka oss något badkar av vår tids typ.

Det kan påpekas, att man vid ett av utomhusbaden roade sig med att spela schack, och detta är enda gången, som något spel bland ungdomen omtalas, liksom vanliga sällskapslekar fullständigt lysa med sin frånvaro. Däremot är August en gång närvarande vid en middag i prästgården, då "Herrarna" spela bräde, men själv är han endast passiv åskådare. Förf:s farmor (Augusts yngre syster) har dock som flicka deltagit i sällskapslekar, men även detta var i prästgården.

De nu skildrade lekarna och tidsfördriven ha i stort sett varit tämligen sparsamt förekommande, då det gällt att utfylla ungdomens lediga tid, och det ojämförligt vanligaste tidsfördrivet har varit att promenera omkring med eller utan mål i mer eller mindre tillfälligt sällskap, en i alla tider och på alla platser vanlig företeelse. Oftast promenerar man "uppåt vägen", då man ibland stannar vid den s. k. köpingsgrinden, en grind som fanns kvar ännu ett par årtionden senare, och som betecknade köpingens gräns emot byn. Här synes ha varit en sådan där allmän mötesplats, som förefinnes i de flesta samhällen, men ibland stannade man ej där utan fortsatte upp mot byn. Ett annat vanligt promenadmål var "neråt bryggan", vilket är högst självklart för en hamnplats som Mörbylånga. Under promenaderna hände det, att flickorna plockade blommor, vilket August noga noterar, liksom då brodern Carl passar på att botanisera. Någon gång kunde en söndagspromenad i sällskap med "köpingsdamerna", d. v. s. de unga flickorna, utsträckas till skogen, en på denna del av Öland ej alltför vanlig företeelse, ehuru ek- och hasselskogar funnos på ett par ställen tätt nedanför landborgen. Vid ett tillfälle promenerar man rentav ända upp till Borgby borg, en vacker fornborg, belägen på branten av landborgen, rakt öster om Mörbylånga by.

Dessa promenader voro ju — åtminstone i dagboken — en mycket oskyldig och rätt innehållslös sysselsättning, varför man blir nyfiken, då man helt plötsligt finner dem avbrutna av nå-

got så pass lockande som ett "nattligt äventyr". Detta visar sig dock för den sensationslystne läsaren vara något av en besvikelse men har i alla fall åtskilligt att bjuda på som tidsbild betraktat. Innehållet i Augusts på denna punkt mycket utförliga skildring är i korthet följande. Vid en aftonpromenad en sommarkväll observera ynglingarna, att några av köpingens borgarmamseller m. fl. ("m. fl., d. v. s. pigor") ge sig iväg hemifrån "förklädda", och man gissar, att de ämna sig upp till byn Risinge för att se en brud. Man kommer överens om att följa efter flickorna, och efter diverse besvärligheter hamna också två av pojkarna i bröllopgården, där mycket riktigt de unga damerna befinna sig. De ha där i skydd' av sin förklädnad blandat sig med övriga objudna gäster, som huvudsakligen utgjordes av pigor och drängar, och mamsellerna befinna sig i förstugan, "i vilken de hade haft den oförskämdeheten att ej blygas att inträda uti, ända fram i dörren till Bröllopsrummet". Sedan pojkarna gjort fåfänga försök att hälsa på de förklädda flickorna, lämna de dem åt sitt öde, och de senare voro kvar och raljerade — enligt drängen Adolph — ända till pigor och drängar gingo hem kl. 3 på morgonen, "och vad de under den tiden haft för Äfventyr för sig, det är ej känt", slutar Augusts något indignerade skildring.

Denna "äventyrsskildring" ger en strålande bild av hur landsbygdens begynnande urbanisering även sätter sina spår i den borgerliga moralens och anständighetsuppfattningens utbredande, varvid dessa företeelser naturligtvis i första hand få insteg i sådana stadslignande samhällen som denna lilla köping. Det är givetvis i köpingens överklass, som de först få fäste, under det att t. ex. drängen Adolph torde ha stått kvar på det gamla, minst lika moraliska allmogestadiet, där det ej endast var tillätet utan rentav en skyldighet att vid sådana allmänt sociala evenemang som ett bröllop ej blott inspektera brudparet utan t. o. m. bröllopgemaket, vilket var en självklar sak, även om man ej själv var bjuden med bland bröllopgästerna. Det är dock kanske frågan om, huruvida icke i detta fall de höga mamsellernas tilltag har väckt en viss uppmärksamhet även

hos dem, som själva för egen räkning höllo fast vid den gamla uppfattningen, ty som bekant gäller alltid i ett konservativt samhälle regeln "noblesse oblige" minst lika starkt hos de övriga som hos den "noblesse", som skall rätta sig därefter. Det är dock intressant att iakttaga, hur pass vag den nya anständighetsuppfattningen torde ha varit hos den uppblomstrande köpingens borgare, ty då Augusts föräldrar och ett par av hans systrar, men icke han själv, voro inbjudna till bröllop i Kastlösa, där kantor Fahlberg gifte bort sin dotter med en lantbrukare Le Grand, var det tydligen ingenting som hindrade August och hans vän Bergman att vid 7-tiden på kvällen taga sig en promenad till Kastlösa "för att se Anette som brud", vilket de gjorde så grundligt, att de ej kommo hem förrän vid 12-tiden på natten.

Vi torde nu ha fått en viss uppfattning om den unge garvarsonens liv under dessa år. Att han ej någonsin gör värdeomdomen om händelser och företeelser omkring sig, är ju för oss hans sentida läsare mycket beklagligt, men har säkert sin orsak däri, att hans anteckningar aldrig ha varit avsedda att läsas av någon annan än honom själv, varför de endast äro att betrakta som minnesuppgifter. Som bekant tror man sig alltid — ehuru säkert i regel med orätt — kunna i minnet behålla de känslor och värdeomdomen, som man uppfylles av i livets olika skeden. Varje läsare gör naturligtvis sina egna reflexioner över olika sidor i det liv, som denne unge man och hans vänner förde, men som ett allmänt omdöme torde man våga säga, att det var ett arbetsamt men lugnt liv, som kanske för flertalet av oss, som leva i en helt annan tidsanda, ter sig alltför sensationsfritt.

# V A R G S K A L L

av *Albert Nilsson*

**B**jörn, varg och räv må envar och allestädes saklöst dräpa och konungens landsfogde skall vara skallfogde i varje skallag", läser man i de utförliga bestämmelserna om skalljakt i konung Kristoffers landslag av år 1442. Ända sedan den första bosättningen i vårt land, då nybyggaren sökte bete i ödemarkerna för sina husdjur, har denna regel varit gällande, och den långa striden mellan människan och rovdjuren slutade i stort sett först under senare delen av 1800-talet. Björnen drog sig då allt längre upp mot norr, och härad efter härad, landskap efter landskap rapporterade den siste vargens död. Endast räven finna vi fortfarande över hela landet, och det är intressant att konstatera, att man här och där för hans dödande fortfarande tillämpar metoder, som i sin teknik och med sina bygdeuppbåd av människor kunna härledas från tider långt före både landslagens och landskapslagarnas tillkomst. I dessa senare ha vi våra allra äldsta bestämmelser för rovdjursjakten, d. v. s. så tidigt som 1200-talet. De fixera dock säkerligen förhållanden, som varit gällande långt tidigare.

Yngre Västgöotalagen och Östgöotalagen stadga för varje bonde skyldighet att hålla 3 famnar vargnät, Södermannalagen anger blott 2 famnar, medan Västmannalagen och senare såväl Magnus Erikssons som Kristoffers landslag stadga 4 famnar. Den senare föreskriver även beträffande nätets hållbarhet, att det skall vara så starkt, att det ej brister, om en man kliver upp i det, en bestämmelse, som med hela envisheten hos den en gång

formulerade lagparagrafen går igen både i 1734 års lag och i senare skallordningar. Som en kuriositet och samtidigt ett belägg på den urgamla skillnaden mellan Sverige och dess nu sydligaste landskap kan nämnas, att Skånelagen saknar bestämmelser om björn- och vargjakt men väl stadgar om straff för den, som uppföder björn eller varg, om dessa skulle skada någon.

I samtliga ovan nämnda landskapslagar utom Östgötalagen stadgas bondens skyldighet att utom vargnät även hålla varggårdar. "Envar skall svara för varggårdar lika väl som för gärdesgårdar", säger Västmannalagen och i Kristoffers landslag säges i samband med bestämmelsen att landsfogden skall indela sitt fögderi i skallag: "Nu kan han ej själv vara tillstädes, då må han å sina vägnar i varje skallag tillsätta en man för nätskall och en för varggårdsskall". Det talas också om skall *till* varggårdar och det är redan härav tydligt, att varggårdarna hade två uppgifter, eller möjligen att man hade två olika slag av varggårdar, dels vanliga varggårdar, dit rovdjuren lockades genom utlagd åtel, dels sådana, som tjänade som fälla i slutet av en skallgång. Den senare uppgiften synes endast vara belagd i landslagen, men motsvaras närmast av vissa former för de skall inom särskilt anordnade jaktplatser, som från och med 1700-talets början blevo vanliga i Sverige.

De äldsta skalljakterna med nät torde inte ha varit av någon större omfattning, fastän skallagen organiserades inom fögderiet. Då vargarna härjate på någon plats eller där de sommartiden haft sin lya, samlades man inom socknen eller några byalag. Det torde ha varit såväl vinterjakter som sommarjakter och i förra fallet har man givetvis redan då använt metoden att först inringa vargarna på spårsnön. Man beräknade åt vilket håll vargarna skulle fly, vilket alltid var mot storskogen. Här ställdes näten, vaktade av nätkarlar med yxor, klubbor eller pikar. En drevkedja försökte så under larm och oväsen driva vilddjuren mot näten. Olaus Magnus säger om vargskallen i Sverige: "Då Vargarne borttagit en stor mängd kreatur från Allmogen och derigenom bringat den i fattigdom och förtviv-

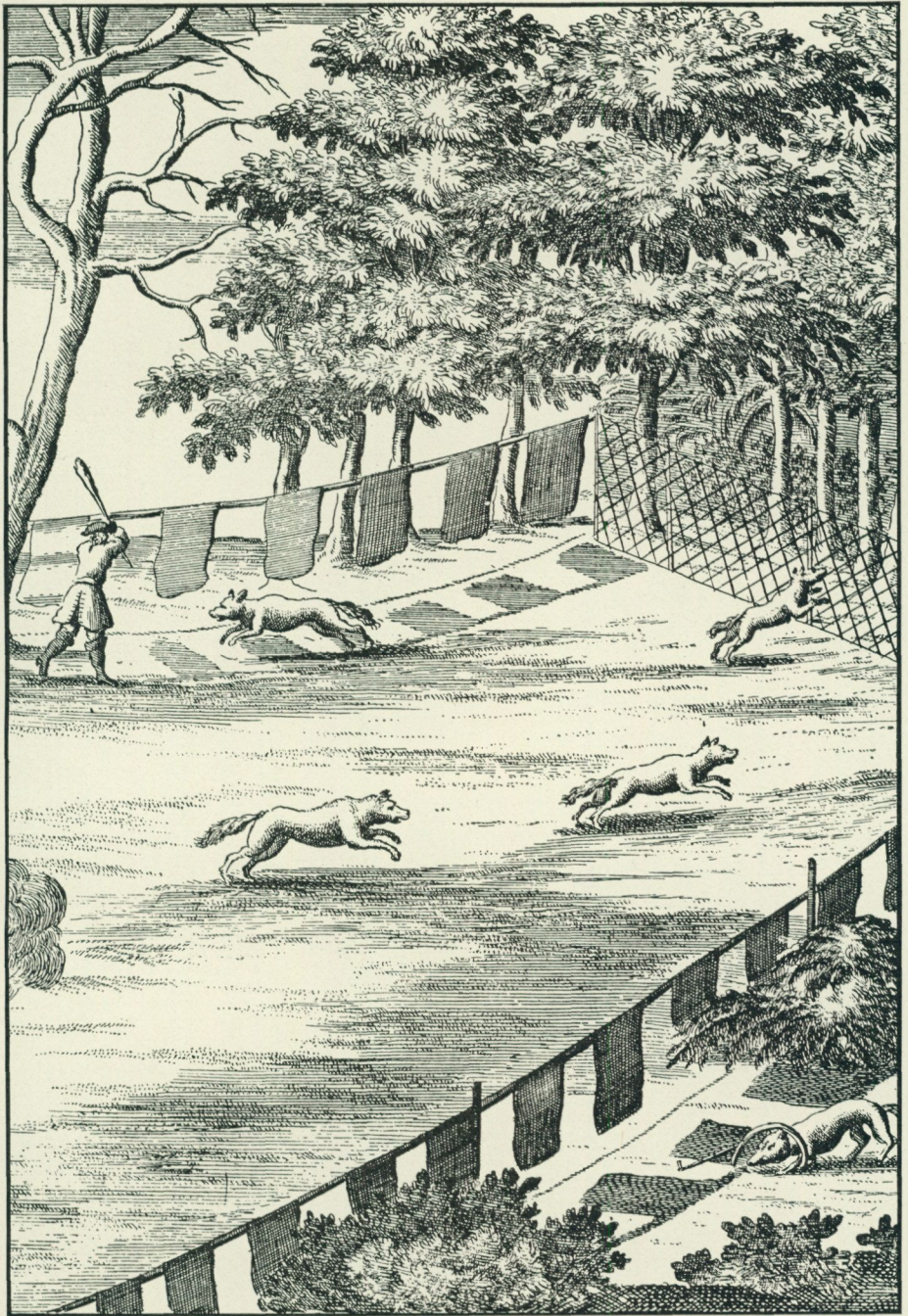


Bild 1. Jaktvät och jaktklappar. Djuren torde föreställa vargar. Detalj av en bild föreställande vinterjakt i H. F. von Fleming, *Der vollkommene teutsche Jäger*, Th. 2., Leipzig 1724, Pl. XXXIV.

lan, anställes *skall* (venatio publica), hvartill ort, dag och timma utsattes; då nät, hundar och öfrig redskap böra vara på stället". Anmärkningsvärt är omnämmandet av hundar. Enligt samstämmiga uppgifter i övrigt ha hundar icke använts vid skalljakter på varg i Sverige och det är väl troligt, att Olaus Magnus härvid tänkt på kontinentala förhållanden.

Metoden att med hjälp av nät fånga eller hindra det vilda måste vara mycket gammal. De antika folken kände den redan. Jaktnätens stora utbredning bland olika folk tyder också på en hög ålder. Inom de stora viltparkerna vid de kontinentala hoven använde man i stället för nät ofta höga, medelst pålar och pinnar fastsatta dukar för jaktområdets instängning.

Likaså har användningen av skrämmande jakttyg av olika slag gammalt ursprung, även om den först ganska sent tillämpats i vårt land. Jakttygens uppgift är att skrämman undan djuren och därigenom hålla eller driva dem inom ett visst område. De placeras därför också ständigt så synliga som möjligt och helst i öppen terräng. Redan antikens egyptier, greker och romare kände till jakttyg av detta slag. I Grekland och Rom användes såväl jaktlappar som fjäderbuntar, de senare avsedda att även genom sin lukt hålla djuren borta, varför det uppgives, att man med förkärlek använde hägerfjädrar. I den kontinentala jakten användes särskilt vid hoven och jaktparkerna praktfulla jaktlappar, ofta med ägarens initialer, men även fjäderlappar förekommo. De stora slutna drevjakterna voro vanliga på kontinenten under 1600- och 1700-talen, bild 1, och i Sverige upptogos de av den jaktälskande Fredrik I. Inom vitt skilda primitiva kulturer äro emellertid skrämmande jakttyg väl kända, främst avsedda att innesluta och driva det vilda mot vissa platser med fällor eller naturliga stup. Ostjakerna innesluta sålunda hjordar av vildren med fågelvingar på snören på sådana ställen där det sedan kan gå lätt att hetsa och döda dem. Lapparna uppsatte förr vildrenstängsel av glesa stakar med påsatta torvor eller andra mörka föremål. Stakarna ställdes allt tätare ju närmare stängslet ledde mot stupet, där renarna fångades. Nordamerikas indianer brukade samma metod för

att leda buffelhjordarna till sina snaror och fångstgropar. I Sverige kommo de skrämmande verktygen till användning så gott som uteslutande vid skalljakterna på älg och särskilt de större rovdjuren varg och björn och i någon mån räv, medan de på kontinenten synas ha spelat huvudrollen vid hjortjakterna i de stora jaktparkerna. De omtalas emellertid här även för räv och hare. Utan en mera ingående undersökning kan det icke med säkerhet sägas, när skrämmande jakttyg först blevo kända i vårt land. Det torde dock ha varit under 1600-talets senare del. I 1647 års lag om jakt nämnas de icke men de diskuteras 1691 i protokollet hos den lagkommission, som då höll på med utarbetandet av förslag till ny lag. "I stället för näth må lappar skaffas och kringställas", heter det här. I lagförslaget 1692 föreslås det att varje bonde skulle hålla 4 famnar 5 alnar höga vargnät, "der store skogar äro och annat jakttyg ej brukas kan; men der mindre skog är jachtlappar med sitt tillhör förskaffa". Emellertid komma jaktlapparna inte med i 1734 års lag och det dröjde ända till 1778, innan det i ett kungligt brev meddelades tillstånd för allmogen att använda "dukjatyg". De hade emellertid då länge varit i användning både vid björn- och vargjakter i Sverige och det synes ha varit Fredrik I:s kände hovjägmästare Andreas Schönberg, som i större utsträckning börjat härmed. I 1808 års jaktstadga slutligen spela jaktlapparna en mycket stor roll. Ett jakttyg skulle enligt denna bestå av 64 buntar jaktlappar vardera om 40 famnar samt 12 vargnät på 20 famnars längd och 5 alnars höjd.

Enligt Kristoffers landslag var det konungens landsfogde det ålägg att indela fögderiet i skallag och att inom varje skallag utse en man för nätskall och en för skall mot varggård att å hans vägnar leda jakterna.

År 1647 fastställdes av drottning Kristina "Kongl. Maj:tz til Sverige Ordning och Stadga huru alle Rijkzens Inbyggjare sigh förhålla skole medh Jachter, Djiurefång och Fugleskiutande" och därmed är en ny organisation införd även för skalljakterna. För att dessa skola försiggå på rätt sätt åligger det riksjägmästaren att med sina underlydande och med lands-

hövdingarnas råd och hjälp indela landet i skallag. Det föreskrives också en sådan anordning i olika landsdelar, "at Skallen swara uppå hwar andre och hward som aff Willdiuren icke fällas kan må fordrijffuas åth minste uthur the Landskap som bäst bebygde och medh booskap försedde och forsorgde äre". Denna bestämmelse kan ses i sammanhang med de blindskall, som under våren och sommaren förekommit här och där och som blott hade till ändamål att driva bort rovdjuren från de egna markerna. Samma ändamål hade den inom en del landskap vanliga peregrinusspringningen och liknande upptåg med eldar och oväsen i skogen. I lagen av 1647 stadgas också för första gången skottpengar, nämligen för en gammal björn 4 daler, för en björnunge 1 daler, för en varg 2 daler och för en vargunge 1 daler. År 1664 tillkom en förbättrad jaktstadga, som emellertid i fråga om skallagen endast utgör en upprepning av bestämmelserna från år 1647. Däremot medförde 1734 års nya lag med sina omfattande förarbeten vissa ändringar i jaktstadgan och även beträffande skalljakterna.

Jaktstadgan av år 1808 slutligen innehåller åtskilligt nytt. Främst är det de nu så populära jaktplatserna med utlagd åtel, som blivit föremål för omtanken. Det stadgas om allmogens skyldighet att inom de fögderier, där det var lämpligt och där vargar härjade, anlägga sådana jaktplatser och om skyldighet att inom en omkrets av tre mil dit lämna sina döda kreatur eller de gamla hästar, som skulle avlivas. Vargnäten och jakttygen skulle enligt den nya lagen hållas länsvis och detta medförde att särskilt de öppna skalljakterna kommo att taga en dittills ovanlig omfattning med ett väldigt uppbåd av människor. Detta var inte enbart till fördel i avseende på resultaten. Under början av 1800-talet blevo skalljakterna ofta så stora, att organisation, kontroll och ordning fingo eftersättas. Men vid sidan om de stora skalljakterna fortsatte allmogen med sina lokala småjakter på gammalt sätt och det var ofta dessa, som gävo det bästa resultatet. I en redogörelse för jakten i Dalarna år 1833 av Carl Thörnebladh, F. Söderhjelm och W. Nisser skildras dels de större skallen, ordnade genom konungens befallnings-

havande i länet, dels de mindre allmogeskallen, utförda av vissa byar och inom mindre områden. De små skallen anses här ge betydligt bättre och säkrare resultat än de stora, då 3.000—4.000 personer ofta voro i rörelse och avdrivningen kunde taga tre till fyra dygn. Ledarna i storskallen kritiseras för bristande lokalkännedom och fel i organisationen. Sammanfattningsvis säges: "Skallgångar, planmessigt uppgjorde och väl anförde, skulle visserligen mer än någon annan åtgärd bidra till Rofdjurens förminskning; då de deremot nu äro att anse endast såsom ett onus för allmogen. Om de förlora all kredit, är det ej underligt, enär erfarenheten ofta visat, att flere tusende dagsverken blifvit förspillde, utan att ett enda större Rofdjur kunnat fällas." Detta hårda omdöme om de stora skallen torde i stort sett vara riktigt, men man har dock åtskilliga exempel på att verkliga massuppbåd vid skalljakter, som varat flera dygn, även gett mycket goda resultat, t. ex. det stora sommar-skallet i Dalarna strax efter midsommaren 1856, vari deltog inemot 4.000 människor från Mora, Sollerön, Älvdalen och Venjan. Man fällde då 23 björnar, 9 älgar, 2 eller 3 vargar och 1 lo. Men det var härvid också bygdens egna vana skogsmän, som ledde jakten.

Även från andra håll i landet klagades det över de stora skalljakternas klena resultat, detta inte minst från landshövdingarna själva. Man synes också allt mer och mer ha gått över till mindre jakter, där allmogens gamla erfarenheter och kännedom om trakten mera kunde komma till sin rätt.

Med 1864 års nya jaktstadga upphävdes allmogens skyldighet att delta i skalljakter. Björnen hade då redan i stort sett trängts tillbaka till Norrlands skogs- och fjällmarker och fanns icke söder om Värmland och Dalarna. Varg fanns under 1850-talet ännu ganska talrikt särskilt i Kronobergs län men från och med ingången av 1860-talet viker den mycket snabbt norrut. Efter 1870 är det egentligen blott Norrbottens, Västerbottens och Jämtlands län, som utgör ett tillhåll för varg, även om strödjur fällas än i det ena länet än i det andra. Att skalljakterna spelat en stor roll särskilt i södra Sverige framgår emellertid

därav att det år 1864 fälldes 24 vargar söder om Uppsala län men det följande året inte en enda. Under resten av 1860-talet fälldes ännu enstaka djur i Götaland och södra Svealand.

Medan den yttre organisationen för skalljakterna ganska klart framgår av de juridiska akterna, äldre såväl som yngre, berätta de föga om jakternas egentliga teknik. För de senare århundradena föreligger det ganska goda skildringar och det finnes fortfarande en och annan gamling, som minnes sådana jakter från sin barndom eller hört sina föräldrar berätta där-om. Men för de äldre epokerna är det svårare att klarlägga, hur jakten i detalj tillgick. Kristoffers landslags tal dels om "naetia skall" och dels om "warga gaarda skaal" torde böra tolkas så att två former av öppna skalljakter förekommit, mot för tillfället uppsatta nät och mot i förväg på vissa särskilt lämpliga ställen uppsatta varggårdar. Det är därför heller icke uteslutet att de i början av 1800-talet nykonstruerade jaktplatserna, kombinerade med varggård eller varghag, varom mera senare, hade en äldre tradition att bygga på. Huruvida dessa varggårdar varit desamma, som även använts för att med hjälp av åtel inlocka varg i, synes vara svårt att med hjälp av tillgängligt material med säkerhet avgöra, men detta förefaller rimligast. Möjligen ha varggårdarna redan tidigt kommit till användning särskilt under vintern, då vargarna genom den utlagda åteln lockades att kvarstanna inom ett visst område för att sedan med drev eller utan fångas i varggården. I anslutning till detta resonemang torde nätskallen ha förekommit mera under barmarkssäsongen. Magnus Erikssons landslag stadgar, att vargnäten skola synas fjärdedag pingst, vilket förefaller vara en sen tidpunkt med tanke på boskapens utsläppning, men å andra sidan stämmer tiden mycket väl med den ungefärliga tid, då varghonan börjar lära ungarna jaga och man därför vid ett skall har möjlighet att få hela kullen. Denna synpunkt, att man vid sommarskallen skulle vänta tills ungarna voro något försigkomna, framhålles också i den folksliga traditionen.

Stadgandena i våra äldsta lagar visa, att skalljakterna närmast voro avsedda för varg. Så har det också varit ända tills

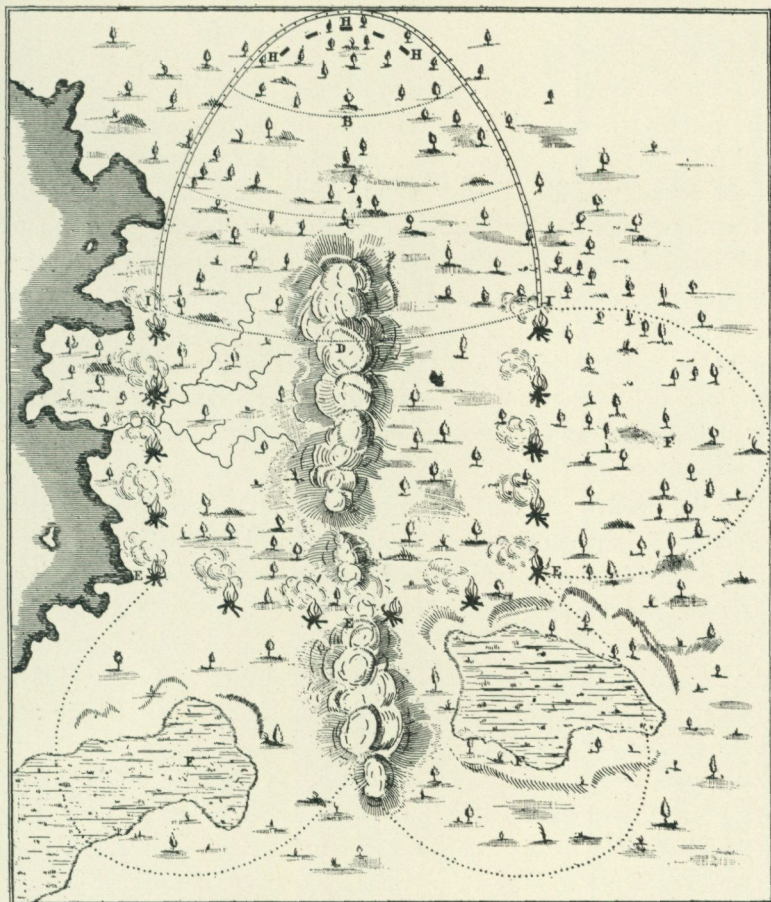


Bild 2. Plan över skalljakt. Överst den inlappade huvudjakten med tre halter och skärmar för skyttarna. Bilden visar därjämte tre sidodrev, vilka avdrevos första dagen med övernattning vid eldar längs de s. k. natt-halterna, på bilden markerade av eldar. J. L. v. Greiff, Anteckningar angående Jagt och Djurfångst i Sverige, 2 uppl., Sthlm 1828, Tab. 3.

vargen var så gott som utrotad i vårt land. I det följande komma blott vargskallen att närmare behandlas, medan björnskall och rävskaall på grund av utrymmets begränsning få anstå till ett annat tillfälle. Under 1700- och 1800-talen höllos dock omfattande skalljakter även på björn och i våra sydligaste landskap har man jagat räv efter metoder, som direkt hänga samman med de äldre skalljakterna. Skjutvapnens allt allmännare användning, kontakt med kontinental jakt och inhemska jägares nya påhitt bidrogo till att metoderna för vargjakt blevo allt flera och varierande. De i början av 1800-talet brukade jaktmetoderna skildras ingående i Tidskrift för jägare och naturforskare år 1833.

Av de egentliga skalljakterna utövades sommarskaall eller skalljakt på bar mark på sådana platser, där rovdjuren gjort skada eller där man visste, att de uppehållit sig och haft ungar. Jaktens utformning i detalj berodde i hög grad på terrängförhållanden, årstiden och tillgången på människor och jaktutrustning. Men det fanns vissa allmänna principer, jfr bild 2. Jaktområdet måste noga studeras av skallets ledare, som hade att beräkna, var huvudjakten skulle anordnas i de fall att man först måste ordna med några sidodrev. Det gällde att beräkna antalet man, som behövdes, huruvida området var så stort, att natthalter måste ordnas och var dessa i så fall skulle bli. Det var en regel att avjagningen måste ske mot de större skogstrakterna, dit vargarna alltid sökte sig. Vanligen lät skallmästaren sedan markera huvudjaktens linjer genom bläckning eller kvistning av träden eller ibland fullständig inhuggning, d. v. s. upphuggning av skallgator. Den del av jaktområdet, mot vilken vargarna skulle drivas, kallades bogen och här uppställdes näten. Dessa kunde gillras fast eller löst. I senare fallet rycktes de av gistorna, då vargen löpte i näten, och snärjde in honom. Fast gillrade nät voro regel vid avjagning av s. k. luderplatser, varom mera senare. Vid löst gillrade nät har man även använt sig av en särskild typ med rännsnaror, som snörde samman den påse nätet bildade kring djuret, en metod, som erinrar om fisket med skott- eller grimnät. Där näten slutade,

fortsatte man med jaktlapparna, då sådana förekommo, ut mot drevarmarna, så långt de räckte. Sedan några avdelats att vakta näten och jaktlapparna, utsattes drevets manskap på båda armarna, tills de möttes i mitten av drevet, den s. k. bottnen. Så var jakten ställd och signalen till avjagningens början gavs vanligen med ett eller flera skott. Om drevkedjan ställts ut oregelbundet med ett eller flera sidodrev, inryckte dessa givetvis först, så att drevkedjan blev så jämn som möjligt vid den slutliga avjagningen. Drevkedjan ställdes alltid glesare ju längre bort från näten man kom och vid avjagningen intogs sedan armarnas manskap i kedjan undan för undan. Den tätade därför allt mer och mer. Vid näten och armarna posterade män, försedda med pikar. De som vaktade jaktlapparna, skulle hålla dessa i en ständig rörelse. Nätkarlarnas plats tycks ha växlat. Man kunde ha dem utanför näten eller innanför. Det har också förekommit bådadera, varvid de, som stodo innanför näten kallades lönnvakter. De voro dolda av buskar eller skärmar och deras särskilda uppgift var att skrämma djuren på näten, då de passerade deras platser. Regel synes ha varit, att nätkarlarna blott voro beväpnade med pikar eller liknande tillhyggen och all skjutning vid näten var då förbjuden. Däremot kunde man ha skyttar ställda vid nätens kanter och ingående i drevkedjan. Det torde ända in i sen tid heller inte ha varit ovanligt, att eldvapen överhuvud icke kommit till användning vid skalljakt på varg och metoden lär därvid inte heller ha skilt sig avsevärt från nätskallens allra äldsta former. Vid de större skalljakterna, som leddes av jägeristatens tjänstemän och vari mycket herrskapsfolk brukade deltaga, hade givetvis skjutvapnen trängt ut pikarna vid näten redan på 1730-talet t. ex. under hovjägmästare Andreas Schönbergs många jakter. Jägarna stodo därvid framför näten väl dolda av särskilt iordningställda skärmar. Då nät icke kom till användning, vilket har varit ganska vanligt i senare tid, sedan skjutvapnen blivit tillräckligt effektiva, drevs skallet mot på lämpliga ställen utposterade jägarkedjor.

Vinterskallen på varg ordnades i stort sett på samma sätt som sommarjakterna med den skillnaden, att man då alltid

först ringade in djuren på spårsnön och även hade tillfälle kontrollera, att de voro kvar, medan budningen till skall gick runt i bygden. Även vinterskallen sattes som regel igång, sedan vargarna rivit böndernas husdjur någonstans. Från Kronobergs län berättas år 1833, att de som så önskade bland bönderna fingo sina svin värderade av socknens skallmästare och skallfogdar i oktober eller november. Härefter skulle de låta svinen gå ute som ett slags lockbete åt vargarna, varvid man byggde på erfarenheten att vargarna, sedan de ätit sig riktigt mätta på det feta fläsket, brukade sova ett par dygn i närheten. De svin, som vargarna togo, ersattes av socknens skallkassa, oavsett om vargarna dödades eller inte.

Hänsynen till terrängen spelade givetvis en mycket stor roll vid skalljakternas genomförande. Då markerna gränsade till öppet vatten, använde man sig gärna därav, antingen så att en i vatten utskjutande udde avsnördes av skallkedjan, varvid man räknade med att fälla djuren, då kedjan avancerade och djuren försökte bryta sig ut. Eller också ordnade man skallet med öppet vatten på endera eller bägge sidorna, då området kunde tagas mycket stort även med ett begränsat uppbåd av folk.

Det torde för klarhetens skull vara lämpligt att skildra några skalljakter från olika delar av landet, där något olikartade metoder kommit till användning. En del minnesgoda gamlingar ha insänt dessa skildringar till Nordiska museets etnologiska undersökning.

Då man ordnade skalljakter på i vatten utskjutande uddar, blev tillvägagångssättet något olika, om man hade nät eller inte.

Sedan man ringat varg på de i Vättern utskjutande uddarna inom Hammars socken i Närke, avstängde man landsidan med näten och drevet företogs därefter från sjösidan. Ungefär 15—20 alnar innanför näten stodo spjutkarlar bakom skyggen av granris och på 30—40 alnars avstånd från varandra.

På 1840-talet företogs ofta vargskall mot den yttersta udden av Värmlandsnäs, varvid skallkedjan drev ut mot spetsen, under det att den sammandrogs allt mer och mer. En man från varje hus på hela näset skulle möta upp. Beväpningen var mest en

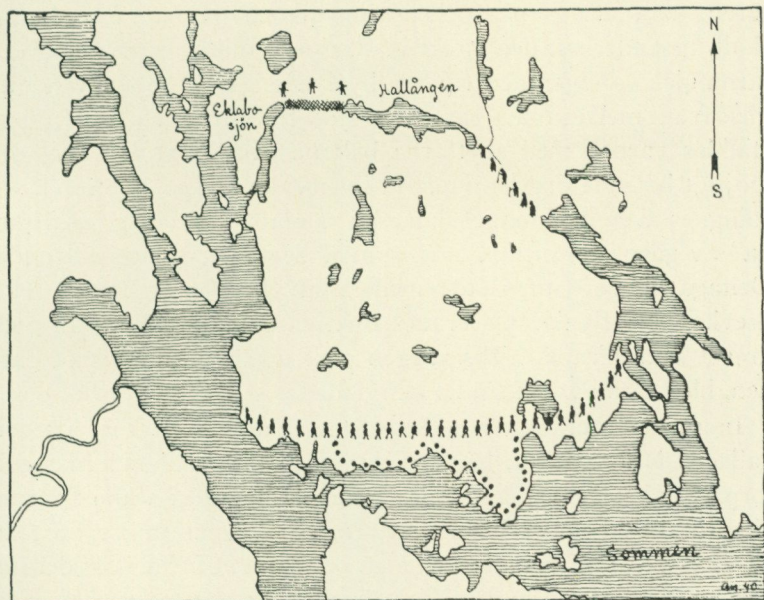


Bild 3. Schematisk karta över vargskallen norr om Sommen i Östergötland. Den punkterade linjen betecknar först avdrivna sidodrev. Drevkedjan gick norrut mot näten och skyttarna stodo mellan Eklabosjön och Hallången medan näset mellan den senare sjön och viken av Sommen bevakades av "varga-skrämmorna". Terrängen här har som synes av kartan varit idealisk för sommarskall, då de omgivande vattnen voro öppna.

famn långa störar, på vilka man fäst avbrutna liar. Några hade dock bössor och en del blåste i vallhorn eller tutade i näverlurar. Då skallkedjan sammandragits allt mer och mer och vargarna trängdes ut mot udden, måste de försöka bryta sig igenom och fälldes därvid. Ibland placerades skyttar i båtar vid sådana skall, för att fälla de djur, som möjligen sökte rädda sig simmande. Detta brukades ofta även vid björnskall.

År 1827 hade en varg varit synlig i Benestads by i Aringsås socken i Småland. Det anmäldes omedelbart till skallfogden inom Benestads rote och sedan gick skallbudet från rote till rote inom hela socknen. Ledare för socknens skallag var skallmäs-

taren, som utsågs på sockenstämma, och då han budade till skall, utsände han den stora skallkavlen. Inom byarna eller rotarna gick vanligen den vanliga byakavlen. Det omtalade skallet gick fram mellan två sjöar, Alva sjö och Salen, och mellan dem ställdes garnen med skyttarna bakom. Så långt i söder som möjligt började drevkedjan. En bit mellan kedjan och Alva sjö stängdes även med nät. Sedan man samlats, avdelades "utsättarna" av garnen, pålitliga karlar under ledning av en skallfogde. Deltagarna voro utrustade med spjut, yxor eller bössor. På drevkedjans flyglar placerades duktiga skyttar och sedan gick drevet sakta framåt, tills vargen gick upp. Han gick mot garnen, blev sårad av en soldat och dödades sedan med spjut.

Inom det område av södra Östergötland, som förr i tiden kallades Norrsjöarna, härjade vargen bland småböndernas och torparnas boskap särskilt svårt under åren 1840—1860. Svårast blev det alltid under högsommaren, då vargens ungar började bli vuxna och krävde mycken mat, och särskilt fåren voro det för vargen lämpligaste bytet. Värst härjade vargen inom den vida skogsbygden norr om Sommen och här ordnades också många skalljakter mellan Sommen och de i norr liggande Eklabosjön i väster och Hallången i öster, bild 3. Det var socknarna Malexander, Torpa och en del av Ekeby, som vanligen höllo skalljakt tillsammans. Inom varje socken hade man en skallfogde och dessa avgjorde gemensamt, när skall borde företagas. Då utgick en särskild budkavel inom varje socken. Alla de större gårdarna höllo vargnät beräknat efter mantal och de sände två man var, de mindre gårdarna och torpen hade blott skyldighet att hålla vargspjut och "vargaskramlor" samt en man. De få bösseskyttarna skulle medföra ett visst antal kulor och varghagel och till skallaget hörde tre trummor, stora skalltrumman och två mindre. Utrustningen i övrigt var yxor, vargpikar eller bara knölpåkar. Skallen gingo alltid norrut mot storskogen enligt gammal regel och mellan Eklabosjön och Hallången ställdes näten, omväxlande med de fåtaliga skyttarna. Bakom näten stodo pikkarlar, beredda att ge dödsstöten åt de hatade rovdjuren, då de snärjde in sig i näten. Drevkedjan ställdes icke utmed Sommens

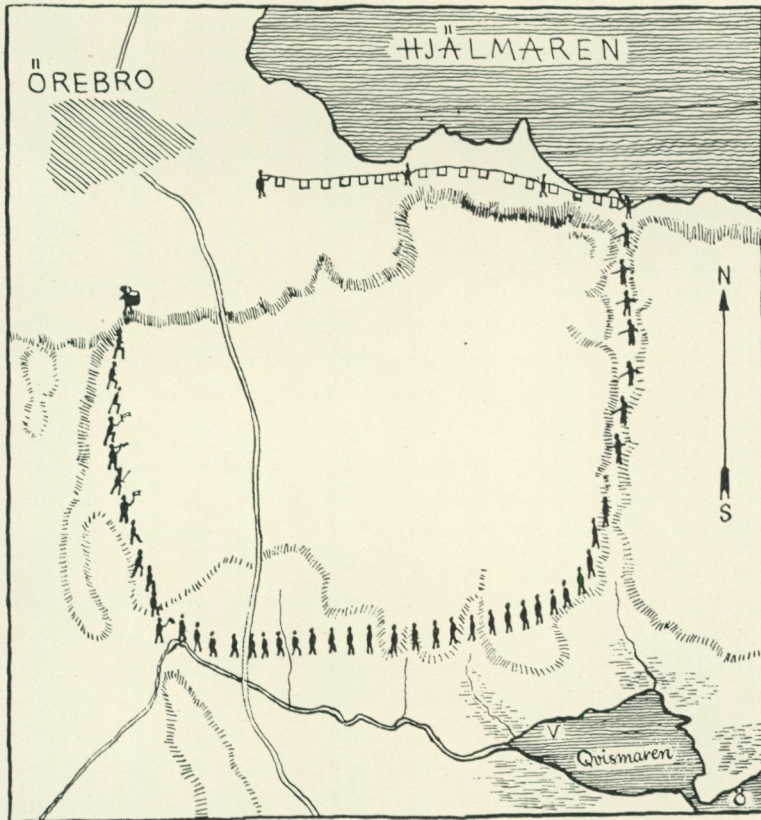


Bild 4. Schematisk karta över ett vargskall i Almby i Närke. Drevet går från väster mot skyttarna i en dalsänka i skogen. Kedjan i södra kanten skulle främst hindra vargarna från att fly över de frusna Qvismarekärren och jaktlapparna utmed norra kanten fyllde samma funktion här.

flikiga norra strand utan något inryckt, varvid de större ud-darna avdrevos först. Gubbar och gummor, som voro för gamla för att delta i själva skallet, ställdes utmed sträckningen mellan Hallången och Sommen för att hindra vargarna från att bryta sig ut där. De fingo således göra samma tjänst som de annars brukliga jaktlapparna och buro den talande benämningen "vargaskrämmor".

Från ett av dessa skall skildras också en säregen lokal bestraffningsform för sådana deltagare, som icke uppfyllt skallstadgans krav. En man, som kallades Skräddare Axel, stod som spjutkarl bakom näten. Han hade skrutit och menat, att vargen bara skulle våga komma dit, där han stod. Men då en varg verkligen kom i nätet och slet sönder detta, sprang Skräddare Axel för brinnande livet. Han fick till straff sex par spö på den stora skalltrumman.

Skallen på denna ort höllos mest under juli och augusti månader och anledningen härtill var, att ungarna då voro så stora att de följde de gamla vargarnas jakt under flyttning mellan de olika "flytttehiena" och man hade då möjlighet att få hela familjen i skallet.

Inom Mo härad i Småland bedrevs skalljakten på varg under 1830—1840-talet enligt metoder, som ännu på flera håll i orten tillämpas vid skalljakter på räv. Skallområdet kallades en "såt" och drevkedjan benämndes "baskall" med sina sidoarmar. Garnen vaktades av spjutbeväpnade garnkarlar, medan skyttarna stodo på flyglarna, där garnen slutade. Då skallet var utställt, sattes det i rörelse genom ett skott och detta kallades och kallas ännu i dag vid rävjakterna att "knäppa skallet".

Ett större vargskall företogs i Almby i Närke på 1850-talet. En kartsbild över detsamma visar, hur man utnyttjade terrängen, bild 4. Man brukade inte nät, då det fanns tillräckligt med skyttar, uppställda i en lång dalsänka i skogen. Utmed Hjälmarens södra strand hade man jaktappar för att hindra vargarna från att ge sig ut på det frusna vattnet och då denna linje var den lättaste att följa, var den riktlinje för drevet med bottentrumman, som angav drevets gång. Det egentliga drevet var folk från Hjälmarsberg och Gällersta, medan folk från Norrby i södra kanten hade att hindra vargarna från att fly över de öppna Qvismarekärren. Området var ofta använt för skalljakter och man hade huggit upp både trumlinjen i drevets längdriktning och flera tvärgående riktlinjer. Om beväpningen berättas det, att den mest bestod av pikar av enklaste slag. Då de järnskodda greparna vid denna tid började ersättas av hela

järngrepar, tog man ofta av spetsarna och satte dem på kraftiga enestöror till vargpikar.

Den form av vargskall, som av Sandklef skildras från Rolfs-  
torp i Halland (Vår bygd, 1938), varvid skallet gick mot i  
vinkel fast gillrade nät, vilka i vinkelns spets omslöto en grop,  
har författaren icke mött vare sig i den äldre litteraturen eller  
uppteckningarna. Den även av Sandklef anförda uppteckningen  
från Vättlösa i Västergötland (EU 1412) är en ofullständig  
andrahandsuppteckning. Den nämner inga nät men väl grop  
och jaktlappar. Den skildrar heller inget öppet skall utan av-  
jagningen av en luderplats, som troligen varit kombinerad med  
varggrop jämte grop av v. Greiffs typ.

Medan de öppna skalljakterna ha gamla anor långt utanför  
Sverige har en annan form av skalljakt tydligen uppkommit in-  
om vårt land och sedan här nått en rik utveckling och antagit  
flera olika former genom vissa jaktledares personliga utform-  
ning. Det är de så kallade jaktplatserna, särskilda för avjagning  
speciellt lämpliga områden, dit vilddjuren lockas och vänjas ge-  
nom utläggning av åtel. Då åtel i äldre tid vanligen kallades  
luder är den i äldre litteratur vanliga benämningen luderplats.  
De voro alltid i förväg inhägnade eller på annat sätt särskilt  
anordnade för jakten.

”Åhr 1722 blef ett nytt påfund af luderplatser inrättadt af  
Håf-Jägmästaren Wälborne Herr Andreas Schönberg”, säger  
Hillerström i sin avhandling om jakten i Västmanland. ”Thesse  
anlades på 3 a 4 ställen i Westmanlands Höfdingedöme, 5 a 6  
mihl emellan hvar plats; samt anrättades på de ställen, hwarest  
han förr gjort sig wäl underrättad om wargarnas stråkwäg i  
fram- och återresan; ther utseddes och upstakades en plats,  
hwars omkrets var 6 à 7000 steg. Thit fördes alla gamla häs-  
tar i Socknarna ther omkring, samt alla the kreatur, som om  
vintren blefvo döde, at ej något bete var till finnandes på något  
annat ställe än in uti platsarne; hvilket förordsakade så mycket,  
at alla vargar, som i thet district sig befunno, inom en kort tid  
blefvo vahne at gå thit, hwarest the uti en rund tid niöto för-  
plägning, utan at man oroade them på något sätt. När nu var-

garna blefve så hemtamde, (om jag så må säga), at the ey gierna skildes thädan hvarken nätter eller dagar, var tiden inne at låta them betala alla sina måltider. Tå upbådades på Herr Håf-Jägmästarens befallning 2 ja högst 300 man allmoge till jagt, tå han natten förut låtit uppsättja Jagt-tygen rundt omkring platsen, och thet i all som största stillhet, allenast med 3 eller 4 personer på hvardera sidan, tå vargarne ej kunde märka någon farlighet, förr än platsen var omlappad och vargarne instängde, hvar efter thet blef en annan matredning för them, än the tillförenne haft.

Först i dagningen begyntes med sielfva jagtens afdrifvande, som vart sluten innan kläckan 10 högst 11 om dagen, så at alt, hvad thå uti sielfva platsen befants, blef af Håf-Jägmästaren skutit och dödadt; i så måtto kunna ofta på kort tid hela vargskåckar till 9 a 10 stycken bortfångas, förutan en ganska stor myckenhet med räfvar. När nu jagterne således fortsattes 2 a 3 dagar, var man altid tå försäkrad, at så många vargar blifvit dödade, som varit vahne at vistas uti then platsen. These jagter höllos mest för juhl, och om det befants, at flere vargar begynte infinna sig vid någonthera platsen, så hölts 2 a 3 jagter på lika sätt, och thet antingen vid slutet af Februarii eller uti begynnelsen af Martii månader, tå the äfven så väl som the förra måste gå till kost. Härigenom blef på några års tid i Westmanland en tämmelig myckenhet vargar bortfångade landet till en förträffelig nytta”.

Schönbergs metod med jaktplats synes ha fått en viss användning i de centralsvenska landskapen under 1700-talet. Man torde kunna säga, att Schönberg bildat skola med sin jaktmetod, som från och med 1800-talets början utbildades och förbättrades av en rad efterföljare, jägmästarna v. Greiff, Hamnström och Westbaum. Dessa skrevo också flera små avhandlingar om den nya metoden att utrota rovdjuren.

Detta starka intresse för olika slags jaktplatser för varg får också ses mot bakgrunden av 1808 års jaktstadga, som särskilt tagit sikte på metoden och föreskrev skyldighet för allmogen att förse jaktplatserna med åtel av självdöda kreatur eller häs-

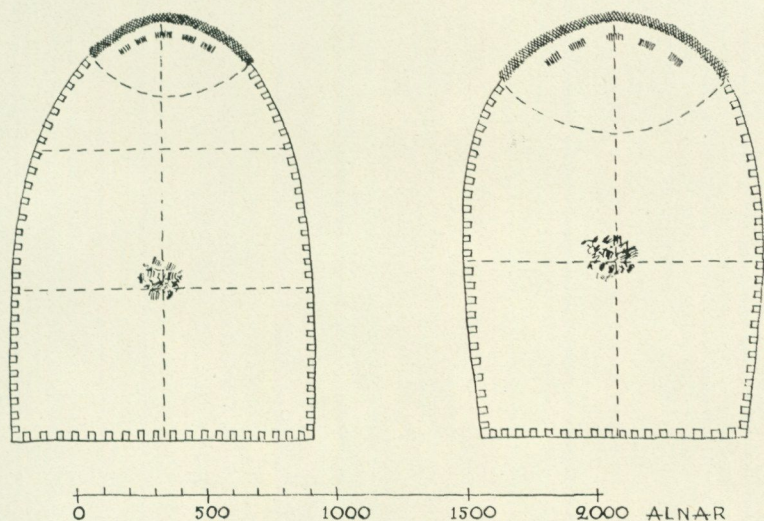


Bild 5. Andreas Schönbergs jaktplats (till vänster) med två halter och v. Greiffs förbättring med blott en halt före den sista, boghalten. Hela jaktplatsen instängdes med jaktlappar. Vid bogen ställdes näten och framför dem befunno sig skyttarna bakom skärmar. Schematisk teckning av förf. efter Tidsskrift för jägare och naturforskare 1833.

tar, som skulle dödas. Det var förbjudet att lägga ut döda djur på någon annan plats inom tre mils avstånd. På en fjärdingsvägs avstånd från jaktplatsen fick inte jagas.

Schönberg hade vid sina jaktplatser tvenne rättningshalter före den sista, fasta halten, efter vilken drevkedjan framgick tyst. Det hade emellertid visat sig att djuren gärna försökte bryta igenom drevkedjan vid den andra halten och v. Greiff nöjde sig fördenskull med blott en halt för rättningen under jakten, bild 5. I stället för de gängse äldre 5 alnar höga näten begagnade v. Greiff endast  $3\frac{1}{2}$  aln höga nät, varvid han kunde få ut 450 famnar i stället för de äldre 240 till ett jakttyg. Som motivering för de lägre näten framhöll v. Greiff, att nät icke längre kommo till användning vid jakt på älg och björn utan blott på varg, som enligt hans erfarenhet aldrig försökte hoppa över näten. Han försåg dem emellertid med jaktlappar



Bild 6. Hamnströms rulljakttyg. Jaktlappen är upprullad på sin kavle och skyddas av lådan.



Bild 7. Hamnströms rulljakttyg. Då duken utvecklas visar det sig att det i den oskyldiga lådan fanns en anskrämlig gubbe.

vilka sutto  $2\frac{1}{2}$  aln från marken. Som ett exempel på effektiviteten i Schönbergs av v. Greiff förbättrade metod kan nämnas, att överjägmästaren för Stockholms län redovisar för 150 skjutna vargar under åren 1821—1828 på olika jaktplatser inom länet men med blott ett enda jakttyg. Utom denna lilla omändring av den gamla metoden lancerade v. Greiff även en annan, som emellertid aldrig blev prövad av honom själv. Att döma av en del uppteckningar har den dock fått en viss praktisk användning. Jaktplatsen kombinerades därvid med en i bogen uppförd varvgård av 25—30 famnars omkrets och med kraftigt inåtlutande stängsel. Själva jaktplatsen gjordes omkring 1000 famnar i omkrets med en fast gärdesgård, 6—7 kvarter hög. Bottnen var öppen och i mitten av platsen låg åteln som vanligt. Då vargar voro inne, kompletterades gärdesgården snabbt med de 2—3 alnar höga med jaktlappar försedda näten, som fästades i uppstående störar och hängde ned till halva gärdesgården, där de fastsattes i gärdesgårdens hankar. Av blott 10—12 personer kunde sedan platsen avjagas från bottnen med hjälp av skramlor, rop, skott och ett oupphörligt larmande, varvid djuren beräknades skola fly in över varvgårdens stängsel och fångas i denna.

I denna v. Greiffs andra jaktplats framgår klart de två tendenser, som voro genomgående för alla de nya förbättringarna, strävan att inskränka kostnaderna för jaktplatsens uppförande och underhåll samt att i möjligaste mån inskränka på behovet av folk för avjagningen. Jaktplatserna göras därför allt mindre och allt lättare att avjaga. De kombineras med varvgårdar som den nyss nämnda av v. Greiff eller bli själva allt mera lika en varvgård såsom Westbaums jaktplats.

Redan Schönberg hade emellertid insett behovet av mindre fångstplatser och han har även konstruerat en sådan, som emellertid Hillerström betecknande nog kallar varvgård. Den var också närmast avsedd att ersätta de äldre, helt slutna varvgårdarna. Med 1800-talets terminologi bör den dock närmast betecknas som en jaktplats, då den dels avstängdes med nät, sedan varg gått in, och dessutom avjagades på så sätt att ett par man

gingo in med skramlor eller trummor och drevo vargarna mot nätet, där de skötos. Hillerström anger denna jaktplats som nyuppfunnen av Schönberg. Den var 1200 alnar i omkrets och hade formen av en triangel med en öppning på 50 alnar. Hågnaden var en 5—6 alnar hög och inåt lutande snedgårdsgård. För att hindra de inestängda vargarna från att bryta sig ut, tills avjagningen kunde ske, spände man fjäderlappar utmed stängslets insida eller också lät man några man ständigt gå längs med utsidan och banka i stängslet.

Hovjägmästare B. G. Hamnström hörde även till dem, som förbättrade de äldre jaktmetoderna. Han ville dels hindra, att djuren bröto sig ut genom jakttygen, vilket äldre varg gärna gjorde, dels ville han, liksom de andra, inskränka på de vid avjagningen nödvändiga folkuppåden. I sin avhandling om vargjakt 1829 redogjorde Hamnström för två olika metoder. Båda hade en vid bogen av jaktplatsen uppförd varggård eller varghag, som Hamnström kallade den, med kraftigt inåtlutande sidor och ibland även kombinerad med en mindre varggrop. På den sida, som vette mot jaktplatsen, ordnades en bro för att vargarna lättare skulle kunna ingå i gården. Inlappningen av jaktplatsen skedde i ena fallet med en särskild art av jakttyg, s. k. rulljakttyg, vilket angavs vara uppfunnet av Hamnström. Till skillnad från de andra jaktlapparna kunde dessa utsättas i förväg, vanligen i lummiga granar, och alltid på den sida, som vetade inåt jaktplatsen. Dukarna voro upprullade på en kavle och doldes i de lådor, vari de förvarades. Vid inlappningen gällde det bara att utveckla dukarna genom att draga i ett litet snöre. Hela inlappningen beräknades på detta sätt kunna ske på 40—50 minuter av en enda person, bild 6—7. Jaktplatsen beräknades vara ungefär 4600 alnar i omkrets och för avjagningen behövdes normalt 300 man, men den kunde också ske med så liten styrka som trettio. År 1823 fälldes på en jaktplats av denna typ i Viby socken i Närke 41 vargar och 7 rävar, medan man på en annan jaktplats i samma län, där den gamla metoden tillämpades, blott fällde 20 vargar och 2 rävar.

Hamnströms andra metod räknade med samma varggård

som den nu nämnda. Jaktplatsen gjordes mindre eller högst 1000 famnar i omkrets och inhägnades på armarna med upp-  
rättstående, gles och kliven stör, upptill sammanbunden med  
vidjor. I jaktplatsens botten uppsattes rulljakettyget. Samtidigt  
uppsattes stänger för de nät, som brukades vid instängningen.  
Då varg var inne, gällde det blott att snabbt rulla ut bottens 150  
jaktlappar och spänna näten — ett arbete, som beräknades taga  
8 minuter. Avjagningen krävde blott 7—8 personer, varvid man  
försökte skrämma in vargarna i haget, jfr bild 8.

Att man var ganska mån om att beräkna de olika jaktmeto-  
dernas effektivitet i förhållande till nedlagt arbete framgår sär-  
skilt väl av en redogörelse för användningen av Hamnströms  
jaktplatser i Tidskrift för jägare och naturforskare år 1833, där  
det visas, att under åren 1824—1832 det hade på en jaktplats  
av den första typen fällt 45 vargar med 4772 dagsverken, vil-  
ket blir 103 dagsverken per fällt djur, medan man på en jakt-  
plats av den andra typen fällt 29 vargar med 137 dagsverken,  
vilket således som medeltal blott blir  $4\frac{1}{2}$  dagsverke per djur.

Ytterligare en metod, tämligen avvikande från de nu nämnda,  
uppfanns under dessa år av 1820-talet, då intresset för rovdju-  
rens utrotande i landet var särskilt stort. Överjägmästare W.  
Westbaum konstruerade en cirkelrund jaktplats med 400 fam-  
nars diameter och med 6 öppningar av 40 famnars bredd och 2  
stycken av blott 2 alnar. Inhägnaden var en 4—6 alnar hög gär-  
desgård. I de större öppningarna sattes stänger för jaktlapparna  
och näten, som nedrisades vid varje öppning. I de smalare  
öppningarna ordnades antingen en varggrop eller en stockfälla,  
vilka uppgillrades först sedan varg kommit in i jaktplatsen,  
bild 8. Vid avjagningen spändes näten och jaktlapparna,  
groparna eller fällorna gillrades, skyttar togo plats i skärmar  
framför näten, varefter några man skrämde fram vargarna ini-  
från jaktplatsen. Man beräknade högst 10 man för avjag-  
ningen. Även Westbaums jaktplats torde i likhet med v. Greiffs  
andra metod närmast ha varit av teoretiskt intresse. Konstruk-  
tören själv dog hastigt och man saknar uppgifter om att hans  
jaktplats anlagts på något ställe. Men som ett exempel på ett

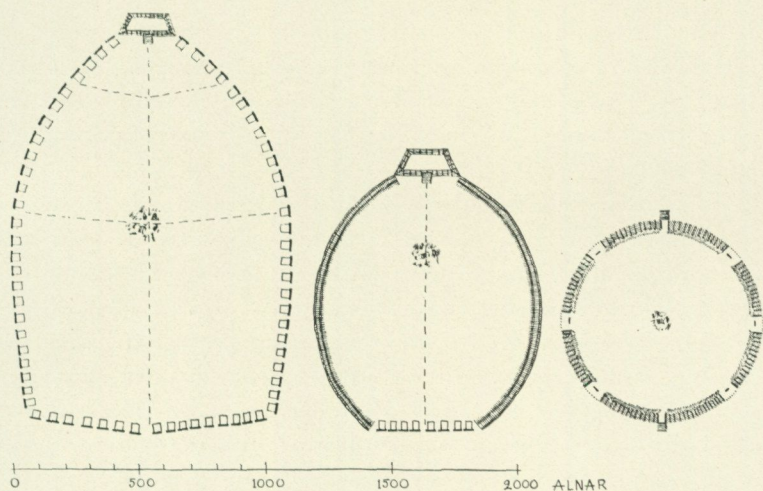


Bild 8. Hamnströms och Westbaums jaktplatser. Till vänster Hamnströms första metod med rulljakttyg runt hela området. I mitten Hamnströms andra metod med störgård och rulljaktlappar i botten. Till höger Westbaums cirkelrunda jaktplats med gärdesgård och öppningar för nät i de sex och grop eller stockfälla i de två andra. Schematisk teckning av förf. efter Tidskrift för jägare och naturforskare 1833.

av de många experimenten för en effektiv utrotning av rovdjuren kan den dock ha ett visst intresse.

Vid en jaktplats tillsattes vanligen en eller ett par närboende att hålla uppsikt. Spårningarna för att konstatera, om varg gått in, skedde vanligen nattetid och man använde därvid särskilda lyktor, som blott lyste rakt ned och röjde människens närvaro så litet som möjligt.

Fördelarna med dessa under 1800-talets början lancerade och särskilt inom vissa län av intresserade överjägmästare flitigt tillämpade jaktplatser voro påtagliga. De medgävo en ständig övervakning av de vargar, som vintertiden höllo till inom ett område, och då dessa voro tillräckligt vanda vid att inom jaktplatsen söka sin föda, kunde man snabbt och utan uppbådande av många människor innestänga rovdjuren och företaga avjagningen med inte ens en tiondedel av de styrkor, som krävdes

för de stora öppna skalljakterna. Skötseln av jaktplatserna kom givetvis också härigenom att bedrivas betydligt mera yrkesmässigt än de öppna skallen och detta torde vara anledningen till att folktraditionen som regel har betydligt mindre att berätta om jaktplatserna.

Utom deltagandet i skalljakt stadgade redan våra äldsta lagar skyldigheten att bygga och underhålla varggårdar. I vissa fall synas varggårdar, som tidigare vidrörts, även ha kommit till användning vid skalljakterna, varvid man drev mot varggården. I 1800-talets jaktplatser kommo de, som vi sett till förnyad användning, ibland förenade med mindre gropar. Varggårdarnas vanligaste uppgift torde dock alltid ha varit att fungera som självfångande anordningar, varvid man alltid hade åtel inne i gården och på olika sätt underlättade rovdjurens ingående, vanligast genom utåt liggande broar. Gillrade luckor och lämningar ha emellertid också förekommit. Avsikten med denna artikel har närmast varit att skildra olika former av vargskall och en närmare utredning av varggårdarna och de närstående groparna är därför utesluten.

I den långvariga och ständiga striden mellan människorna och rovdjuren torde för bekämpandet av vargen skalljakterna ha varit den viktigaste metoden, innan gift och moderna skjutvapen gävo människan ett allt för påtagligt övertag. Detta gäller mellersta och södra Sverige samt de delar av Norrland, där bebyggelsestätheten varit tillräckligt stor för organiserandet av vargskall. I Nordsveriges glest bebyggda områden ha hetsjakterna av några få men ytterst uthålliga och skickliga skogsmän även kunnat hålla vargen på avstånd. Skalljakterna och skalllagen voro som så många andra lagbildningar ett av bondesamfundets urgamla sätt att gemensamt lösa de uppgifter, där de enskilda möjligheterna inte räckte till. Den stränghet och ordning, som krävdes vid dessa folkuppådrag, har säkert också haft sin uppfostrande betydelse för en allmoge, där behovet att följa den egna viljan och de egna infallen städse varit starkt framträdande.

# ARTUR HAZELIUS OCH MORASTUGAN

ETT BIDRAG TILL FRILUFTSMUSEITANKENS UPPKOMST

*av Sigurd Erixon*

Det har vid flera tillfällen ingående diskuterats hur Artur Hazelius kom in på friluftsmuseitanken och hur han från experimenten i museirummen med interiörer och landskapsscenerier och senare på Skansen med enstaka byggnader leddes över till att där i det fria exponera hela gårdskomplex. För att vinna ökad klarhet rörande denna fråga behöver friluftsmuseets tillkomst studeras i detalj. Som ett bidrag till en sådan granskning ha följande rader tillkommit.

De äldre anteckningar och kontrollerbara dokument som Hazelius efterlämnat rörande sina avsikter, visa honom till en början endast intresserad av att få till stånd interiörer. Redan under 1870-talet uppmärksammade han i sådant syfte stugorna i Mora. År 1875 antecknade han sålunda vid besök i ett hem i denna socken: "Golfvet ej skuradt på år och dag. Många ställningar i taket. Torkstör med nio störar." En skiss, måste han också ha gjort med påskrivna bokstavshänvisningar. Dessa förklaras i anteckningarna sålunda: "a på bänken en kista, b står ock en kista, c under bordet säten (fyrbenta), d på bänken väfspolar i en korg, e hylla på bänken."

Det finnes också en lös notislapp från detta år av hans hand, så lydande: "Scenen i en ladugård, som på samma gång är böningshus med urmakeriverkstad. Mora." Härtill hör en skiss, som ger full klarhet om vad som avsågs, bild 1. En annan odatrad lapp antyder, att Hazelius funnit en förebild för samma interiör i Leksand. Den lyder: "Obs. med afseende på fäjset.

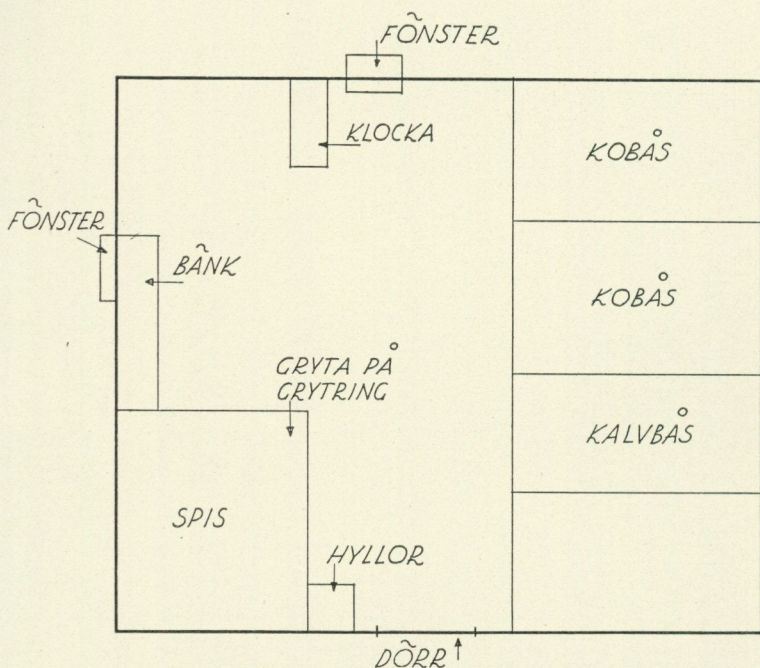


Bild 1. "Ladugård som på samma gång är boningshus med ur-  
makeriverkstad." Mora socken, Dalarna. Efter skiss av Artur  
Hazelius 1875.

Spis i venstra hörnet. Bredvid denna getkätten. och så båsen så många som rymmas. Modell af själfva huset kan lämpligen tagas hos Lok Anders Andersson i Åkerö. Obs. lamkrubba (lös), kålfat (att därmed bära in strö i), brödfat (Lustigs Maria skaffa), stillkorg".

Det måste onekligen ha varit ett djupgående etnologiskt intresse, som vägledde honom, då han kom att välja en miljö som denna, som aldrig varit karakteristisk annat än för de fattigaste folkskikten och långt ifrån normal existensform ens för dessa.<sup>1</sup> Det är dock givetvis möjligt att den förnöjsamma och idoga fattigdom, som existerade i dylik miljö, av Hazelius framför

<sup>1</sup> Jag åsyftar här permanent bostad i fähuset. Som sommarbostad har det allmännare nyttjats.

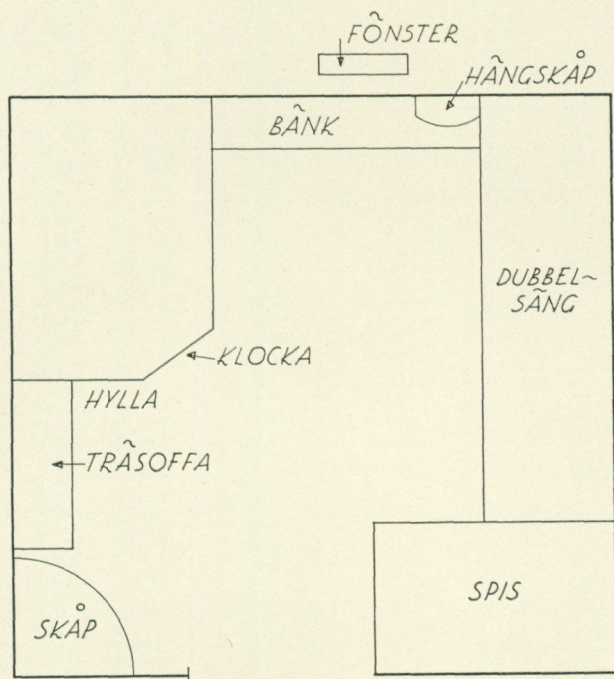


Bild 2. Plan av huvudutrymmet i stuga i Rothagen, Sollerö socken, Dalarna. Efter skiss av Artur Hazelius 1875.

allt uppfattades som moraliskt förebildlig och i varje fall som tecken på hög ålderdomlighet.

Även på Sollerön gjorde han studier rörande rumsmiljöer 1875. Ett stugurum i Krång Olof Olssons gård i Rothagen ritades av, bild 2, med särskilda anteckningar om möblerna och fönstret. Han kom år 1875 på detta sätt också att besöka Örjansgården i Bengtsarvet på Sollerön, där han ritade en plan och tvärsektion, bild 3—4. Anteckningen härom lyder: "Bengtsarvet-Örjan Nils Olsson har en gml stuga alldeles ypperlig ss. modell till en gml Sollerö-stuga. Bör uppmätas nödvändigt och aftecknas af en artist." Man kan nu efteråt endast beklaga att Hazelius icke kom att förvärva denna interiör, som i sin art torde kunnat räknas till de förnämsta i landet, detta särskilt

på grund av den ålderdomliga och ståtliga tvillingsängen med dess djärva profilering. Själva byggnaden finnes ännu kvar men är numera moderniserad och invändigt berövad sin gamla förnämliga inredning. Lyckligtvis blev det hela uppmätt och fotograferat av Axel Nilsson, innan interiören förstördes (jämför förf. i Folklig möbelkultur i svenska bygder, bild sid. 32 och fig. 22).

Redan 1875 var Artur Hazelius således ganska väl förberedd för att anordna en interiör från Mora eller Sollerön. Såsom Gösta Berg framhållit i sin bok om Hazelius, får man icke pressa ordet "stuga", som han ofta använder i sina anteckningar så snart det är tal om materialinsamling i bygderna. Tanken att flytta och i det fria sätta upp hela hus mognade hos honom först på 1880-talet. Säkerligen har han en tid slitits mellan tanken på sådana inomhus anordnade exteriörer, som han anordnade redan 1874 i form av lappläger och dylikt samt rums-partier, i vilka även husväggar och yttre detaljer kunde utnyttjas. I båda fallen strävade han att liva det hela genom mannekänger av människor. Det är enligt min mening möjligt, att hans 1884 ådagalagda önskan (Berg, Artur Hazelius, sid. 95) att förvärva klockstapeln från Håsjö i Jämtland var inspirerad av tanken på att göra en slående anordning vid entrén till museet på Drottninggatan eller vid den stora museibyggnad, som han då gick och drömde om. Det blev just klockstaplar av denna typ, som I. G. Clason sedan placerade på de fyra hörntornen på Nordiska museets tak och de kunna mycket väl vara reminiscenser av denna idé.

I september 1884, då Artur Hazelius vistades i Mora, har han sannolikt besökt den stuga i Östnor, som han sedan köpte och som han då tydligen av för oss numera ej alldeles självklar anledning förälskat sig i och avtecknat, bild 5. Möblerna äro där inritade. Man igenkänner tvillingsängen, dock med två pallar framför — ej som nu en enda —, arbetsbordet vid gavelfönstret, sängen i hörnet längs fondgaveln, kärllhyllan vid hörnet invid dörrväggen — dock med insvängd, ej vinkelformig dörrdel som nu, samt "dinglan" eller barnvaggan av skinn mitt i. Mellan dör-

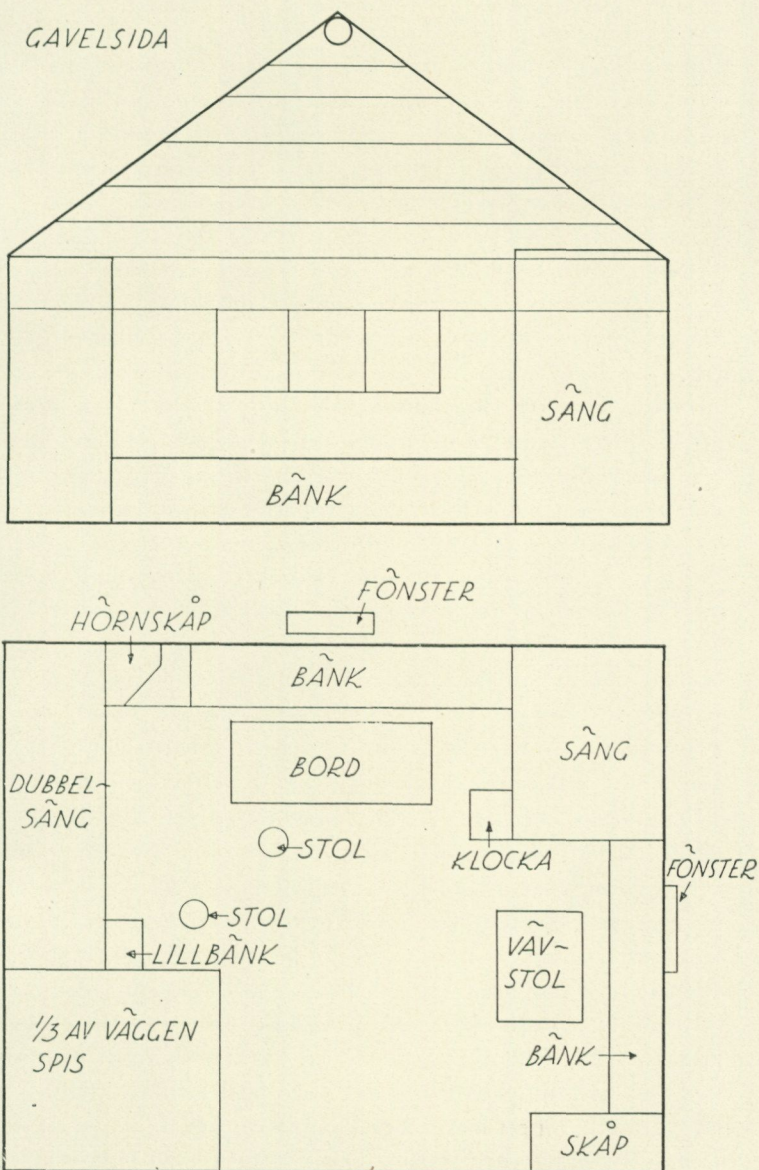


Bild 3—4. Tvärsnitt och plan från Örjangården, Bengtsarvet, Sollerö socken, Dalarna. Efter skiss av Artur Hazelius 1875.

rarna till farstun eller "kuven" eller koven står en "kubbstol". Egendomligt nog är främre långväggen av huset icke uttritad, vilket väcker den misstanken, att Hazelius egentligen avsåg att begagna byggnaden för en exposition inomhus med öppen framsida och därmed ge möjlighet att blicka direkt in i interiören, där ett antal personer skulle agera. Anteckningarna omkring planen äro följande: "Stuga i Mora Sept. 1884. Obs. Skorsten (kronskorsten) Svarfstol." Notisen om skorstenen skulle visserligen kunna tyckas motsäga tanken på att det blott gällde material för en interiör, men saken är dock ej riktigt klar. Jag håller det icke för osannolikt att kronskorstenen först senare inriktat tanken på utomhusexponering. Detta visar i så fall hur idén växt fram på grund av hänsynstagande till realiteterna. Ingen annan exteriördetalj har föranlett någon anteckning, och både förstukvisten och långsidesfönstret äro utelämnade. Spisen är endast schematiskt tecknad och kovens eldstad är utelämnad. De övriga anteckningarna bestyrka hur oväsentlig exteriören var för honom på detta stadium: "Följande personer i stugan: Gubbe som står vid svarvstolen (urmakare), yngling som gör kammar, Gumman som tänder sin pipa. Barn i dinglan." Vidare tillägges: "Länsman A. Falk, Skomakare A. Lund, Handelsföreståndare Anders Persson, Gravör A. Mattsson lofva bistå Bud Erik med anskaffande af stugans tillbehör."

Detta program gav Artur Hazelius till Bud Erik. Den 15 oktober 1884, således en knapp månad efter att ordern mottagits, levererade Bud Erik en ritning med plan samt långsides- och gavelfasader av "stugan i Östnor", och han tillade att "vidare af ritning skall göras om det påfordras", bild 6. På sidan härom har han ritat ett fönster på Sollerön, som tidigare diskuterats. I ett brev den 12 oktober gav han Hazelius närmare råd: "Min åsigt vore att sätta stugan i ordning der hon nu står. Jag tänker att det vore bäst att få allt husgäråsa-ker, som hör till ett hushåll och samla dit äfven kläder åt de personer som skola vara i stugan och sätta allt på sina platser der de skola vara *inne på museum* äfven sätta in fönstret der och skaffa allt det som skall vara då kunde man få det prisis som

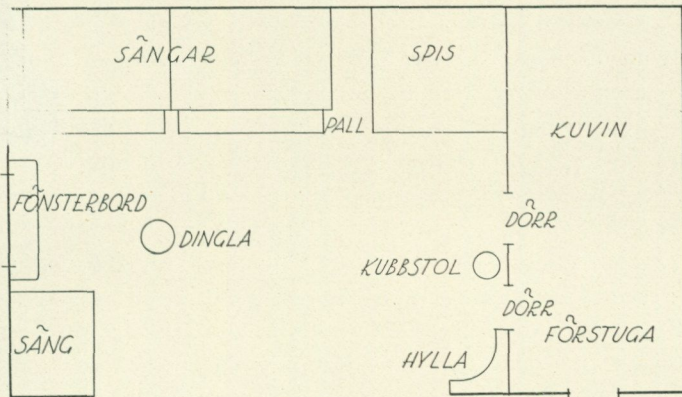


Bild 5. Morastugan på Skansen före flyttningen. Efter skiss av Artur Hazelius 1884.

det har varit och när allt är färdigt så märkes allt vid sina platser och sedan flyttas till museet, men huru tänker du, säg hur du vill, detta fönstret på Sollerön, det får man emot ett nytt. Skall det tagas? för jag har varit der och frågat, äfven till Berkarlås har jag varit och beställt Taflor och nu ville jag fråga om jag skulle få en hvit valmanströja." Som synes är det intet hos Bud Erik, som direkt tyder på att åtminstone han varit inne på tankegången att det hela skulle sättas upp utomhus.

Under vintern 1884—1885 tyckes saken ha fått ligga och mogna. I juli 1885 var Bud Erik emellertid i farten igen och skrev den 26 i denna månad till Hazelius att han besökt "stugan i Östnor", men han hade icke träffat ägaren, "för det är en sådan gårdshandlande som går ikring i gålar". De hade en gång träffats vid ett tidigare tillfälle, och Bud Erik hade då frågat efter priset. Han hade då såsom Bud Erik med en viss indignation skriver, begärt "af mig 200 kronor för stugan men det sade jag honom att det var omöjligt men jag skulle dit och se vidare vad vi kunde betala och nu var jag dit som sagt i går men jag träffad honom icke. Men jag värderade henne efter hvad hon kunde säljas till ved, huru många lass ved kunde fås utaf henne, och jag ansåg att den icke kunde betalas mera en

cirka 75 kronor. Men huru tigger du att vi skall göra?" Han ville veta om detta var för dyrt, så att han måste "seka reda på någon annan. Eller skall ingen tagas?" Han ger nu också följande upplysning. "Korsten och mur den kan icke tagas af samma stuga — för den är för dålig utan blott någon gammal sten. Korsten den skall jag få från en annan stuga och den har jag frågatt om så jag får den — mot en ny." Ett nytt besök den 9 september båtade till intet. Bonden ville icke gå under 150 kronor "owilkorligen". "Så jag geck ifrån honom", skriver Bud Erik, "men jag bad honom att besinna sig tills vidare." Prutandet fick också till sist framgång. "Och nu i går", skriver Bud Erik den 7 oktober, "så var jag dit och fick ner priset till 80 kronor fast jag hvort låfva honom några vissa undantag, nemligen muren för vi kan icke taga den Korsten som är på (h)enna en då för den är för skral och de öfriga sakerna som han fäck löfte på så tror jag ej heller att de kunna begagnas för vi skall ju (h)afva blott en säng inne i stugan. Nemligen den långga in ifrån spisen och ett annat skåp en af det som be-fins der." Det som skulle behållas var tydligen tvillingsängen. Han säger sig också översända avskrift av köpekontraktet. Han frågade nu om närmare besked om han skulle skaffa den skorsten han tidigare föreslagit, och påpekade att taket behövde lagas på stugan om den nu skulle stå kvar någon längre tid på platsen. Det blev efter Bud Eriks förslag, såsom framgår av det kontrakt som han fick fullmakt att underskriva.

Den 7 september 1885 undertecknade Bud Erik Olsson detta. "Emellan undertecknade är denna dag afslutadt följande köpe Kontrakt", heter det däri och fortsätter: "Till Herr Doktor A. Hazelius såsom styresman för Nordiska Museet, Stockholm, upplåter jag Erik Andersson i Östnors by, Mora, säljare, den gamla stugan å min gårdsplats under Litt. 1 K. emot följande villkor, neml.: Af köpeskillingen som är betingad till 80 kr. erlägges denna dag kontant 5 kr. och resten 75 kr. den 25 december då huset får tillträdas." Som synes rörde det sig just inte om några jättesummor. Det var därför kanske ej underligt att säljaren betingade sig att "få behålla dels den i stugan befint-

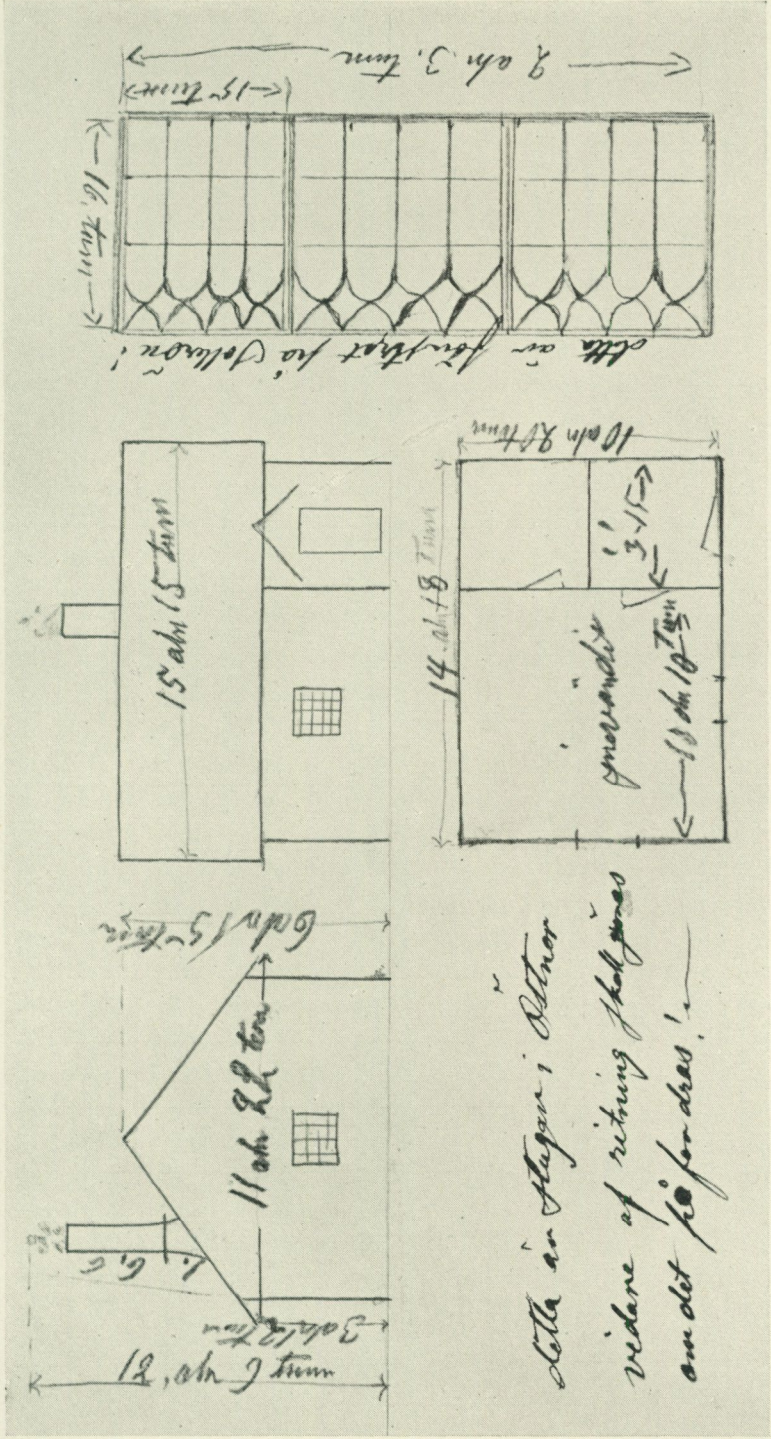


Bild 6. Morastugan på Skansen före flyttningen jämte teckning av ett fönster från Sollerön. Skisser av Bud Erik Olsson 1884.

liga muren jemte all annan sten med undantag af några tegelstenar, som möjligen bära äldre årtal, andra teckningar eller som eljest kunna vara av intresse att jemte byggnaden nedföras till museet till ett antal av högst 50 stycken samt allt spisjern, som får ingå och medfölja köpet, dock att möjligen varande jern-bakugnen icke får medfölja, dels af den i stugan varande inredningen e n säng med skåp och klocka, e n säng i kammaren, ett hörnskåp, vid dörren, ett bord med låda samt eljest allt hvad som kan hänföras till husgerådssaker och således ej varit afsedt till husets inredning, dels och allt virke vare sig af husets väggar, golf eller tak som icke kan vara behöfligt att medföra till husets inredning, dels ock allt virke vare sig af husets väggar, golf eller tak, som icke kan vara behöfligt . . . Köparen . . . förbehåller sig rätten att i händelse af befogenhet låta huset qvarstå ett hår härefter å dess nuvarande plats utan afgift och ytterligare ett år därefter mot erläggande af lämpligt arende.”

Nästa år i maj — det var den 23 maj 1886 — befinnes Bud Erik ha fått uppdraget att skaffa skorsten. Han diskuterar nu tillvägagångssättet och svårigheterna. ”Jag har tänkt att packa den i en lår medan han står kvar på taket och då detta är gjordt så afmejslar jag sedan honom och sänder honom till Stockholm. — — — Jag har ock tänkt att fråga om jag ej får nedtaga honom i 3 afdelningar eller 2. Blir det lättare att (h)antera så att den ej går sönder.” I september 1886 hade Bud Erik kommit så långt att han fått ner skorstenen på bryggan vid Morastrand. Han hade först tagit ned honom i två avdelningar. Den övre biten var omkring 3 alnar ”utom tuppen”, den andra delen 2½ alnar. Svårigheten bestod bland annat däri, att det ej fanns någon lyftkran på platsen. Det fick dock gå utan en sådan. Den 28 september pågick ännu packningen. Det hade då såsom Bud Erik rapporterar visat sig att omkostnaderna för skorstenen blivit större än man tänkt sig, nämligen 77 kronor, vilket var ungefär lika mycket som hela stugan kostat. Med sin typiska inställning till det personliga och kanske också med en viss otålig stolthet begär han, att Hazelius skulle



Bild 7. Morastugan på Skansen före flyttningen till den nuvarande Dalagården. Till höger synas ett par vaxfigurer. Foto 1892.

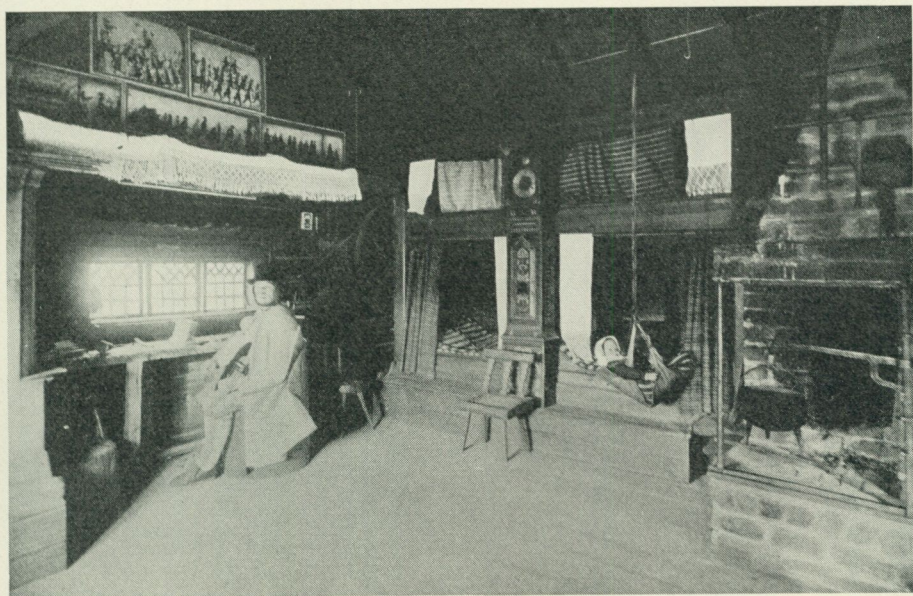


Bild 8. Interiör av Morastugan på Skansen. Vid arbetsbordet är placerad en vaxfigur. Foto 1892.

möta vid framkomsten. "Jag vill, att när tåget kommer som har skorsten på att Artur Hazelius är då när varande för att säga dem att de fara försigtigt till med honom." Hur det tillgick när skorstenen sedan verkligen ankom och hur den transporterades och förvarades första tiden har jag ej lyckats utforska. Det förefaller närmast som om stugan fått stå kvar i Östnor. I ett brev till Hazelius, dagtecknat Östnor 12 okt. 1891, skriver Krång Erik Andersson: "Som det icke ennu blifvitt någon oppgörelse om det lämpliga arrendet för den Gamla stugans stående å min gård i Östnor Mora. Och mitt anspråk därför här endast Tio Kronor per år för den plats stugan innehaft, vilket jag anhåller få emotse." I ett telegram den 31 augusti från Mora meddelar emellertid Bud Erik: "Samtliga omtelegraferade saker afgå tåget nu. Erik."

Som bekant uppfördes stugan först 5 år efter skorstenens ankomst eller 1891. Arbetet med uppsättningen utfördes av dalkarlar och tydligen under ledning av Bud Erik. Den lades omkring 50 meter närmare dammen än där den nu ligger, det vill säga ungefär på den nuvarande kornladans plats, bild 7. Hazelius följde sin redan 1884 bebadade avsikt att placera människor i den. En urmakarbonden i vaxfigur sattes vid arbetsbordet framme vid gavelfönstret, bild 8, och ett par kullor med huvuden modellerade i vax av konstnären Söderman tyckas åtminstone tidvis ha uppställts i rummet. När vädret tillät, placerades de utanför, bild 7. Samma år inköptes och uppfördes hackstugan från Orsa på Skansen.

Året dessförinnan, 1890, besökte Artur Hazelius ännu en gång Östnors by och ritade där en planskiss av en gård liksom också en fasad av en sidolänga i gården med trösklada och fähus. Han begagnar därvid benämningen "Krånggården" på den. Stugan låg här i samma länga som stallet men då dettas gavel synes stöta emot den gavel på stugan, som utgör stugurummets fond, talar detta emot att det var den nuvarande Morastugans gårdskomplex som var förebilden. Teckningen antyder emellertid möjligheten av att Hazelius redan 1890 hade funderingar på att flytta en hel gård från Mora till Skansen.

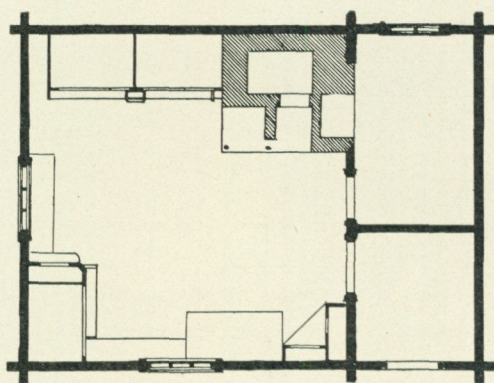
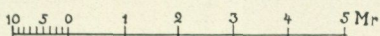


Bild 9. Morastugan på Skansen.



Därav blev visserligen icke något, men redan 1896 gjorde han dock en sådan musealt nyskapande insats, i det att Oktorpsgården från Halland då uppfördes på Skansen. Han vittnar också själv i de ord han 1898 skrev vid Nordiska museets 25-årsminne, att detta sammanhänge med ett nyvaknat intresse att till Skansen kunna omplantera sådana hela kulturmiljöer, som en gård utgör. Man finner också, att Hazelius redan i början av 1890-talet ansträngde sig att skaffa flera byggnader från Dalarna. Redan 1892 överfördes sålunda till Skansen en slobod från Bredänget vid Daddbo fäbod, hörande till bönder i Bergkarlås och Risa byar i Mora, och invid den anordnades en "nying" eller stocklägereld. Flertalet av dessa förvärv äga emellertid en kulturhistorisk betydelse i och för sig och behöva därför icke ha utgjort några led i materialanskaffningen till en gård. År 1892 sändes dåvarande amanuensen N. E. Hammarstedt upp till Dalarna för studier och föremålsinsamling, men också för att leta efter lämpliga byggnader. I ett brev, daterat Gruddbo på Sollerön 14 september 1892, skriver han: "En tjänst gjorde mig Zorn i det han visade mig ett vid Mora strand beläget litet härbre, hvilket han troligen på fullgoda skäl ansåg förskrifva sig från 1500-talet. Något årtal finnes dock ej utsatt på detta visthus."

Först 1897 kom en byggnad till uppförande, som kunde bilda ett nytt led i gårdskomplexet från Mora, då "Färnashärbret" från Finnperosgården i Färnäs by flyttades till Skansen. Det anskaffades som vanligt av Bud Erik. Genom sin datering 1595 över dörren var detta hus ett viktigt nyförvärv, då nu för första gången en kronologiskt fixerbar och verkligt god representant för Ovansiljans gamla timringskultur drogs fram. Byggnaden lades först bakom Morastugan, ungefär på det nuvarande stallets plats, men flyttades av intendenten Nils Keyland fram närmare dammen för att ej överskyggas alltför mycket av träden och skadas av takdropp. Dörren tillhör ej ursprungligen detta härbre utan är betydligt äldre. Den uppgives vara hämtad från en gård i Vika by i Mora. De över gavelspetsarna uppskjutande profilerade takvedsstängerna äro givetvis rekonstruktioner, men någon förebild är icke skriftligen angiven, och någon motsvarighet bevarad fram till nutiden i Mora socken är icke känd.

Under Hazelius tid kom aldrig någon dalagård till stånd. Det blev en uppgift som hans efterträdare fingo lösa (jämför förf., Moragårdens tillkomst, i Trettioalets Skansen).

Om de förändringar och kompletteringar, som Morastugan underkastades vid uppsättningen på Skansen finnas inga anteckningar. Såsom redan framgått av Bud Eriks korrespondens, är skorstenen tagen från en annan gård och givetvis har den sedan på många olika sätt blivit lagad och rekonstruerad, bild 10. Det fönster som Bud Erik hämtade från Sollerön, insattes på främre långsidan. Det förefaller av Bud Eriks plan som om koven ursprungligen saknat fönster, vilket alltså är en ny tillsats. Detta och gavelfönstret torde ha blivit nygjorda efter mönster av det förra. Däremot finnas utvändigt tydliga spår av ett igensatt fönster i stugurummets bakre långvägg mitt för tvillingsängarna. Såsom redan förmärkes vid en uppmärksam granskning av exteriören, äro en del nya stockar inlagda på olika ställen, och det av timrade konsoler burna förtaket har sannolikt fått en ny framgavel, vars rika profilering nedtill kan vara utförd efter förebild i ett annat hus.

Vid mitt besök i Östnor 1926 uppgav den kvarboende änkan



Bild 10. Morastugan. Under rivningen på Skansen för återuppförandet i den nuvarande Dalagården.

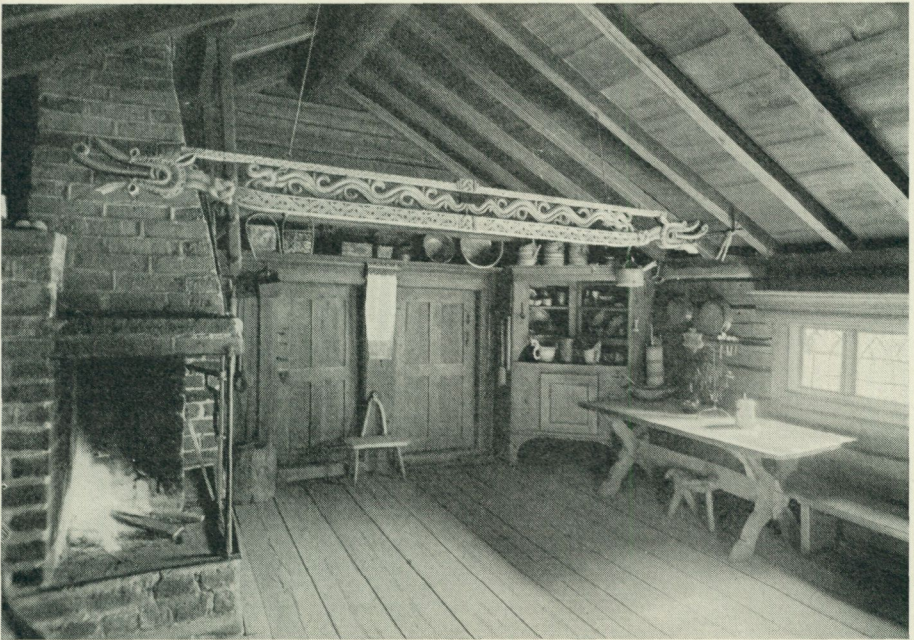


Bild 11. Morastugan på Skansen.

till Krång Anders Mattsson, att mycket litet av Morastugans nuvarande inredning ursprungligen tillhört densamma, bild 8 och 11. Icke ens tvillingsängen i två våningar eller pallen och det därpå stående stånduret hörde dit, ej heller skåpsängen, bordet eller kärhyllan. I stället för den nuvarande tvilling-sängen uppgavs Krång Erik ha haft en envåningssäng med ett lågt säte framför. Sängpallarna äro anskaffade från något annat håll. Spåren av bakväggfönstret tyda på att det ursprungligen ej alls varit någon tvillingsäng i stugan, men på denna punkt gav den nuvarande traditionen ej något besked. I koven fanns en enkel brädsäng, och för övrigt användes dess utrymme till klädkammare. Dess spis tillkom antagligen i samband med uppsättandet av den nuvarande skorstenen från en annan stuga.

Kontraktets uppgift att av den i stugan då varande inredningen en säng med skåp och klocka skulle få medfölja jämte ett hörnskåp vid dörren och ett bord med låda synes stå i motsättning till änkans upplysningar. Det är emellertid att märka att den nuvarande skåpsängen saknar klocka. Någon verklig kontroll av vad av de smärre sakerna som är ursprungligt i stugans möblering kommer säkerligen aldrig att kunna göras, eftersom uppsättningen icke kom till stånd förrän 6 år efter köpets avslutning. En möjlighet är att min meddelerska avsåg urmakarbordet. Större delen av möblemanget är i varje fall med säkerhet sammanfört från andra håll, något som exempelvis gäller kronstången, som härrör från Gruddbo på Sollerön. Möblernas placering i rummet på Skansen synes emellertid i stort sett motsvara den i den gamla Bullasgården.

År 1891 meddelade E. Romson i Östnor, att han var på jakt efter ett bord med tjock skiva samt att han ville anskaffa urmakeriverktyg. En klubbhjulsvagn ville han överlämna som gåva. På detta sätt ha många både personer och byar — flera än jag här kan nämna — kommit att medverka vid tillkomsten av denna stuga, som sålunda både som idé och som färdigt kulturföremål förmått samla och intressera en stor mängd människor.

# NILS EDVARD HAMMARSTEDT

*av Gösta Berg*

**D**en 9 februari 1939 avled förre intendenten vid Nordiska museet, fil. dr Nils Edvard Hammarstedt vid 78 års ålder. Vid sin avgång med pension år 1928 hade han under 38 år varit i museets tjänst.

Med Nils Edvard Hammarstedt bortgick den egentlige grundläggaren av den nyare etnologiska forskningen i vårt land och den man som först av alla gav Nordiska museet dess karaktär av vetenskaplig institution. Hans största förtjänst är att han redan tidigt så klart förstod och med sådan kraft hävdade, att det intensivt bedrivna insamlingsarbetet av föremål, belysande den döende folkulturen, måste fullständigas med forskning och studier. Långt senare har han själv i en tidningsintervju yttrat härom: "Bearbetningen och insamlingen måste gå hand i hand. Det får inte bli ett planlöst letande. Zoologen slår inte med sin häv var som helst och petar upp på nål alla kryp, som händelsevis skulle fastnat där. Den etnologiska forskaren måste ha en ingående kunskap i sitt ämne, annars blir resultatet därefter. Det är forskningen, som sätter en slagruta i hans hand och säger, vad sökandet skall gälla och var det bör sättas i gång."

Vad Hammarstedt själv utfört av sådan forskning är betydande. Han har visserligen, som han en gång yttrade sig, "ej älskat att vare sig skriva eller läsa stora böcker". Men i hög grad var han den egentlige läraren för den generation av forskare, som efter honom ägnade sig åt inhemsk folklivsforskning. I en mästerlig skrift, "Svenska folket och dess levnadssätt, seder och forntro" (1902), utstakade han i själva verket grän-



Bild 1. Nils Edvard Hammarstedt. Foto från början av 1900-talet.

serna för det kunskapsstoff och de problemställningar, inom vilka hans efterföljare alltjämt i huvudsak ha hållit sig. I ett flertal smärre uppsatser har han också givit uppslag, som senare visat sig synnerligen fruktbara vid utförligare granskning.

Alldeles särskilt var det en viss sida av folkkulturen, nämligen folkets tro och sed, som kom att fånga Hammarstedts intresse. Han var den förste i vårt land, som på allvar anlade en vidare och jämförande syn på dessa ting och han ledde en bred ström av nya tankar och nya forskningsmetoder in i denna del av religionsforskningen. Man skymtar en medveten strävan till sådan fördjupning redan i titeln på hans första vetenskapliga uppsats, "Smöjning och därmed befryndade bruk. Ett försök att genom jämförelse med motsvarigheter hos andra folk framvisa innebörden av en svensk fornsed" (1894), en titel om vilken det blivit sagt, att "den långa underrubriken visar, att man nu står

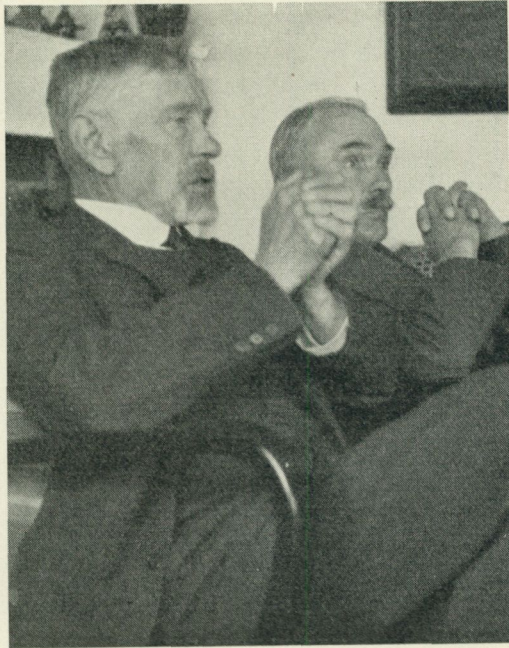


Bild 2. Nils Edvard Hammarstedt och Rudolf Cederström. Foto Anders Billow 1933.

i förgården till ett nytt stort verksamhetsfält, som icke längre är samlandets utan den vetenskapliga bearbetningens". Denna uppsats följdes av en hel rad undersökningar med alltmera fördjupade perspektiv och en allt större kritisk skärpa. Höjdpunkterna bildade de två sista bidragen av hans hand, "Seder vid åkerbruk och boskapsskötsel som härleda sig från jakt- och fångstriter" (1927) och den i viss mån därmed samhöriga "Vår- och fastlagsbjörn" (1929), i vilka han med utomordentlig klarsynthet och skärpa granskar några invecklade problem i samband med arktiska jakt- och bröllopsedvänjor.

"Vi leva visserligen", skrev Hammarstedt för sex år sedan till författaren av dessa rader, "i en återuppblossande nationalismens tid, men jag tror dock fortfarande inte, att vetenskapen vinner något på isolering, allra minst etnologien". Eller en annan gång: "Vetenskapen om vårt folk likasom om folken i

allmänhet skall vara kosmopolitisk — det är dess väsentligaste uppgift, och det gäller att hålla rodret även i motvind". Denna strävan att hålla fönstren öppna ut emot världen och andra folk präglade i hög grad Hammarstedts forskarpersonlighet. Men den hindrade honom självfallet inte att med all energi ägna sig åt att rädda våra egna kulturminnen undan en hotande tid. Han använde därvid och utexperimenterade delvis ett stort antal av de metoder, som ännu i dag känneteckna sådana etnologiska undersökningar. Det må i detta sammanhang vara nog att nämna, att han själv, om också i liten skala, redan på 90-talet gjorde bebyggelseundersökningar i övre Dalarna och att han 1905 författade och distribuerade en "frågelista" om julfirandet och festseder i samband därmed.

Också som museiman tog Hammarstedt många gånger betydelsefulla initiativ, särskilt när det gällde att för den stora allmänheten framvisa vår folkkultur i levande åskådlighet. Till dessa insatser hör sålunda en av de mest uppskattade avdelningarna i museibygnaden, den som innehåller föremål belysande forntro och folksed. I sin art var den, när den öppnades år 1920, även internationellt sett en nyhet.

Hammarstedt hade börjat sitt arbete i Artur Hazelius tjänst på Skansen och ehuru han sedermera större delen av sitt liv var knuten till verksamheten i museibygnaden upphörde han aldrig att livfullt intressera sig också för friluftsanläggningarna. Med glädje såg han varje nytt drag som fogades till den bild av Sverige i litet format som Skansen vill vara. Alldeles särskilt tröttnade han aldrig att hävda, hur angeläget det tedde sig för honom att få den ålderdomliga fäbodkulturen företrädd på ett riktigt och värdigare sätt än genom den lilla förkrympta anläggning, som under ett tidigt skede av museets verksamhet tillkommit med mönster från Jämtland. Efter att ha framhållit detta i ett brev till Andreas Lindblom i mars 1936 — alltså flera år efter det han lämnat museet — skriver han på sitt karakteristiska, försynta sätt: "Tillgiv mig nu med vänligt överseende mitt yttrande! Jag känner ju icke Dina planer, och mitt förslag innebär kanske intet nytt. Sed dixi et salvavi etc."

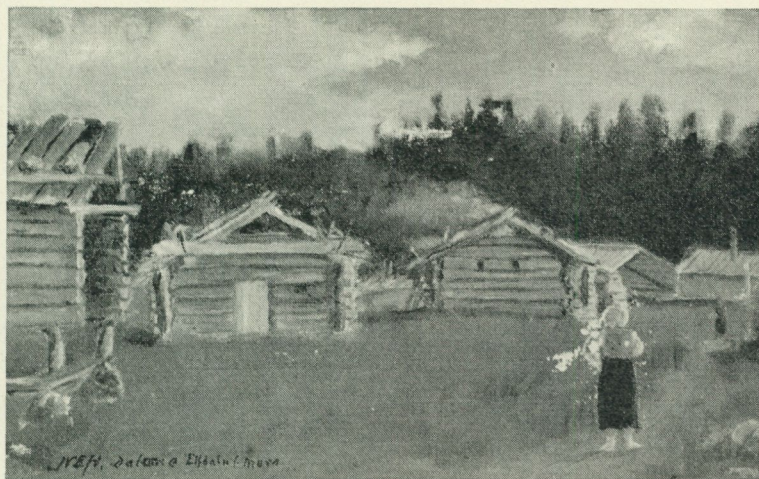


Bild 3. Afliotbodarnas fäbodvall, Älvdalens socken, Dalarna. Skiss i olja av N. E. Hammarstedt 1883 (?). Nordiska museets arkiv 1939: 51.

Hammarstedts önskan om en ordentlig fäbodvall på Skansen hörde till dem som blevo uppfyllda. När han i februari 1938 genom tidningarna fick se att planer på en sådan voro å bane, skyndade han sig att tillskriva den närmast ansvarige tjänstemannen, intendenten Gotthard Gustafsson, och låter därvid även framskymta den bakgrund av personliga intryck som här som så ofta hos honom låg bakom tankarna och planerna. Han skriver då om sin ungdoms forskningsfärder: "Det var år 1883 som jag första gången såg en verklig, ålderdomligt ursprunglig fäbodvall. Jag kom över skogarna från Hållstugan i inriktning mot Norge, då jag träffade på min första fäbodvall. Det måste ha varit Afliotbodarna eller möjligen Bunkrisbodarna. Det var ju rama, rena järnåldern som jag såsom genom ett trollslag kommit in i! Jag befann mig under flera dagar i verklig hänyckning". Först i oktober 1938 hade Hammarstedt samlat krafter nog för ett besök på Skansen och han sänder då följande rader som ett slags avskedshälsning till sin gamla institution: "Min möda blev rikt lönad, och jag är glad att mitt besök där

omsider vardt av. Den är sagolikt stämmingsfull och på samma gång beundransvärdt pietetsfull den bild från vårt urgamla fåbodväsen som ni "framtrölat" där uppe på höjdplatån, och material, miljö, terräng, läge och omgivningarna synas mig beundransvärdt väl ha sammanslutit sig till en utmärkt samverkande helhet. Än en gång tack, hjärtligt! Kanske det var min sista Skansenfärd".

Ingen må emellertid tro, att hos Hammarstedt kärleken till den egna institutionen lade hinder i vägen för en klar uppfattning av kulturminnesvårdens problem i stort. Tvärtom, få torde i så välformulerade ordalag som han ha givit uttryck åt en vidsynt och sund uppfattning av hithörande förhållanden. Vad han skrev härom år 1923 synes mig förtjäna att, icke minst i dessa dagar, i sina huvuddrag än en gång återgivas:

"Nordiska museets grundare var en ej blott sangvinisk entusiast utan, i likhet med många store män, i vissa hänseenden även en ganska naiv optimist, som bortsåg från eller underskattade de svårigheter, som verkligheten ställde i hans väg. Ordet omöjlig använde han ej och hörde det ej heller gärna från andra. När han nu för ett tredjedels sekel sedan begynte arbetet på Nordiska museets friluftsavdelning på Skansen, omfattade hans plan icke blott en koncentrerad bild av Sveriges gamla bebyggelse utan ock av Sveriges natur — av den miljö, i vilken de respektive bostäderna egentligen borde vara förlagda. Att denna del av hans program skulle stöta på oöverstigliga hinder torde han väl rätt snart hava insett, men härom ville han ej höra talas, än mindre själv tala, och med titanisk energi och — vanmakt byggde han sitt "renberg", planterade granskog framför lapplägret och bokar vid Kyrkhultsstugan, sprängde dammar (fjordar) i bergen och sökte för övrigt på allt sätt tillgodogöra sig Skansens onekligen särdeles gynnsamt omskiftande terräng. Det var ock av denna anledning som den s. k. zoologiska trädgården kom till, likasom det ingick i hans plan att genom inplantering åstadkomma en bild av Sveriges både vilda och odlade flora. Icke håller stenriket förglömdes.

Trots Skansens ovanligt förmånliga natur går det emellertid

ej ens där att med någon djupare illusion "framtrolla" reflexbilder av hela vårt långsträckta land med dess fjäll, älvar, kuster, skogar och slätter. Centralmuseet måste i det hänseendet nöja sig med på sin höjd antydningar. Vill man visa våra gamla gårdar i deras rätta omgivning, ur vilken de så att säga vuxit fram, måste man låta dem kvarstå i deras gamla bygd, och där måste främlingen finna sig i att uppsöka dem. — — — Det har emellertid, förlåtligt nog, inträffat, att på ett eller annat håll, ett visst missnöje yppat sig från distrikts- och bygdemuseernas sida gentemot de centrala folklivsmuseerna och ej minst mot Nordiska museet. Man har sagt, att dessa tillägnat sig föremål, som egentligen borde ha stannat i sin hembygd. Bortsett från den på glömska av själva museernas åldersförhållanden beroende orimligheten i denna förebräelse bör man ej förbise, att skillnaden mellan de centrala folklivsmuseerna och orts- och bygdemuseerna egentligen endast är graduell. Med lika rätt som man talar om hembygdsvård bör man, för så vitt nämnda begrepp har nog bärighet för denna konsekvens, även kunna tala om hemlandsvård, den senare med på det hela taget samma uppgifter för hela landet som den förra för hembygden och utgörande en sammanfattning av denna. — — — Centralmuseet har väl att rikta sin verksamhet inåt men än mera utåt, hembygdsmuseet bör framförallt verka inåt. Men härför är det oeftergivligt villkor, att allt, i den mån det samlas, noga inordnas och katalogiseras med uppteckning av alla de historiska och tekniska uppgifter, som kunna erhållas om de respektive samlingsföremålen. Utan samgående vård och ordnande bearbetning, framför allt samvetsgrann katalogisering, blir allt samlande onyttigt, ja, en ogärning, som länder folklivskunskapen mer till skada än till gagn. Även i ifrågavarande hänseende bör Nordiska museets exempel följas."

Om Hammarstedts vetenskapliga gärning har med en viss rätt framhållits, att han i första hand fäste blicken vid det enligt hans mening ålderdomliga, det som var ägnat att belysa äldre skeden i den mänskliga kulturutvecklingen. Det kunde härvid hända att han överskattade vissa företeelser och tillmätte dem

en ålder som han med objektiva och entydiga kriterier icke kunde med säkerhet fastställa. Men lika visst är att han också hade ett betydande intresse för att nå fram till företeelsernas psykologiska bakgrund, som han tolkade med fin känsla för det folkliga betraktelsesättets egenart. Han hade härvid också ett gott stöd i sitt sedan ungdomen utpräglade naturintresse. Hela sitt liv följde han ingående särskilt växtlivets dagliga utveckling, och den trädgård han hade ute på Björke vid Torsvik på Lidingön var ett av hans största glädjeämnen. Det var då även naturligt att han alldeles särskilt skulle komma att intressera sig för sambandet mellan natur och kultur, ett ämne som väl också kan sägas utgöra huvudtemat i större delen av hans vetenskapliga produktion.

Denna skärpta uppmärksamhet för detaljerna i det omgivande natur- och kulturlivet hade också satt sin prägel på Hammarstedt som människa. För kolleger och yngre kamrater var hans säkra omdöme och nyktra, verklighetsbetonade syn på människolivet av största betydelse och tjänade mången gång till ledning också när det gällde att bringa klarhet i frågor av den art, att de ej kommo att beröras i hans egna tryckta skrifter. Och förvisso var det härvidlag inte endast fråga om vetenskapliga utan lika många gånger om rent personliga problem.

# FRÅN LANDSKAPSMUSEER OCH HEMBYGDSGÅRDAR

EN ÖVERSIKT FÖR ÅR 1939

**S**kåne. Rebbetuarödgården i Hörröds socken, Gälds härad, har av en för ändamålet bildad ekonomisk förening förvärvat för att bevaras som kulturminnesmärke. Det är en fyrlängad korsvirkesgård med malttorka och "brydestua". Även ägorna ingå i inköpet. Frosta härads hembygdsförening har under året genom inköp räddat en ryggåstuga i skiftesverk från Hagstad i Norra Rörums socken.

**Blekinge.** Blekinge musei- och hembygdsförbund har förvärvat Hjortsberga prästgård. Dess byggnadsplan överensstämmer med 1727 års bestämmelser för prästboställen. Avsikten är att återuppföra den gamla prästgården i Wämöparken invid Karlskrona, av vars friluftsmuseiområde en utvidgning är planerad.

**Holland.** Till Voxtorps hembygdsgård har flyttats en stuga från Ulås. Harplinge hembygdsförening har inköpt en stuga från Särddal, som skall flyttas till en å Aggaredsberg förvärvat tomt. Enslövs hembygdsförening har inköpt socknens sista skvaltkvarn i syfte att låta den stå kvar på sin ursprungliga plats i Boshylte.

**Småland.** Hembygdsföreningen i Asa har inköpt en stuga från Odenslund, Kråketorp. I Moheda har en stuga, som förut varit prästgårdsbyggnad i Öja, uppförts på hembygdsföreningens tomt. Till museiparken i Växjö har flyttats en loftbod från Målerås i Hälleberga socken.

Ljungby-Hossmo hembygdsförening har övertagit socken-

magasinet i Ljungbyholm, som är uppfört 1803 och utgör ett vackert prov på klassicistisk timmerarkitektur, bild 1.

I Gränna har Vätternmuseet invigts i en nybyggnad i hembygdsgårdens park. Museet vill ge en samlad bild av Vätternbygdens geologi, geografi, historia och näringsliv och inrymmer bl. a. en utställning av Vätternfisket och en stadsavdelning belysande Gränna. Byarums hembygdsgård har invigts och omfattar bl. a. en manbyggnad i två våningar, en ryggåsstuga och en smedja. Långaryds hembygdsförening har uppfört en gammal ryggåsstuga vid Jansbergssjön. Till Visingsö hembygdsförening har kyrkostämman överlämnat socknens gamla, vackra komministergård, som kommer att användas som hembygdsmuseum och vandrarhem.

Ö l a n d. Torslunda hembygdsförenings förut omtalade planerade inköp av kvarnen på Kampgatsbacken ovanför Färjestaden har nu förverkligats. Kvarnen är den största stubbkvarnen på ön.

B o h u s l ä n. Marstrands hembygdsförening har överflyttat sin här tidigare omnämnda fiskarstuga från Klädesholmen till S:t Eriks park och likaså har Styrso hembygdsförening återuppfört på Styrso en redan tidigare på Brännö förvärvad ryggåsstuga.

D a l s l a n d. Töftedals hembygdsgård i Mon, bestående av en manbyggnad i två våningar, har invigts.

V ä s t e r g ö t l a n d. Föreståndaren och den egentliga skaparen av Borås museum tandläkare Gunnar Blomgren har avlidit. Till hans efterträdare har De sju häradernas kulturhistoriska förening utsett fil. kand. Ingegärd Vallin. Skaramuseets huvudvåning inrymmande de kyrkliga samlingarna och högreståndsavdelningen har helt omdanats och nyordnats med utnyttjande av museitekniska nyheter av olika slag, varvid också artificiellt ljus rikligt tagits i bruk.

Skårs hembygdsförening har förvärvat en gammal ryggåsstuga i Tråvad och återuppfört den i Skår.

Ö s t e r g ö t l a n d. I Linköping har Östergötlands och Linköpings stads museum invigts i den nya av arkitekterna Nils



Bild 1. Sockenmagasinet i Ljungboholm, Småland. Foto Nordiska museet.



Bild 2. Tellanderska gården i Lindsberg, Västmanland. Foto B. Waldén.

Ahrbom och Helge Zimdahl ritade museibygnaden. Museet omfattar dels en stor och synnerligen värdefull konstsamling, dels kulturhistoriska samlingar. Utanför huvudstaden, Göteborg och Malmö är Linköpingsmuseet den största museibygnaden i landet.

I Mjölby har hembygdsföreningen uppfört en loftbod och en manbyggnad på Kvarnholmen vid Svartån. Väderstads fornminnes- och hembygdsförening har invigt sin hembygdsgård. Föreningen Reijmyre glasmuseum har upplösts och samlingarna jämte det omfattande bruksarkivet komma att överflyttas till Östergötlands museum i Linköping. Färgaregården i Norrköping har invigts under året. Den består av bl. a. färgeri, stamp, butik och bostadshus och både byggnader och samlingar ha sammanförts från skilda håll i landet.

N ä r k e. Viby hembygdsgård bestående av en gammal mangårdsbyggnad från Nedre Odensvi har invigts.

V ä s t m a n l a n d. Bergslagernas fornminnesförening, bildad redan 1909, har rekonstruerats under namn av Lindes fornminnesförening. Denna har under året förvärvat den s. k. Tellanderska gården i Lindesberg, bild 2, som kommer att användas som museilokal. Den förut omtalade manbyggnaden i hembygdsgården vid Fellingsbro folkhögskola står nu färdig och invigd. Västerås stad har till friluftsmuseet på Vallby överlämnat ett gustavianskt lusthus från Gideonsberg.

D a l a r n a. Zornmuseet i Móra har under året invigts i en byggnad uppförd efter ritningar av professor Ragnar Östberg. Museet är i främsta rummet ägnat Anders Zorns egen produktion, men inrymmer även av konstnären hopbragta rika samlingar av konst och konsthantverk, av vilka här särskilt skall nämnas samlingen av dalsk allmogekonst.

I Djura har uppförandet av gammalgården pågått under de senaste fem åren och 1939 kunde den kringbyggda, av ett stort antal hus bestående gården invigas. Torsångs hembygdsförening har vid kyrkan återuppfört en ålderdomlig trösklada från Lilla Ornäs och till gammalgården i Grangärde har flyttats ett

stall med vagnslider, daterat 1716. Vid By sockengilles gammelgård har återuppförts en knektstuga.

V ä r m l a n d. Mangskogs hembygdsgård, bestående av en tvåvånings manbyggnad som flyttats till närheten av kyrkan från Pålstorp i Bjurbäcken, har invigts. Hammarö hembygdsförening har av kommunen erhållit förfoganderätt till den gamla sockenstugan invid kyrkan. Svanskogs hembygdsförening har förvärvat manbyggnaden till en gammal storbondegård i Hallanda och låtit återuppföra den i närheten av Svanskogs samhälle. Forshaga hembygdsförening har som gåva erhållit gården Bråtarna i Skived jämte dess gårdstomt. Enligt tradition är denna gård den Lagerlöfska släktens stamhem. Kristinehamns och Varnums hembygdsförening har till sitt fri-luftsområde Mellankvarn flyttat en stor, gammal manbyggnad från staden, den s. k. Lundbomska gården.

Värmlands museum har genom donation erhållit Mellangården i Kila socken, en herrgård uppförd på 1760-talet, som kommer att bevaras på sin ursprungliga plats.

G ä s t r i k l a n d. Den sista kvarstående fiskarstugan från Vitgrund i Gävle skärgård har överflyttats till Furuvik. Ett gammalt soldattorp från Kågbo i Hedesunda har förvärvats av socknens hembygdsförening. Ockelbo hembygdsförening har flyttat Pålsgården från Åmot till en plats i närheten av kyrkan.

H ä l s i n g l a n d. Till Gnarps hembygdsgård har flyttats en nära 60 meter lång loge, varigenom en av landskapets ståtligare timmerbyggnader bevarats.

Å n g e r m a n l a n d. På Murberget i Härnösand har uppförts en sexkantig s. k. rundloge i två våningar från Ullånger. Som en komplettering till den skogs- och sågverkstekniska avdelning, som museet sedan flera år tillbaka hållit på att utvidga genom fältundersökningar och föremålsförvärv, har som gåva av Olofsfors bruk överlämnats Leduåfors exportsåg från 1860-talet. Sågen står nu uppförd vid Murbergsviken och ger en god bild av de enkla förhållanden, under vilka trävarurörelsen arbetade häruppe i sitt begynnelsekede.

V ä s t e r b o t t e n. Västerbottens läns hembygdsförening har antagit ett av arkitekt Bengt Romare uppgjort förslag till museum. På grund av tidsläget har det blivit nödvändigt att uppskjuta det påbörjade museibyget.

Under året ha bildats Bygdeå hembygdsförening och Lövångers hembygdsförening. Den senare har som närmaste uppgift att få till stånd en konservering av Lövångers gamla kyrkstad. Dorotea hembygdsförening har på sin tomt i municipalsamhället färdigställt en från Lajksjö flyttad manbyggnad.

N o r r b o t t e n. Pitebygdens fornminnesförening har till "Kvarnbacken" utanför staden flyttat den s. k. Blomska gården, en typisk liten stadsgård med två ihopbyggda längor. Gården, som fick rivras på grund av gatugröning, är avsedd att inredas till museum.

Ett nytt hembygdsgille har bildats inom Nederkalix socken. I Junosuando har man vid gammelgården i Kangos uppfört en visthusbod av tämligen hög ålder.

# NORDISKA MUSEET OCH SKANSEN UNDER ÅR 1939

Allmogeavdelningen.

**N**yförvärven till allmogeavdelningen ha under året varit starkt begränsade. Evakueringsförberedelser och omflyttningar i samlingarna under hösten för ernående av större trygghet ur luftskyddssynpunkt jämte den i samband därmed ytterligare ökade utrymmesbristen ha givit anledning till stor återhållsamhet ifråga om samlingarnas utökning.

Det kan vara lämpligt att inleda föreliggande förvärvsberättelse liksom den föregående med ett omnämnande av den nu på Skansen uppförda Delsbogården från Hälsingland. Förvärven av allmoge textilier ha nämligen under året i huvudsak inskränkts att gälla Delsbo och Ljusedals socknar i Hälsingland på grund av nödvändigheten att för den nyuppförda gården även komplettera museets samlingar av till inredningen hörande textilt husgeråd. När Delsbogården på sensommaren 1940 står färdig, skall den ha en utstyrelse värdig en storbondegård i dessa trakter vid 1800-talets mitt. Meningen är att kunna lägga dukar på borden och bädda upp sängarna till allt husfolket på gammalt hälsingevis. I klädkammaren bör man därjämte få en föreställning om de rika reservförråd, som under tidernas lopp samlades i en sådan gård. Från Delsbo ha således inköpts fårskinnsfällar, täcken — vävda av trasor med inplockat mönster, s. k. "slunsar" — kalvskinslakan för vintern och trasvävslakan för sommaren, grova madrassvar för halm och finare linnevar för dunbolstrar. När det gällde att pryda örn-

gott, "kuddhuvor", och hänglakan har man i Delsbo firat sannskyldiga orgier i arbetsamma broderier. Egentligen skulle både örngotten och hänglakanet till samma säng ha lika mönster. Två enhetliga uppsättningar med korsstygnbroderier i rött ha inköpts och några udda saker komplettera i detta avseende vad museet redan äger, så att flera sådana garnityr blivit fullständiga. Utmärkt vackra saker i den broderistil, som vanligtvis kallas delsbosöm, finnas naturligtvis också bland nyförvärven. De rikaste korsstygnsmönstren äro liksom delsbosömmen oftast sydda på bomullslärf. I Hälsingland har ju linodlingen sedan gammalt stått mycket högt och lärfstillverkningen varit en viktig inkomstkälla i nästan varje gård, men när bomullen var en nyhet, ansågs den mycket finare än den hemtillverkade linnelärf. Bomull just för prydnadsändamål tycks bli vanlig här uppe från och med 1840-talet. Dessförinnan är linnelärfen allenarådande. Denna äldre typ av sänglinne har graciösare och sparsammare korsstygnbroderier och rätlinig plattsöm oftare än delsbosömmens fritt tecknade blommor och blad. En särskild typ knypplade spetsar, äldre än den som senare blir så vanlig i Delsbo, samt knutna och trädde spetsar höra även till det äldre sänglinnet och ingå bland årets nyförvärv.

I Skansens hälsingegård ingår även en gäststuga från Ljusdal. I denna socken har museet från folk, som själva äga och bebo sådana gamla gårdar, som Skansens hälsingegård är avsedd att belysa, fått mottaga mycket välkomna gåvor. Givarnas antal är alltför stort för att här tillåta ett omnämnande av var och en. Man kan emellertid få en föreställning om det intresse och den givarglädje museets vädjan mötts av, om man nämner, att så gott som hela den textila utrustningen till gäststugans två våningar är gåvor från Ljusdal. Allt möjligt från täcken och lakan till rullgardiner och rullgardinskäppar finnes här. De i Delsbo så rikt utvecklade prydsömmarna förekomma nästan inte alls i Ljusdal. De knutna och trädde spetsarna, oftast i helvitt, spela i stället en så mycket större roll. Bland gåvorna lägger man särskilt märke till de hemvävda dynvarens många olika, utomordentligt vackra randningar i vitt och flera toner blått.



Bild 1. "Dubbelkedjan" slås fast i timmerstocken, Sollerö socken, Dalarna. Jämför Nordiska museet 213,741.

Äldre sängkläder äro för övrigt även från andra landskap mycket önskvärda förvärv. Till de många praktfulla prydnads-täckena från Skåne har museet förut inte kunnat sammanställa någon motsvarande genuint skånsk bädd. Denna brist har nu i någon mån avhjälppts, i det att duntäcken och dynor med yllever i kraftiga färgstarka randningar inköpts från flera olika håll i Skåne. Bland enstaka förvärv märkes en rya från Bohuslän, som är daterad så sent som 1887 och trots detta inte visar någon avvikelse från den traditionella bohuslänska ryan varken i mönster eller kvalitet. Ett gott exempel på hur sent en ålderdomlig tradition orubbad kan leva kvar i enstaka bygder! Slutligen bör nämnas förvärvet av en dukagångsdrätt från Skåne, ett vackert och välbevarat exemplar av de välkända bonaderna från Ingelstads och Färs härader. Numera äro sådana drätter i obesuret skick en sällsynthet. Deras storlek, i detta fall  $7,40 \times 1,40$  m, gör att de oftast i senare tid klippts sönder och skingrats.

I samband med förarbeten till en nyordning av jaktutställningen ha några jakt- och fångstredskap förvärvats. Älgsnaran av flätade älghudsremmar var inte ovanlig i våra skogar i gångna tider. I senare tider har materialet i stället blivit stålwire och en sådan snara har förvärvats från Dalarna. Vid utläggningen av saxar för fångst av räv och andra rovdjur var det viktigt att man inte vidrörde redskapet med händerna för vittringens skull. Vanligast har därvid varit, att man helt enkelt brukat vantar men med förvärvet av en rävsax från Dalarna följde ett litet spadliknande redskap med spets och krok som en båtshake i skaftändan. Detta redskap har här använts vid saxens utläggning och säljaren kallade det skovel. En mårdfälla av en intressant konstruktion tillhör även förvärven från Dalarna. Det är en längs med en granstam fäst spänstig björkstör, försedd med järntänder och utgillrad från stammen med vanliga gillerstickor med bete. Dess effektivitet förhöjes av en kraftig stocktyngd, som faller ned vid avgillringen. Ett par "rävstörar", d. v. s. långa granstänger med spik i att dra ut räv ur lyan med, en höksax från Hälsingland samt en del annan jaktutrustning utgöra de övriga förvärven till avdelningen.

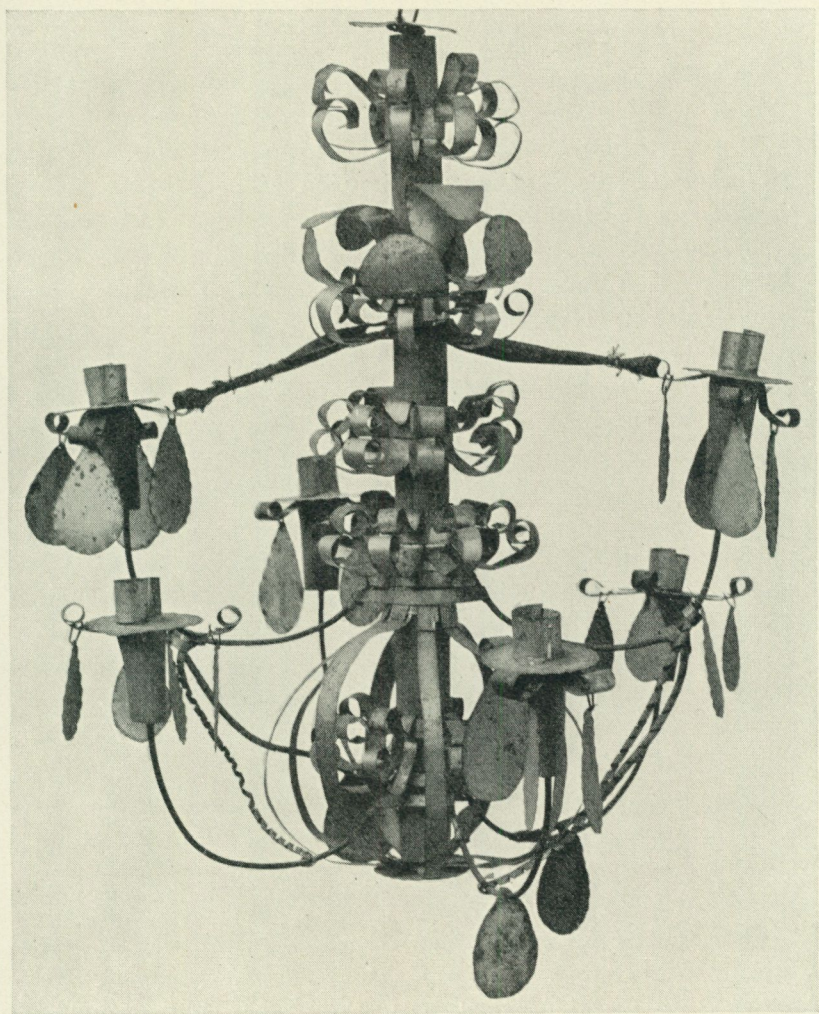


Bild 2. "Julakrona" från Flistads socken, Västergötland. Nordiska museet 217,765.

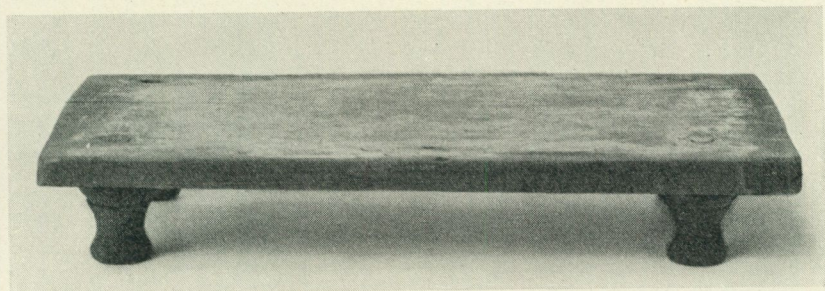


Bild 3. Ostbräde från Ovanåkers socken, Hälsingland. Nordiska museet 219,374.

Samtidigt med filmupptagning i skogsområdena mellan Öster- och Västerdalälven ha förvärv gjorts belysande t i m e r h a n t e r i n g e n s utveckling. Dessa bygder ha haft betydande avverkningar för Bergslagens behov även före den moderna träindustrien. Det primitivaste transportsättet var hankkörningen. Vidjehankarna framställdes av uppvärmda unggranar, som fastkilades i en växande trädstam och vreds med hjälp av stora kluvna störar. Även då virket kördes på de långa bogslädarna, s. k. "veddrögar", fästes lasset medelst vidjetåg. Dessa ersattes vid 1800-talets mitt av s. k. "järnband", hemsidda kättingar, som spändes genom att vridas kring en stör. Såsom ett ytterligare framsteg ansågs de bekanta dubbelkedjorna, bild 1, vilkas ändar voro försedda med kilar, som slogs i stocken. Omkring 1900-talets början uppträdde de enklaste formerna av de alltjämt brukliga s. k. björnbindslena. Handyxan var till 1800-talets sista årtionden det enda redskapet för fällning, barkning, vändning och lyftning av stockarna. Fällningen revolutionerades på 1870-talet för Ovansiljans del genom stocksågen, på 1900-talet ersatt av svanssågen. Till vändningen nyttjades redan på 1800-talet vändhaken, vanligen avsedd att apteras på tillfälligt skaft. Barkningen, som nödvändiggjordes på grund av lagstiftning, underlättades genom barkspadarna, som anskaffades i halvfabrikat från bruken i Bergslagen. Först omkring 1900 började skogsbönderna i Ovansiljan smida sina första timmersaxar.

Flottningsens universalredskap är sedan långa tider den skarp-slipade båtshaken. Flottledernas äldre signalsystem med flaggpojkar i kedjor utmed älvarna torde vara det område inom den folkliga telegrafien, som haft den största betydelsen. I Ovansiljan ha signalfleggorna ofta varit flätade av spån, alltså samma teknik som vid korgtillverkningen. Samtliga här omtalade föremål ha förvärvats till museet. Ortsbefolkningens intresse och hjälpsamhet vid planeringen har varit stor och ett uttryck härför är också att museet erhållit alla föremålen som gåvor.

Samlingarna belysande f o l k t r o o c h f o l k s e d ha berikats med några förvärv av högst varierande art. I och för sig



Bild 4. Fragment av lapsk brynsten med ristningar; modernt arbete. Fynd inom uppämningsområdet ovanför Suorva, Lule lappmark. Nordiska museet 219,598.

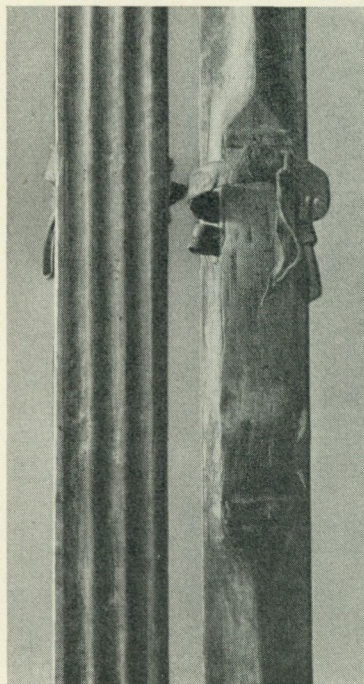


Bild 5. Detalj av trerännad vargrännarskida från Tossåsens lappby, Jämtland. Nordiska museet 220,140.

skulle dessa föremål ha varit skäligen värdelösa, om de icke varit försedda med utförliga uppgifter om användningen. Amanuensen Arne Modén har från Alfta socken i Hälsingland överlämnat en förtorkad vessla, som han tillvaratagit i en obebodd fäbodvall, där den var upphängd i ett snöre innanför dörren i en ladugård. Givaren har också genom uppteckningar fått bekräftat att "en död lekatt kunde hängas upp i fäxet för att skydda korna från att bli bitna av lekatter". Från Järbo i Gästrikland har förvärvats ett bockhorn som sedan generationer tillbaka haft sin plats i stallkammaren i en bergsmansgård och använts för att ge hästarna brännvin innan man åkte till julottan. Brännvinet skulle göra hästarna så snabba som möjligt vid hemfärdens kapplöpning och den som då kom först hem troddes först bli färdig med sådd och skörd påföljande år. Ett annat minne från äldre tiders julfirande är den å bild 2 återgivna västgötska "julakronan". Den försålles 1873 på Väringe marknad av en knalle som själv tillverkade sådana. Vid denna tid voro dylika kronor redan mera svårsålda, emedan folk i stället började använda julgranar. Kronan har överlämnats som gåva genom Etnologiska undersökningens flitige medarbetare fanjunkare N. Sjöholm, Skövde. I det hem där den använts, var den i bruk till 1887, då den även där ersattes av den moderna julgranen. "Julakronan" hängdes full med brokiga band och karameller liksom en gran men mycket tätare så att den beskrevs som ett brokigt bylte med ljusen runtomkring. Närmast till julens illuminering har kanske också använts en kyrkobänksstake, bestående av en bricka med ljushållare, som haft sin plats i Unnaryds kyrka i Småland. Som gåva från Ovanåker i Hälsingland har erhållits ett ostbräde som haft sin plats på kalasbordet med 3 à 4 ostar, bild 3. Ostarna lågo blott för syns skull och fingo endast i nödfall ätas upp, d. v. s. om den andra maten verkligen tog slut. De lånades ofta ihop från granngårdarna och återlämnades efter gästabudet. Ett minne från folkliga festsedvänjor i nutiden är en "begravningspåse" från Luleå gammalstad, "som använts på en begravning vid midsommartid 1939". Påsar av detta slag med påtryckt sorgemblem utdelas till be-



Bild 6. Klövjeästar på Island. Hästarna bära primitiva sadlar med dynor av vanlig grästovv. Jämför Nordiska museet 220,230.

gravningsgästerna för att medtaga det ej förtärda "doppet" vid begravningskaffet.

Till den lapska avdelningens nyförvärv hör en gåva av jur. kand. Torkel Tomasson i Falun, omfattande bl. a. en del gamla lapska skidhyvlar och andra hithörande verktyg samt modeller av skidor i olika tillverkningsstadier, som belysa den lapska skidmakarkonsten. Från Tossåsens lappby i Jämtland har erhållits ett par vargrännarskidor, bild 5, som tillverkats av en gammal renskötare och vargjägare. De äro närmast av sydlapsk typ och märkliga för sitt rännsystem: 3 hålkälsrännor, som jämte de mellanliggande och omgivande fyra åsarna ge undersidan ett refflat utseende och i tvärsnitt bilda en våglinje. Med denna form blev den breda och lätta lös-snöskida, som användes vid vargjakt, stadig och lättglidande. Typen är numera sällsynt, och detta var det första hela par, som kommit till museet. Genom ett par oljemålningar av den lapske konstnären Nils Nilsson Skum kompletteras den samling av ett hundratal blyerts- och kritteckningar, som inköptes till arkivet året förut. I såväl dessa försök i olja som i teckningarna, vilka framför allt äro etnografiska dokument, avslöjar den helt oskolade konstnären och rennomaden en mindre vanlig naturbegåvning och en blick för i synnerhet det karakteristiska hos renen, som obetingat leder tanken till den äldre stenålderns grottmålare. Skum har även, framför allt i sina stora masscener med renhjordar o. d., kommit över den vanliga lapska hornristarstilen (som i pennteckningens form dokumenterats av Turi m. fl.) och förmått ge både perspektiv och en förvånande livfullhet åt sina bilder. I samband med en av intendenten Manker företagen och av Kungl. Vattenfallsstyrelsen bekostad undersökning förvärvades en samling föremål från de övre Lulevattnen. Märkligast var fyndet av en brynsten med inristade figurer, bild 4, en modern motsvarighet i miniatyr till hållristningarna.

Under en studieresa som intendenten Nilsson hade tillfälle att göra i samband med den under sommaren 1939 företagna nordiska arkeologexpeditionen till Island har ett antal föremål för-

värvats som komplettering till de isländska samlingarna museet tidigare äger. Årets förvärv gäller enkla men etnologiskt nog så viktiga ting rörande näringslivet, såsom redskap för bearbetning av det för höskörden så viktiga tunet, klövjedon, bild 6, några redskap för fiske och fågelfångst, några bo-hagsting samt primitiva leksaker av ben och horn.

Vid allmogeavdelningen ha under året, jämte föreståndaren intendenten Svensson, arbetat andre intendenten Nilsson, andre intendenten Manker (lapska avdelningen), amanuensen Hazelius-Berg (dräktavdelningen), amanuensen Strömberg (textilavdelningen), amanuensen Nylén (dräktavdelningen) och (med halvtidstjänstgöring) amanuensen Rehnberg.

### Högreståndsavdelningen.

Årsförvärvet har varit så betydande att man måste gå tjuguar tillbaka i tiden för att finna något fullt jämförbart. År 1919 fick museet främst genom stadsmäklare och fru John Håkansson's stora donation ett avgörande tillskott till 1700-talssamlingarna. I år har genom en rad av nyförvärv från skilda håll samlats in en så överraskande mängd av 1600-talsföremål av märklig kvalitet att detta tidevarvs representation i museet vunnit en tungt vägande förbättring. Detta kan man beteckna som så mycket mer överraskande som erfarenheten lärt hur 1600-talsminnena eljest under åren komma isolerade och enstaka. Nyförvärven i år ha dessutom till övervägande del den bästa proveniens från gamla svenska 1600-talsställen med obruten tradition.

Naturligtvis har ett sådant resultat icke kunnat nås utan ett mycket verksamt stöd från många vidsynta donatorer och vänner. Som den effektivaste framstår Samfundet Nordiska museets vänner med en rad av gåvor, däribland sådana vilkas förvärvande utan Vännernas ekonomiska hjälp skulle varit helt omöjligt.

I nedanstående kronologiska översikt nämnes i korthet ett urval av årsförvärvets mer framträdande nummer.

Den äldre vasatiden. Johan III:s bild jämte vapen och årtalet 1574 står i relief på ett stop av glaserat brunt stengods i den höga strama form, som är 1500-talets speciella, bild 8—10. En sådan "Schnelle", som genom dekorationen är knuten till svenskt 1500-tal, är numera en sällsynthet av rang, men jordfynd på olika platser i landet visa genom bevarade fragment att krus med just denna figur varit populära. Det intressanta kärlet har kommit till Nordiska museet som deposition från Köbstadmuseet Den gamle By i Aarhus.

Svenska herremäns dräkt på 1500-talet känner man i originalföremål nära nog enbart genom sturekläderna i Uppsala domkyrka. Ett litet fynd, som gjordes 1939 vid arbeten inom Gripsholms slott, utgör därför ett ej oviktigt tillskott. Det innehåller bl. a. en uppsättning av de mycket korta skörten på en herrjacka av stureklädernas typ men gjord av ett tjockt mörkt ylletyg, hosor av vitt linnetyg, räckande till knäna och sydda i det karakteristiska maneret med skaften klippta snett över tyget, och dessutom små otydbara tygbitar som ändå äro värdefulla materialprov på sammet, kläde och grova ylletyger.

Den yngre vasatiden. Ett stycke väggbonad målad på linne är ett ganska sällsynt exempel på den yngre vasatidens väggbeklädnadstyper. Bonaden är ganska smal och har tydligen suttit i lång följd runt rummet. Dekorationen består av en smäcker men mycket bladrik fortlöpande ranka, i vars voluter äro insatta figurer, å det bevarade stycket en ryttare i romersk dräkt. Med sin formgivning och sin ljusa färgskala i tegelrött och grågrönt mot svart botten bibehåller den mycket nära släktskap med den äldre vasatidens målningar på putsad tegelmur, sådana de uppträda bl. a. i Gripsholms slott.

En jakttrofé av utpräglad 1600-talskaraktär är ett i trä snidad hjorthuvud med väggkartusch i broskformer. Skulpturen har varit målad i färger och i dess panna har varit fäst hornkronan från ett fällt villebråd. Exempler på denna 1600-talsform för montering av hornkronor äro numera ej många i Sverige. Jäm-

Bild 7. Vindflöjel från Bogesund med Per Brahe d. y:s monogram. Gåva av Samfundet Nordiska museets vänner. Nordiska museet 219,688.



te denna, som kommit från Bogesund, finnes vid Hönssäter på Kinnekulle en liknande med hornen från en hjort i djurgården, som på riksrådet Harald Stakes tid blev så ilsken att han anföll och dödade två karlar, som efterlämnade 14 barn.

Konstsmidet som stod så påfallande högt under den yngre vasatiden, visar sig i ett fullödigt exempel i en ståtlig kista, vars sidor äro helt överspunna med järnsmidets djärva och formsäkra ornament, lagda över brunt skinn, bild 11. Dessa mästerliga smiden återfinnas i fullt likartad form i gallergrindar och skrank till flera svenska gravkor, och i stort sett är det samma art av arbete som i "Resare-Bengts" vagnsskrin, avbildat i årsredogörelsen för 1932. Karakteristiskt järnsmide är också en genombruten flöjel med Per Brahe d. y:s monogram och ryttarbild från hans grevevapen samt årtalet 1650, samma år hans Bogesund fullbordades, bild 7.

En klenod från ett högst representativt svenskt herrehem har ur utländsk handel kommit åter till Sverige och hamnat i museet, nämligen ett stort dryckeshorn i rik silvermontering, gjord av guldsmeden Adam Förster i Augsburg, bild 12—13. Den svenske ägaren anges genom graverat vapen, namn och årtalet 1650 och är Bengt Gabrielsson Oxenstierna, son av Rosersbergs byggherre riksskattmästaren Gabriel Oxenstierna. Denne sedermera så frejdade diplomat var redan som 28-årig svensk ministre plénipotentiaire närvarande då westfaliska freden slutfördes genom exekutionstraktaten i Nürnberg 1650. Runt myn-

ningen på hans dryckeshorn står graverat: *Sinnen und wijser Rath Oft besser denn eilig That*. I Nordiska museet sluter sig detta dryckeshorn på ett synnerligen värdigt sätt till de silverskatter från 1600-talets svenska herremanshus, som förut samlats hit och av vilka flera gått omvägar genom svenska kronan till ryske tsaren och från Kreml åter till Stockholm. Dryckeshornet liksom järnsmidena äro gåvor av Vännerna.

*Den karolinska tiden*. Med det allmänna slottsbygandet under perioden efter det 30-åriga kriget måste möbeltillverkningen för herrehemmen ha fått en omfattning, betydligt större än under det förra tidevarvet. Det är därför icke onaturligt om det rena yrkesarbetet framträder tydligare i denna tids svenska möbler med därmed följande starkare yrkesrutin i arbetsmetoderna och en viss stabilisering av typbeståndet. Man kan med skäl tala om en viss grad av standardisering och detta gäller framför allt den gediget allvarliga holländska riktningen i karolinskt möbelsnickeri, som arbetar med material i mörk träfärg och klädsel av mörkt brunt skinn. Just av dessa typer har tillväxten till museet för året varit oanat rik, och dit hör det utan all tvekan viktigaste förvärvet av en sammanhörande enhet, nämligen bord med tillhörande dussin stolar, bild 14—15. Bordet har oval skiva, klädd med skinn, som är hårt spänt och spikat vid bordkanten med mässingsspik över en nedhängande skinnkant med utstansade uddar ytterst. Stolarna äro skinnklädda på sitsarna och de närmast kvadratiska ryggarna samt på ryggstolparna. Träarbetet i stolarna är med precision svarvat i balusterformer, på bordet påfallande enkelt. Att en sådan möbelenhet som här, bord och hela dussin stolar, hållits tillsammans ända ifrån 1600-talet, trots all den tendens till delning som ligger i de allmänna arvsförhållandena, kan knappast förklaras med någon annan omständighet än att möblerna hela tiden stått kvar i det hus, för vilket de tillverkats. I detta fall är tydligen förhållandet just detta. Huset i fråga är Per Brahes Bogesund, ett hus som trots stor ombyggnad på 1800-talet dock finnes i allt väsentligt kvar som en kärna emellan de nyare tillsatserna. För en historisk möbelsamling som



Bild 8—9. "Schnelle" av brunglaserat stengods med Johan III:s bild och året 1574.  
Nordiska museet MLXXXII.



Bild 10. Johan III. Detalj av "Schnellen" å föregående bilder.



Bild 11. Detalj av järnbeslagen och skinnklädd kista. Gåva av Samfundet Nordiska museets vänner. Nordiska museet 220,271.



Bild 12. Dryckeshorn med silverbeslag av Adam Forster i Augsburg. Har tillhört Bengt Gabrielsson Oxenstierna. Gåva av Samfundet Nordiska museets vänner, Nordiska museet 217,488.



Bild 13. Mittpartiet av Bengt Oxenstiernas dryckeshorn. På det breda bandet inskriften:  
Benedictus Oxenstierna 1650.

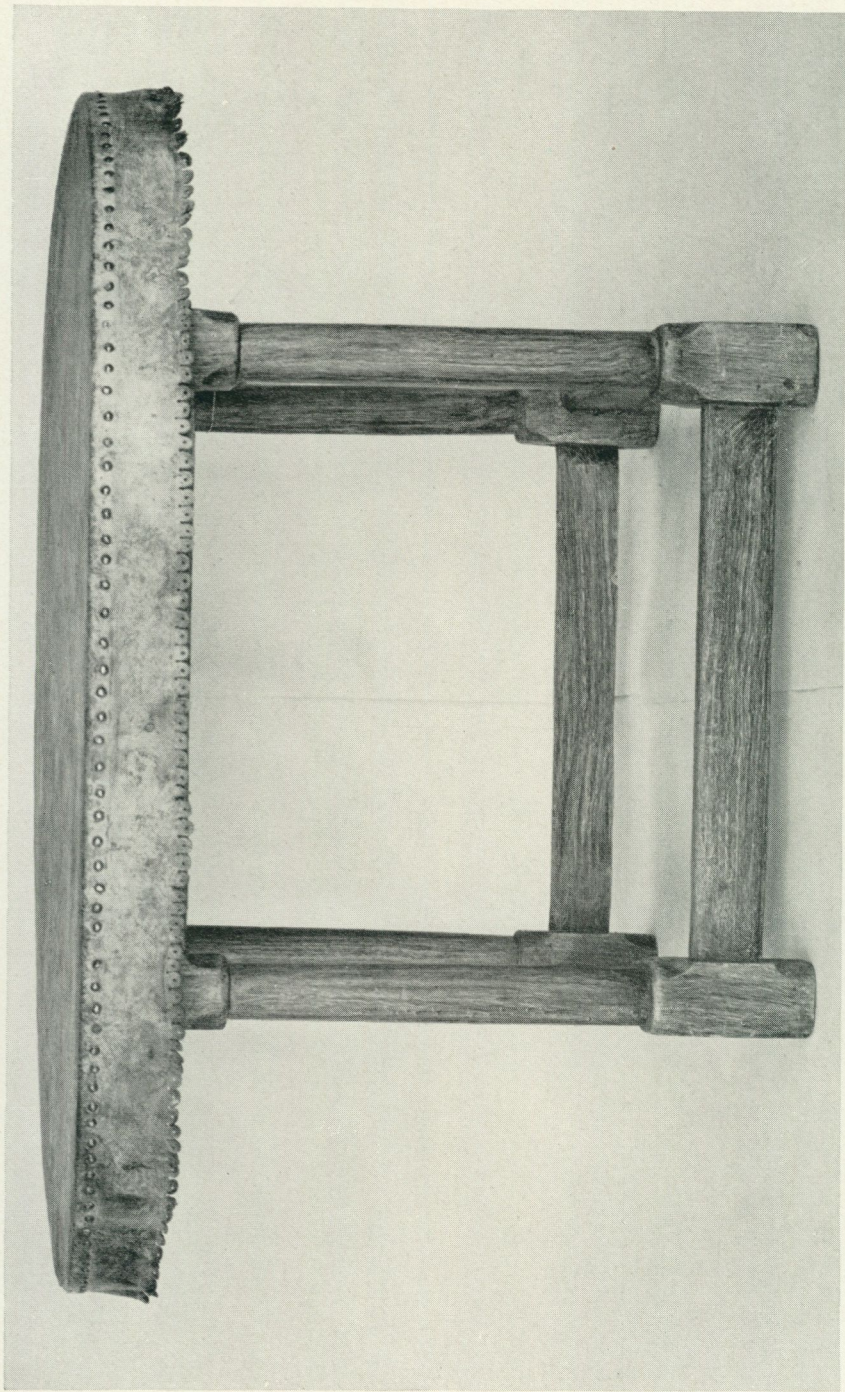


Bild 14. Bord med skinklädd skiva och ekimiterande målning på underredet. Från Bogesund. Jämför en av de tolv tillhörande stolarna på bild 15. Nordiska museet 218,950.

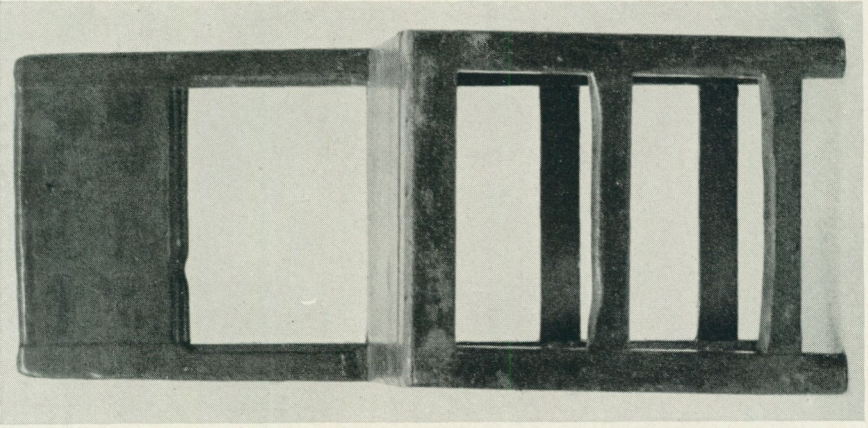
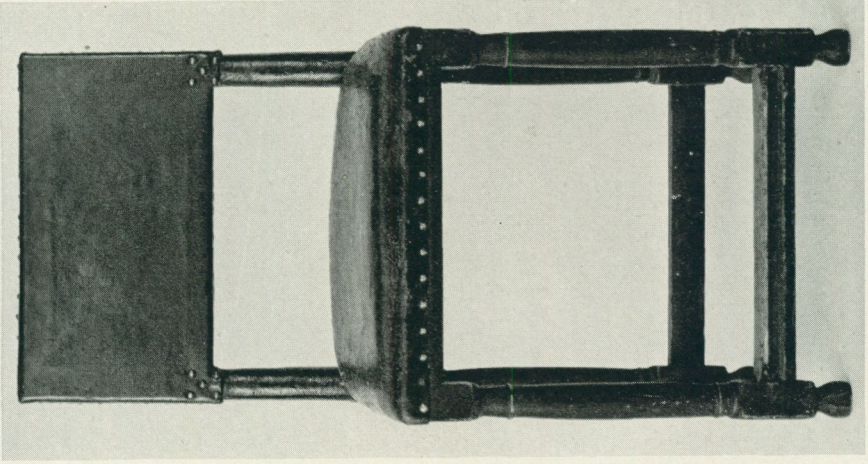
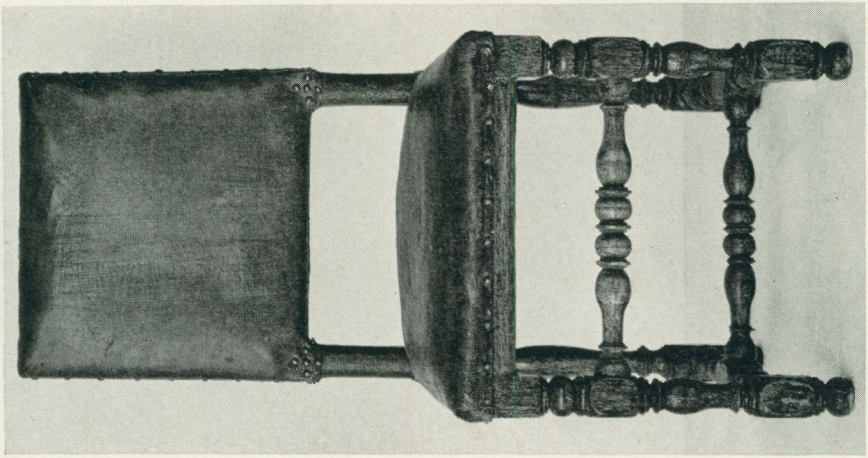


Bild 15—17. Vänstra bilden visar en av tolv lika stolar, vilka sammanhöra med bordet från Bogesund, bild 14. Den mellersta stolen enligt uppgift från Wijks slott. Den högra stolen från Drottningholms slott. Nördiska museet 218,951, 218,991 och 217,640.



Bild 18. Skåp, sammansatt av delar till en praktvagn, som ursprungligen tillhört greve Nils Bielke. Gåva enligt testamente av godsägare Otto Gröndahl. Nordiska museet 218,077.

Nordiska museets ha enheter av denna art ett så mycket större värde, som de uppträda så ytterligt sällan. I Nordiska museets snart sjuttioåriga levnad var detta första gången som ett helt möblemanng från 1600-talet förvärvats. — Till samma huvudtyp av stolar höra flera stycken enstaka och parvis förvärvade och ytterligare ett sätt om sex stycken med hög rygg och med skinnklädseln målad i högblått i en färgton, som redan under karolinsk tid var mycket brukad på möbelpjäser. Så kommer ytterligare en sällsynthet, en stor länstol med sidostycken på ryggstödet och med snidat krön och mellanstycke framtill under sitsen. Skinnklädseln är rikt utbildad med mässingsspik och med hängande utuddad kant. Denna stol, som i flera avseenden är av särtyp, tyckes snarast vara hemsnickrad med särskilt den snidade orneringen av rätt provinsial karaktär. Som helhet är stolen en sällan sedd, intressant typ, och intresset ökas av att den anses vara kommen från den kända gården Wijk i Uppland. — Slutligen ännu en stol, av allra enklaste form, oklädd och med åtta slår mellan fötterna, bild 17. Den har tillhört Drottningholms slott, vilket framgår av stämplingen. Det är karakteristiskt att just de kungliga slotten ha bevarat exempel på de allra enklaste möbeltyperna. Bland drottning Hedvig Eleonoras möbler på Gripsholm ser man bl. a. de enkla bockborden, en typ som museet i år fått ett exemplar av, fast med annat ursprung.

En skärbräda med fast kniv, rörlig på samma sätt som kniven i ett sockerskrin, har säkerligen varit ett allmänt hushållsredskap, men är nu en ren sällsynthet. En dylik med ett skulpterat krön och årtalet 1675 är därför ett synnerligen välkommet tillskott till en kulturhistorisk samling.

Den prunkande, skulpterade och förgyllda barockmöbleringen har också fått ett par kompletteringar av värde, tvenne speglar, av vilka den ena har genombruten ornamentik i ramen, ställd mot blå färg, den andra, som tillhör den största och allra rikaste typen, har på sengustaviansk tid blivit kompletterad med ett sparrevapen mot blått glas. — Till guldmöblerna hörde gyllenlädersväggarna. Ett parti gyllenläder med ett representativt ka-

rolinskt mönster hör till Vännernas synnerligen värdefulla gåvor. Det ger en ökad möjlighet att återställa det riktiga intrycket av grandezza åt ett karolinskt bostadsrum. Representativt är också ett dörlås med genombrutna och ciselerade ornament. — Tidens utsökta husgeråd representeras av en uppsättning vinglas av Kungsholms glasbruks tillverkning, gjorda 1705 för greve Carl Gyllenstierna till Steninge. Två örngottsbroderier i vitsöm med blomkransar burna av lejon äro ett kvalitetsarbete, som skänkts av fröken Sigrid Kruse.

Den karolinske herremannen i representativ ställning hade ytterligare ett medel att tydligt framhäva sin magnificens, nämligen de praktfulla ekipagen. En fransk vagn i stil med dem, som gjordes för konung Ludvig XIV efter ritningar av Frankrikes främsta ornamenttecknare, såsom Bérain, var en eftersträvad sak även för en stor svensk herre. En återstod av en dylik praktvagn har kommit till museet som testamentarisk gåva av godsägare Otto Gröndahl. Det är en vagnsdörren, som jämte en del andra detaljer gjorts till ett skåp och på så sätt bevarats med sina förgyllda beslag och sin delikata målade ornering i klar Bérainstil, bild 18. På vagnsdörren står målat greve Fredrik Horns af Åminne vapen med ordensdekorationer, som datera vapnet till mellan 1778 och 1796. Men under detta vapen synas de övermålade hjälmprydnaderna till det grevliga Bielkeska vapnet, och därmed skulle vagnens förste ägare vara fastställd till ingen mindre än Nils Bielke, vars grevevärdighet tillkom 1687. Intet är naturligare än att en så dyrbar och så modern vagn blivit gjord på beställning av denne högst representative svenske ädling, som mer än de flesta visste att ge sitt officiella framträdande en konstnärligt kvalitativ inramning.

Fredrik I:s tid representeras av ett prov på en stofttafet i det betydligt förtunnade barockmönster, som är typiskt för den tidiga frihetstiden. En spegel med kinaiterande lack är likaledes karakteristisk för den ostindiska handelns uppblomstring. Ett par gueridoner i alrotsfaner påminner slutligen i sin sobra och stillfärdigt kultiverade form om det engelska inflytandet på vår svenska möbelkonst under perioden; gueridonerna



Bild 19. Svängbar fåtölj  
klädd med grönt skinn.  
Nordiska museet 218,953.

äro en frikostig gåva av fröken Berta Almqvist och göra tjänst tillsammans med ett likartat dopbord i Seglora kyrka på Skansen. Vännerna ha begåvat museet med två välbehållna kuddar i flamskvävnad med en herdinna bland blommor, säkert av svensk tillverkning och med den gamla monteringen av skinn bibehållen.

Rokokotiden. En märklig möbelpjäas måste här framhållas, en helt skinnklädd skrivstol, svängbar på ett underrede med fyra fötter. I formerna bevarar den mycket av den föregående periodens gedigenhet men i detaljerna röjer den snickarens bekantskap med rokokostilen, bild 19. — Ett flertal förvärv har gjorts av svensk fajans, och även härvidlag ha Vännerna gripit in. Det har gällt att komplettera två olika svenska serviser, nämligen dels den med ett humleblad i blått, bild 20, som

har ställts upp i Skogaholmsflygelns porslinskök, dels en servis med polykrom blomdekor, som på nyåret användes vid en borddukning i Tottieska malmgårdens mahognymatsal, då det gällde att ge en åskådlig bild av en 1700-talsmåltids rekvisita. — En uppsättning matskedar av guldsmeden Lars Boye i Stockholm 1771 är en gåva av stärbhuset efter professorskan Emilie Walter, född Spångberg. — Ett fickur i rik rokokoboett av guld i flera färger är ett utsökt parisarbete och en gåva av fru Sigrid Sandahl.

Tidens textila rumsutstyrsel illustreras lyckligt av ett linnetyg i blått och vitt med stort senbarockmönster, vilket förekommit på ett par upplandsgårdar med besläktade ägarefamiljer och kan spåras till år 1748. — Värdefulla spetsprover äro synnerligen välkomna gåvor av kommerserådinnan Dorthé Hübner och doktorinnan Vera Forsell; samlingarna, vilkas äldsta och viktigaste partier tillhöra denna tidsperiod, innehålla många märkliga ting, som på ett mycket välbehövt sätt komplettera museets tidigare bestånd. — En särskilt svåråtkomlig vara är peruker. Varje förvärv av sådana är därför mycket välkommet. Nu gäller det ett par rundskurna, opudrade peruker, som brukats av en småländsk kyrkoherde och till formen märkvärdigt påminna om allmogemännens skåklippning.

Ett par dekorativa barnskulpturer äro älskvärda företrädare för fransk skulpturstil, en gosse, som leker med små hundvalpar, och en flicka med en katt.

Den gustavianska tiden. Bland möblerna märkes främst ett snidat väggbord med skiva av marmormosaik av den typ, som man vid resor till Italien gärna medförde hem som minnen av Roms antika ruiner. Sen gustaviansk stockholmstillverkning äro sex stycken länstolar, byggda av mycket smäckra svarvade pinnar och ursprungligen målade i en pärlgrå ton. Sen gustavianskt mahognymålade äro ett par musiktillbehör av numera sällsynt typ, en fiollåda och ett trefotat notställ med plats för fyra nothäften.

Två eleganta bordsur äro att anteckna, det ena i parisisk Louis XVI, av vit marmor och förgylld brons, det andra av

porfyr och brons, gjort av stockholmsurmakaren Israel Dahlström, och åtföljt av ett par ljusstakar i samma material, vilket nu började bli så populärt. Ett fickur i guldboett från Stockholm 1793 och med verk av I. G. Albin i Stockholm har i stället för siffror riksrådet greve Gustaf Adolf Hiärnes namn (född 1715, död 1805). Uret har tills nyligen förvarats i Finland och följts av traditionen om att vara en kunglig gåva till greve Hiärne.

Bordssilvret representeras av ett matbestick i etui, tillverkat av Arvid Floberg i Stockholm 1782, en gräddkanna av Petter Eneroth i Stockholm 1785, testamentarisk gåva av lärarinnan Ada Rosengren, samt ett par ljusstakar av Stephan Westerstråhle i Stockholm 1796, ingående i godsägare Otto Gröndahls gåva. — En stor ostindisk bål med förgylld bård och ströblommor utvändigt men med svenska bankosedlar från åren 1789 och 1790 inuti, är en gåva av Vännerna.

Till Skogaholmsflyglarnas många sängar har det gällt att samla in sängkläder från den gustavianska tiden, vilka på ett riktigt sätt kunde visa den minutiösa rangskala, som en husmor iakttog vid bäddandet av de fina gästrumssängarna samt det högre och lägre tjänstefolkets, i den breda sängen i mamsells egen kammare, i pigkammarens smala sängar och i kökets stora gemensamma fällbänk. Till detta speciella område har insamlats icke mindre än den aldrig förut tillnärmelsevis uppnådda siffran av ett sjuttioal nummer och de värdefullaste bidragen ha kommit från så förnäma gårdar som Harg och Bogesund i Uppland och Jordberga i Skåne.

För Skogaholms behov har en annan angelägen rekonstruktion grundlagts, nämligen ett linneskåp med dussinhögar av servetter, örngott och handdukar. Det mesta av vad detta linneskåp bör innehålla av sådana varor saknas alltjämt, under det att behovet av dukar och lakan är tämligen välfyllt.

Till dräktsamlingen har doktorinnan Berta Söderling skänkt ett herrplagg av exceptionell sällsynthet, en halsduk av tätt rynkat fint vitt linne, som spändes om halsen och var modern från 1700-talets mitt över hela den gustavianska tiden. Ett strumpe-

band av rosafärgat silke med gult, grönt och vitt bär den invävda inskriften:

Med banden kan man strumpan fästa  
Fastt frihet alltid är det bästa  
Till Lilla Clas Möller på julafton år 1795.

*Empiretiden.* Ett mycket representativt tapetprov, som nedtagits vid en reparation på Skottorp i Halland, har skänkts av ryttmästare Gösta von Möller. En typisk mahognymöbel från tiden är en antenienn i tunga stenarkitekturformer och med speglar i ryggen, gåva av översten och överstinnan Janne Broms. Ett pelarbord av mahogny med åttkantig skiva har på de åtta lådorna i sargen nyckelskyltar med Fersenska och Piperska vapnen, betecknande Axel von Fersen d. y:s brorson, majoren greve Axel von Fersen (född 1798, död 1838), och vidare på varje nyckelskylt ett gårdsnamn eller annan beteckning, nämligen: Algö, Aleby, Finnåker, Steninge, Mälsåker, Ljung, Diverse, Contoret.

Som karakteristiskt prov på tidens silversmide kan anföras en urnformig kaffekanna med bred fris av en blomslinga i drivet arbete, gjord av Gustaf Möllenborg i Stockholm 1835.

Alexander Wetterlings serie av Karl XIV Johans bataljer i stora litografier av Göthström & Magnusson eller Cardon äro en gåva av doktorinnan Berta Söderling. Denna från officersmässar och gamla herrgårdars herrum välbekanta serie har märkvärdigt nog först genom denna gåva funnit vägen till Nordiska museets samlingar. — Lika väl sammanhörande med Karl Johans-tiden och dess militära betoning är Hjalmar Mörnens serie av 16 akvareller med soldattyper från de allierade arméerna i Napoleonskrigen. — Så mycket mer utpräglat fredligt är intrycket av J. Z. Blackstadius interiörbilder från publicisten och postdirektören J. C. Hellbergs stockholmskem, målade 1850, och visande senempirens borgerliga hemmiljö på det åskådligaste sätt. I den miljön skulle man ej ha förväntat sig att finna en fågelbur i rik nygotik, sådan som den museet fått i gåva av järnhandlare E. Sundström, Västerås.

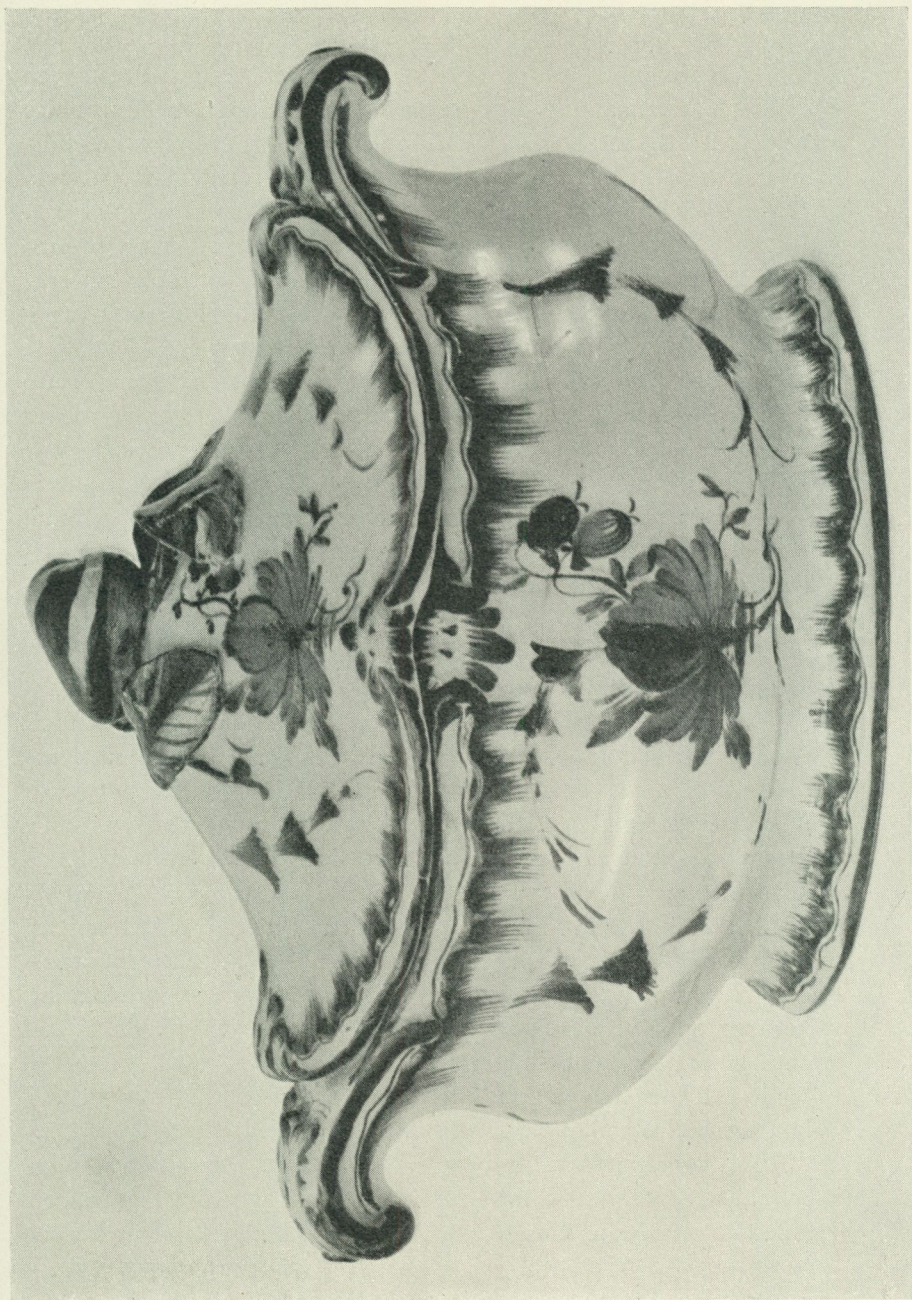


Bild 20.  
Terrin av  
fajans med  
humlemön-  
ster i blått.  
Nordiska  
museet  
220,298.

Dräktsamlingen har fått ett välkommet tillskott i form av en blå frack med sammetskrage och blanka knappar, vilken syddes 1834 till en kungabal i Hudiksvall för den 17-årige handelsmanssonen Carl Hofverberg. Museet ägde förut blott en enda frack från hela 1830-talet. I en samling av dräkter, som fröken Lotten Falkenberg förärat museet, utmärka sig ett par vita broderade klänningar av linong i tidigt klassiskt snitt för sin särskilt höga kvalitet. Märkligt är också ett par lösärmar, stic-kade i spetsmönster av fin vit bomullstråd.

Det senare 1800-talet. Flera minnen av Jenny Lind ha i år kommit i museets vård, nämligen dels ett antal pjäser ur ett möblemang av gulpolerad björk, testamentarisk gåva av fröken Fanny Blomberg, dels ett porträtt och ett par smycken med speciellt personligt minnesvärde, gåvor av fröken Adèle Cederschiöld. Bland mängden av förvärv från senare tider erbjuda sig dessa närmast till ett omnämnande.

Skråavdelningen har tillförts två viktiga förvärv, nämligen Sadelmakareämbetets i Stockholm kista och sigillstamp. De överlämnades redan 1909 av Sadelmakeriidkarnas begravningskassa till Nationalmuseum, som med Kungl. Maj:ts medgivande överlämnat dem till Nordiska museet i utbyte mot vissa handlingar rörande Nationalmusei byggnad. Kistan är daterad 1644 och försedd med inskrifter, bl. a. namnen på de mästare, som nämnda år skänkte den till Sadelmakareämbetet.

Arbetets historia. I samband med inredningen av en guldsmedsverkstad på Skansen har en del redskap för guld- och silversmide förvärvats, bl. a. en fullständig uppsättning verktyg, vilka tillhört den under året i sitt 90:de år avlidne silverarbetaren Sven Borger i Stockholm.

Genom de av museet bedrivna garveriundersökningarna i landsorten ha åtskilliga förvärv av garveriredskap gjorts.

Vid högreståndsavdelningen ha under året jämte föreståndaren intendent Wallin arbetat förste amanuensen Hellner och amanuenserna Hazelius-Berg, Lagerquist, Bengtsson och Nylén.

## Skansen.

Kulturhistoriska avdelningen m. m. Genom medel som insamlats av Hälsinge gille i Stockholm samt en tidigare donation av framlidne majoren Carl Noréus, har Skansen nu kunnat förverkliga en länge närd önskan att till de andra, ålderdomliga gårdsanläggningarna foga en värdig företrädare för det yngre gårdsskick med rödfärgade tvåvåningshus, som ingenstädes som i Hälsingland nått de mäktigaste och ståtligaste former. Byggnaderna — av vilka alla med två undantag härröra från Delsbo socken — nedtogos under januari—mars 1939; sedan området under april ordnats, vidtog omedelbart återuppförandet. Fem av de sju byggnaderna voro timrade och under tak i november, varefter inredningsarbetena vidtogo. En särskild skildring av Delsbogården kommer att ingå i nästa årgång av Fataburen. Byggnadsarbetet och även nedtagningen har på ett utomordentligt sätt handhafs av byggmästaren Lars H. Persson från Forssa i Hälsingland.

I Skogaholms herrgård blev inredningen av flyglarna fullbordad under våren och den 9 juni öppnades de för allmänheten. I Stockholmskvarteret har den för guldsmedsverkstaden avsedda stenbyggnaden färdigställt, och uppställandet av den Möllenborgska verkstaden är under arbete. I övervåningen till handelsboden har inretts ett rum för den metallarbetarebostad som visades i Svenska metallindustriarbetareförbundets utställning sommaren 1938 i hallen vid huvudingången.

Bland underhållsarbetena för kulturhistoriska avdelningen märkes framför allt förnyandet av vedtaken på ett flertal byggnader i Älvrosgården och Moragården. I Finngården har en välbehövlig grundlig utrensning av vegetationen verkställt.

Under kulturhistoriska avdelningen har Skansens ritkontor sorterat. Utöver de sedvanliga underhållsarbetena för ekonomi- och restaurangbyggnaderna har det verkställt blott obetydliga nybyggnader. I Torsslunden har serveringsbyggnaden moderniserats genom en omfattande till- och ombyggnad, varjämte området för serveringen rensats och pla-

nerats i samband med anläggandet av den nya bilvägen till Högloftsområdet. Vid Högloftet har arbetarnas matsal utvidgats genom en tillbyggnad vid Högloftets baksida, varvid erhöållits en synnerligen välbehöblig, ljus och rymlig personalmatsal samt utrymmen för kontroll och leveranser. I utställningshallen vid huvudingången har inretts en biosalong med förstklassig maskinell utrustning, där under sommarmånaderna visades ett urval av Nordiska museets upptagningar av kulturhistorisk film, sid. 206.

I friluftsteatern har genom utökning av den gamla huvudklädlogen en välbehöblig upprensning kunnat verkställas i området bakom scenen. Den tidigare opraktiska och svårskötta anordningen med småbyggnader och kiosker av skiftande utseende och form slopades, varefter detta icke obetydliga område fogades in i parkanläggningen.

För vägar och park ha under våren och sommaren flera omfattande arbeten verkställts och fullföljts. Biltrafiken till Högloftsområdet från Bellmansroporten, som alltid varit av stor omfattning, hade till sitt förfogande en smal och kurvig väg, där fotgängarna trängdes ut i gräsmattorna och där möten mellan bilar voro synnerligen besvärliga och vanskliga. Genom A.-B. Vägförbättringar utfördes under vintern och våren en bred och direkt väg, med beläggning av smågatsten, från Bellmansroporten förbi Torslunden och Frörstorp till Bredablick. Vid sidan av denna och till större delen i något högre plan anordnades en gångväg för allmänheten. Den besvärliga och tröttsamma trappförbindelsen mellan Gamla Tivoliområdet och Solidsplatån har rivits och ersatts med en bred och lättgången trappa. Ritningarna till denna ha utförts av antikvarien Erik Lundberg och arbetet av A.-B. Vägförbättringar.

Bland arbetena för parkens vård kan främst nämnas att sälbassängen i området mellan Delsbogården och vadmalsstampen raserats och byggts om till en naturlig damm, varjämte terrängen kring denna justerats och planterats. I det stora området mellan Främmestadskvarnen, Ravlundagården och Oktorpsgården har utförts välbehöblig upprensning i vegetationen,

vägnätet justerats och delvis omlagts efter fullbordandet av nya bilvägen, varefter området planerats. Arbetet, som ännu icke kunnat fullföljas, avser att här efterbilda sydsvensk ängsmark.

Som föreståndare för avdelningen ha tjänstgjort andre intendenten Gustafsson och förste amanuensen André. Amanuensen Rudbeck har handhaft frågor rörande klädkammaren, Seglora kyrka och vakthållningen i de kulturhistoriska byggnaderna.

**Naturhistoriska avdelningen.** De nybyggnader och omplaceringar av djurens bostäder, som fullföljts under år 1939, utgöra slutled i den redan 1929 påbörjade stora omgrupperingen inom Skansens zoologiska avdelning. Förflyttningen av visenter och kronhjortar till Skansens sydöstra delar betecknar början (1929), ren- och varganläggningarna slutet (1938—1939). Det i årsredogörelsen för 1931 formulerade programmet "att överföra djuren från Skansens inre delar till mera periferiska sådana" har därmed i sin helhet blivit genomfört.

De byggnadsarbeten som pågått eller inletts under år 1938 ha under det förflutna året fullbordats, i det att den nya frianläggningen för varg, bild 21, öppnats och ytterligare en stor häckningsbur uppförts i fågelskogen. Denna nya voljär, avsedd för ormvråk och trana, utgör sista ledet i den modernisering av fågelskogen som påbörjades år 1937. I och med varganläggningens fullbordande ha samtliga däggdjur erhållit frianläggningar så när som på lodjuren. Dessa djur måste av tekniska och ekonomiska skäl tills vidare hållas bakom galler.

Som de zoologiska anläggningarna nu ligga i ett perifert sammanhängande bälte i sydost, öster och norr, från Ravlundagården till trakterna av långfäboden och lappläget, äro de anknutna till den bakgrund av fri skogsvegetation som södra Djurgården där erbjuder. Särskilt de nya hagarna för rådjur, dovhjortar och renar få härigenom en fond av hög och vacker skog, som fördelaktigt bryter den närbild av naken mark dylika starkt begränsade djurutrymmen alltid måste förete. Den perifera anordningen av djuranläggningarna har också medfört, att de ej verka störande på de kulturhistoriska enhe-

terna. De träda tvärtom på vissa punkter i ett naturligt innehållsligt samband med dessa. Så förstärka kronhjortarna det sydsvenska intryck som Ravlundagården ger åt landskapet; vid fåboden äro de kulliga fjällkorna och getterna på sin riktiga plats och renarna äro ett nödvändigt levande komplement till det lapska höst- och vårvistet.

Sådan den naturhistoriska avdelningen nu är disponerad, tillåter den också en sammanhängande vandring genom nordiska djurprovinser från söder till norr, låt vara högst ofullständig och med vissa inadvertenser: från det sydsvenska området med början vid Ravlunda och Oktorp, där man möter några gestalter ur Sydsveriges forntida och nuvarande djurvärld (kronhjortar, visenter, vildsvin, rådjur, hägrar och storkar), går man vidare genom det stora svenska skogslandet (lodjur, berguvar och tranor, varg, björn och älg) upp mot fjällen, där renarna beta vid lappens viste och järven, deras vedersakare, smyger mellan klippor och vindfällan, för att till sist se perspektivet öppna sig mot havet och polartrakterna med sälar, valrossar och isbjörnar. En sådan anordning är icke minst av värde, när det gäller demonstration av samlingarna.

I björnbergen har påbörjats ett större arbete, som avser utbyggnad av den s. k. björnbarnkammaren till två moderna frianläggningar. Djurhusets inre har delvis ombyggt i syfte att skapa bättre utrymme för allmänheten. På Gamla Tivoliområdet har uppförts ett rymligt elefantstall i stället för det trånga och otidsenliga elefanthuset, som rivits.

Det stora publikintresset koncentrerades under våren och sommaren kring isbjörnungen "Snövit", som föddes på Skansen i december 1938. Den lilla björnungen, som vid tre veckors ålder blev övergiven av sin moder och därefter under några månader vårdades på en kennel i Stockholmstrakten, fick efter återkomsten till Skansen i slutet av april sin plats i en för detta ändamål nybyggd frianläggning i Björnbergen.

Skansens fågelliv har under år 1939 på flera punkter företett en intressant utveckling. Främst bör här antecknas, att de försök med fritt levande hägrar som pågått sedan hösten 1937

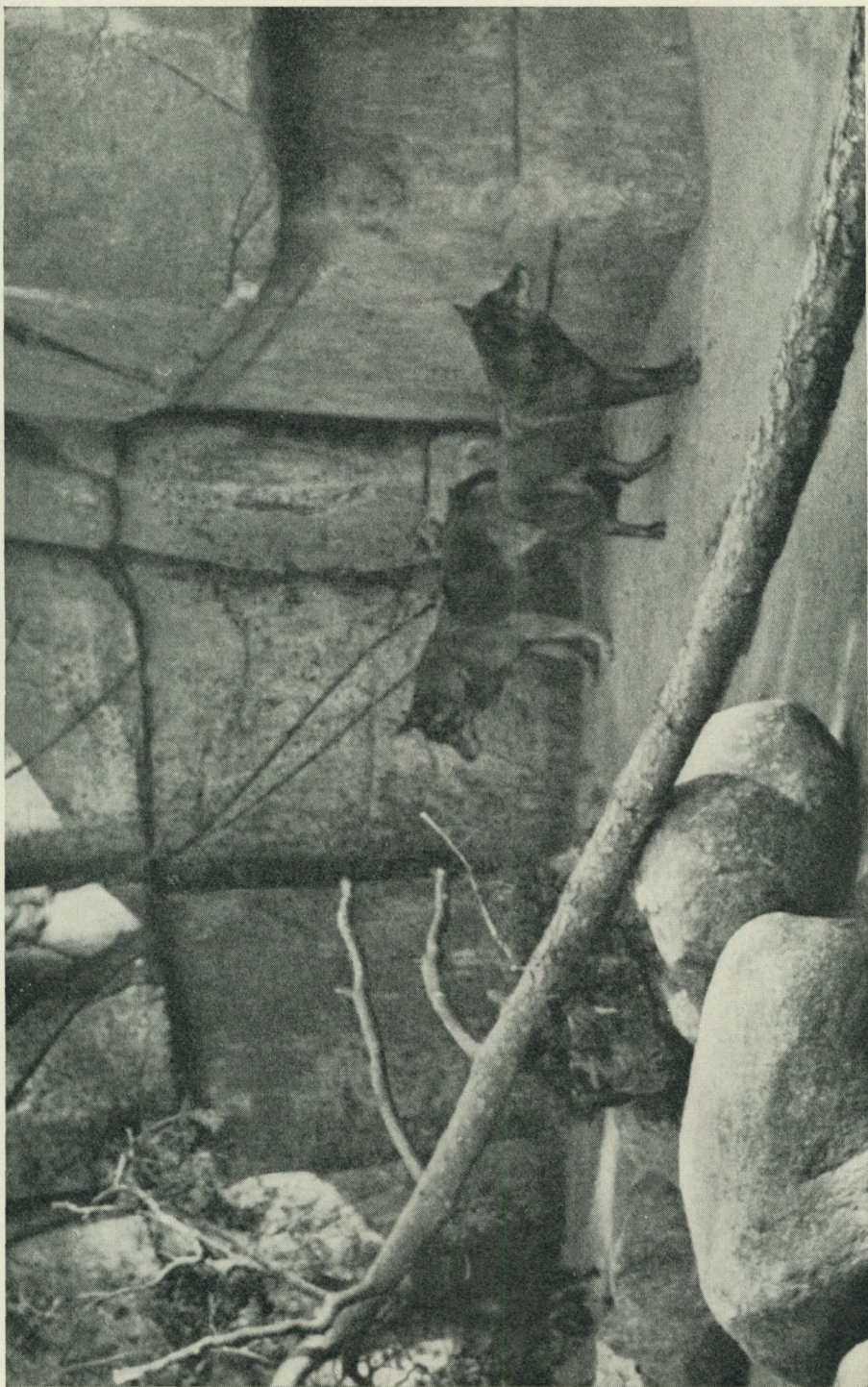


Bild 21. Skansens nya frianläggning för varg. Foto Svenska Dagbladet.

lett till ett resultat som man knappast vågade hoppas på. Den fria flocken, som rekryterats av ungfåglar födda i buren och på våren räknade 14 fåglar, har nämligen bildat en koloni och byggt icke mindre än tre bon på burens tak, i vilka sammanlagt sju ungar utkläcktes under vårens lopp och lyckligen kommo på vingarna. Denna hägerkoloni, som, om man undantar enstaka sporadiska häckningar i Norrland, är den nordligaste i landet, utgör nu ett ståtligt och mycket uppmärksammat inslag i Stockholms fågelliv. Man ser dagligen de mäktiga fåglarna sträcka från Skansen ut till sina fiskeplatser i Djurgårdsbrunnsviken, Stora Värtan och andra fjärdar i stadens omgivningar. De hägrar som ej fått sitt lystmäte på fisk under dessa färder, finna alltid bordet dukat på Skansen, där strömming lägges ut på särskilda matningsplatser, som iordningställts på taken av burarna i fågelskogen.

Av koloniens medlemmar har hösten 1939 endast ett mindre antal flyttat till södern; minst 16 ha stannat kvar över vintern, vilket visar att riklig tillgång på föda kan föranleda utpräglade flyttfåglar att inställa sin flyttning; kölden i och för sig jagar ej bort dem.

Vid inplantering av fåglar bygger man i allmänhet på det biologiska förhållandet att individer födda och uppfostrade inom ett visst område i regel stanna kvar där eller efter vinterflyttningarna återvända dit för att häcka. Utgångsmaterialet för sådana försök är sålunda fångna eller vingklippta fåglar, för vilka man ordnar det så att de skrida till häckning och fostra upp ungar, vilka sedan få sin frihet. Så har, som redan nämnts, den fria hägerkolonien kommit till, liksom också de fritt flygande vildgässen, och på detta sätt har Skansen under det senaste året fått ytterligare ett par tillskott till det helt fria fågellivet, nämligen svarta storkar och rörhöns.

Ett par svarta storkar häckade 1938 i den stora vadarburen, och deras fyra ungar utsläpptes i slutet av februari 1939. Från Skansen, där de mestadels uppehöll sig under våren och försommaren, gjorde de långa utflykter, bl. a. till östra Västmanland och nedre Dalälven. På högsommaren synas de ha lämnat



Bild 22. Den svarta storken häckar på Skansen.

landet. De kunna knappast väntas tillbaka förrän våren 1941, då de uppnå häckningsåldern — om de få leva till dess i den oroliga världen. Även våren 1939 häckade det svarta storkparet i buren och drog upp tre ungar, bild 22, vilka komma att utsläppas på vårvintern 1940.

Hösten 1938 erhöll Skansen i gåva av Malmö stad några rörhöns. Av dessa häckade ett par vid Svandammen år 1939. Resultatet blev 8 ungar, vilka under sommaren vistades vid dammarna och kommo på mycket förtrolig fot med publiken. I första hälften av september flyttade de i enlighet med artens vanor till södern. Man har anledning hoppas att åtminstone några av dessa fåglar skola genomleva flyttningen och till våren återvända hit.

Utom förut nämnda arter ha under året älg, visent, kronhjort, dovhjort, rådjur, vildsvin, brun björn, lodjur, nötkreatur, får och getter samt bland fåglarna grågås, tamgås, påfågel, korp och berguv fortplantat sig på Skansen.

Avdelningens föreståndare har varit intendenten Fries.

Vid Skansens observatorium ha under januari—april samt september—december hållits 46 föreläsningar med ett sammanlagt besökareantal av 892 personer. Observatoriets stora kikare är en refraktor av Zeiss tillverkning med förstoring upp till 364 gånger. Den är också den enda större kikare i Stockholm, genom vilken allmänheten kan få beskåda stjärnhimlen.

Högtidligheter och fester m. m. De årligen återkommande fest- och högtidsdagarna vid valborgsmässa, påsk, pingst, midsommar och den 6 november ha på Skansen haft traditionsenligt förlopp. På valborgsmässafton, som under året inföll på en söndag, noterades den största publiksiffra som någonsin inregistrerats på Skansen: 57.832 personer.

De militära kamratföreningarnas vårparad ägde rum den 14 maj. Talare var general O. Nygren.

Den traditionella Djurgårdsmässan, anordnad av skådespelarna och journalisterna, ägde rum den 20 och 21 maj på Skansen och Djurgårdsslätten. Mässan, som stod under beskydd av

överståthållare Torsten Nothin, öppnades av stadsfullmäktiges ordförande Fredrik Ström. På Solliden uppfördes ett historiskt spektakel, "Grand Prix 1901", författat av Staffan Tjerneld och Alf Henriksson. I övrigt medverkade på olika platser ett flertal kända skådespelare.

Vid Sångens dag, den 4 juni talade överståthållare Torsten Nothin från Orsakullen. Svenska flaggans dag högtidlighölls med korum vid Renberget och flaggparad. Bondens dag den 11 juni anordnades för femte gången på Skansen av Riksförbundet Landsbygdens folk, som samtidigt firade 10-årsjubileum. Vid Renberget talade utom förbundsordföranden representanter för motsvarande norska, danska och finska organisationer. Besökssiffran var ej mindre än 42.280 personer. Frälsningsarméns musik- och högtidsfest den 3 juli genomfördes på sedvanligt sätt. Vid den kyrkliga söndagsskolans riksmöte den 8 juli talade biskop Torsten Ysander. I samband med P. H. Ling-jubileet anordnades den 21—22 juli uppvisningar av folkdans, allmogemusik, gymnastik m. m.

Tredje internationella folkdansstämman samlades i Stockholm den 1—6 augusti, varvid uppvisningar ägde rum på Skansen den 2 och 5 augusti. Ett storslaget intryck gjorde de till Solliden upptågande folkdanslagen med sina lysande dräkter.

I samband med folkdansstämman anordnades på Skansen den 5 och 6 augusti en svensk riksspelmansstämma. Kallelsen till densamma, som utgått ifrån en kommitté, i vilken Nordiska museet var representerat och där professor Sven Kjellström var ordförande hade hörsammats av ett 60-tal av vårt lands bästa spelmän. Anslag till stämman hade lämnats av Kungl. Maj:t, Nordiska museet och Föreningen Svenska tonsättare. Stämman blev en stor framgång och efterlämnade hos deltagarna ett oförgätligt intryck av hur levande och betydande de nationella traditionerna ännu äro på detta område. Juryn vid uppvisningarna, vilka icke hade karaktären av tävlan, bestod av professor Sven Kjellström, herr Ernst Granhammar, tonsättare Eric Westberg och herr Axel

Pettersson. Vid stämmans öppnande yttrade Nordiska museets styresman följande ord:

"Var välkomna till Skansen, spelmän från Sveriges alla landsändar!

När jag ser gråhårsmannen Anders Sundin från Medelpad med sina 76 vintrar på nacken och Axel Hammarbergs ynglingagestalt på 25 vårar, då känner jag särskilt starkt och gripande sanningen i det ord som Artur Hazelius lät rista och förgylla vid porten till Nordiska museet: 'Från fäder är det kommet, till söner skall det gå, så länge unga hjärtan ännu i Norden slå'.

Den tradition som Ni för vidare genom århundraden, ja årtusenden, det arv som Ni bär inom Er, musiken, är måhända det ädlaste, det mest gudsända av allt det sköna som människoanden rymmer. Ty våra händers konstverk i former och färger, i mått och proportioner — målningar, skulpturer och byggnadsverk — kunna lika litet som vår poesi på vers och prosa eller våra dramatiska och koreografiska gestaltningar ge så likvärdiga uttryck åt vår andes skönhetsdrömmar som musiken förmår.

Just härigenom har Ni spelmän av allmogestam kommit att bli så betydelsefulla bärare av kunskapen om vårt folks innersta väsen, om den svenska folksjälen, om det förteguna och det drömmande, lika visst som om det uppbrusande och överdådiga. Era melodier ge eko åt de stora skogarnas och de långa vintrarnas tristess och längtan, men också åt den jublande glädjen från den sköra och svekfulla svenska våren och den — ack så korta — svenska sommaren med ljusa nätter och doftande slätterängar.

Var trogna denna svenska ton som sjunger inom er! Och bär den vidare från far till son, 'så länge unga hjärtan ännu i Norden slå'!

Och nu lämnar jag ordet till Sveriges främste spelman, Sven Kjellström, som med sin oförtröttliga, beundransvärda entusiasm ställt sig som ledare även för denna spelmansstämma."

Den svenska kommittén av "Världssamling för fred" anordnade den 6 augusti en högtid, som inleddes med gudstjänst i Seglora kyrka, varvid biskop Gustaf Aulén predikade. Den kristna ungdomens riksstämma hölls den 13 augusti under ledning av generalsekreterare Hugo Cedergren.

Stockholms fackliga centralorganisation och tidningen Social-demokraten hade den 27 augusti sin sedvanliga folkfest. Från Renberget talade statsminister Per Albin Hansson. De till den 31 augusti—3 september planerade stora Barnens dagfestligheterna måste till väsentliga delar reduceras under trycket av den förstärkta försvarsberedskapen och det allmänna krisläget.

Julmarknaden hölls den 10 december, varvid Delsbostintan och Carl Möller medverkade. Även i år lämnade föreningen Stockholms landstormskvinnor sin värdefulla medverkan.

Nyårsnatten vakades på Skansen i traditionsmättad stämning, som dock blev allvarligare än eljest på grund av kriget. I stället för Anders de Wahl, som insjuknat, läste skådespelaren Arnold Sjöstrand "Nyårsklockan". Ordföranden i Nordiska museets nämnd riksantikvariern Sigurd Curman höll följande gripande anförande som med radio fördes ut över hela landet:

"Icke på århundraden har Sveriges folk stått inför ett årsskifte så ödesmättat och ansvarsfullt, så hotande och fyllt av krav på dess kraft, som det klockorna i natt skola förkunna.

Under det nya år som nu skall ringas in kommer Nordens öde att avgöras. Ännu välver sig över *våra* huvuden himlavalvet i sitt oändliga lugn, men där borta vid Nordens gräns i öster flammalar himmelen röd av eldar från brinnande byar och av granaters blixtrande ljus. Och där bortifrån kom på julaftonen med djup och allvarlig, nästan hotfull stämma en hälsning till Nordens länder från Finlands grå bataljoner:

Vi bida i vapen vid Nordens gräns,  
För all Nordens framtid vi strida.  
Er plats står öppen än i vår krets,  
Låt oss icke förgäves bida!

Skall det kommande året finna oss beredda att fylla de stora krav det kommer att ställa på oss alla? Ingen, ingen av oss kan undgå att bära sin del av ansvaret för hur det nya årets öde kommer att gestalta sig icke endast för Sverige, utan för hela Norden, vars frihet för oss är ett livsvillkor."

Liksom många år tillförne har Kungl. Hovkapellet även under denna sommar givit några konserter på Skansen, under dirigentskap av resp. Hugo Alfvén, Nils Grevillius och Armas Järnefelt.

Konsertföreningens i Stockholm orkester har konserterat söndagar, måndagar och torsdagar tiden 9 juli—10 augusti. Dirigenter vid konserterna ha varit: Sten-Åke Axelson, Nils Grevillius, Armas Järnefelt, Ivar Hellman, Sven Svensson och Adolf Wiklund. Som solister ha medverkat operasångarna Joel Berglund, David Stockman och Helga Görilin. Konserterna ha-

va möjliggjorts genom det sedvanliga anslag, som Stockholms stad beviljat.

Flottans musikkår, dirigerad av Ivar Widner, har givit dagliga konserter på Solliden under sommarmånaderna samt under våren och hösten söndagskonserter på Bollnästorget. Svea livgardes musikkår under Per Grundström och Kungl. Livregementets till häst musikkår under Herman Nordström ha givit egna konserter samt medverkat vid större militärkonserter av sammanslagna kårer. Övriga orkestrar som låtit höra sig på Skansen äro: Gjövik Musikkorps, Frälsningsarméns stockholmsmusikkårer, Kempeverkens blåsorkester, Stadshusorkestern och Stockholms spårvägsmäns musikkår. Som solister vid konserterna hava medverkat Sigurd Björling, Martin Öhman, Helga Görlin, Einar Andersson, Einar Larson och Harry Sagner. Hjalmar Meissner medverkade under sommaren som conférencier vid en del konserter. Jenny Hasselquists balett har dansat på Skansen den 26 juni.

Sångkörer, som under året hörts på Skansen, äro: Aalesunds Mandsangforening, Bellmanskören, De svenske, K. F. U. M.-kören, Orfeuskören, Stockholms allmänna sångförening, Stockholms arbetarsångförening, Stockholms damkör, Stockholms kooperativa damkör, Stockholms körförbund, Stockholms studentsångarförbund och Stockholms sångarförbund.

Allsång, ledd av Sven Lilja, har varit anordnad på Solliden varje söndag och tisdag fr. o. m. den 2 maj t. o. m. september.

Folkdanser av Skansens folkdanslag och ring lekar hava regelbundet utförts hela sommaren. Under sommarmånaderna anordnades varje onsdagskväll lekar på lekullen vid Renberget samt lekar för barn varje söndageftermiddag under ledning av medlemmar i Svenska ungdomsringen för bygdekultur.

Allmogemusik har under längre och kortare tid utförts av spelmännen Bernhard Jansson, Södermanland, Axel Myrman, Dalarna, Theodor Ohlson, Hälsingland, Anders Soling, Hjort Anders Olsson, Oscar Hurtig och A. Gesar, Dalarna, Johan Olsson, Karl Gustaf Jernberg med sönerna Gustaf Anton och Karl Herbert, Uppland, Sven Härdelin, Jon Erik Öst och Ester

Jonsdotter, Hälsingland, samt Uno Lindström, Lycksele, Lapp-land, samtliga fiol. Anders Petters har trakterat handklavér och Tägt Johanna Olsson blåst i horn. Därjämte ha Dagmar Hullström och Theodor Ohlson framfört folkvisor och folk-låtar vid Älvrosgården.

Landsmålsberättare hava varit: Delsbostintan (Ida Gawell Blumenthal), Hälsingland, Lillstintan (Birgit Wiklander), Hälsingland, och Johannes Laurin, Skåne.

Rytmska koraler ha under året utförts två söndagar i må-naden under sommarmånaderna samt en gång under vintertiden. Koralkören har även medverkat vid gudstjänsterna i Seglora kyrka. Stjärngossarna ha sjungit från annandag jul t. o. m. trettondagen.

I Seglora kyrka har regelbundet högmässogudstjänst hållits under tiden maj—september samt eljest under årets större helg-dagar. Ej mindre än 114 bröllop samt några barndop ha ägt rum i kyrkan.

På Skansens friluftsteater gav Ernst Eklund under somma-ren Lyckoflickan, operett av Alfred Duru och Henri Chivot med musik av Edmond Audran.

Ett flertal gymnastik- och idrottsföreningar har under året anordnat tävlingar och uppvisningar på Skansen.

Bob Larny och Skansens dansorkester ha svarat för dans-musiken på Gamla Tivoliområdet, där dans varit anordnad varje kväll den 29 april—24 september. Gammaldans utan avgift har förekommit å dansbanan vid Bollnästorget alla söndagskvällar.

Den 17 maj invigdes på Skansen i närvaro av kronprinsparet och prins Eugen en utställning, "Skulptur i natur", som anord-nats av Sveriges allmänna konstförening. Vid invigningen talade statsrådet Arthur Engberg. Utställningen omfattade ett 60-tal skulpturer av moderna svenska bildhuggare. Den pågick till den 20 juli.

Meningen med denna utställning var att visa, hur stora förut-sättningar modern skulptur har att kunna användas i naturlig miljö. Framgången blev också stor. "Denna utställning måste

betraktas som en ytterst märklig händelse i vårt konstliv", skrev Oscar Antonsson. "Man tar sig för pannan i häpen förundran över Skansens möjligheter att bereda rum för olika ting, även för moderna konstdebatter. Antiken hade sitt forum, där offentliga angelägenheter dryftades. Vi äga bl. a. plattformen Skansen, där aktualiteter kunna prövas i nära grannskap till bevarade rester av gammal kultur. Hazelius och hans framsynta efterträdare ha här skapat en medborgarplats av överskådligt värde" (Folke Holmér).

Den permanenta utställningen av svensk brukskonst, som redan 1938 var anordnad i Skansens trapphall av Svenska slöjdföreningen i samarbete med Nordiska museet, ägde under liknande former rum även förlidet år. Som fallet var 1938, inleddes säsongen med en specialutställning, vilken pågick från och med den 1 maj till och med den 11 juni och som omfattade moderna svenska textilier. I utställningsmaterialet voro både maskintextil, hemslöjd och ateljéslöjd representerade och till utställningens friska och inbjudande intryck bidro de samtidigt utställda småskulpturerna av några av landets ledande konstnärer, liksom även blomsterarrangemangen.

Från och med den 15 juni och över hela sommaren pågick en mera allmän utställning, där materialet bildade ett koncentrat av modern svensk brukskonst i dess olika former, en utställning som blev av särskilt intresse för de många turister från in- och utlandet som besökte Skansen.

Den 26 juni öppnades Skansens biograf i utställningshallen, där visningar av kulturhistorisk film sedan skett varje afton under hela sommaren t. o. m. den 3 september. Visningarna ha omfattat följande program: Myrslätter i Dalarna, Älgjakt i Dalarna, Laxen fångas, Lappmarkens nomader, Vinterfiske, Danser som svunnit, Kyrkhelg, Svedjebruk, Herrgårdsmiddag på 1700-talet, Kryckeståt samt Valborgsmässa i Dalarna. Biografen har varit avgiftsfri och inemot 25.000 personer beräknas under sommaren ha besökt densamma. Filmerna ha framförts som synkroniserade ljudfilmer med inlägg av orienterande tal och musik. Som berättare under visningarna

fungerade under förra delen av sommaren kand. Carl-Herman Tillhagen och senare amanuensen Rehnberg.

Som inspektör på Skansen har under sommaren tjänstgjort kapten Gustaf Blomquist.

## T y r e s ö.

Det sedan 1932 pågående systematiska underhållsarbetet å byggnaderna har under år 1939 fortsatt. Av byggnaderna å slottsområdet blev det gamla vackra magasinet, en åttkantig, putsad tegelbyggnad från 1700-talet, iståndsatt. I övrigt har underhållet i främsta rummet hänfört sig till handelsträdgårdens växthus, som blivit grundligt reparerade.

Besökssiffrorna voro under sommarsäsongen 3.701 för slottet och 2.691 för parken. Som åldfru har under sommaren tjänstgjort friherrinnan Märtha Lilliecreutz, f. Palmstierna.

Arkivet, biblioteket, undervisningsavdelningen och Nordiska museets musiksällskap.

Arkivet. Bland de olikartade förvärven under året, köp och gåvor, kan nämnas: redaktör Johan Elvers kulturhistoriskt värdefulla "Minnesbilder från Sörmlandsbygd och Stockholmskretsar" (manuskript); överstelöjtnant Carl Bäckströms ca 1.200 fotografier, tagna i ett 10-tal länder, av skyltar och vägvisare, ordnade efter 118 yrken; en samling negativ och fotografier rörande folkdräkter, arbetsliv m. m.; en samling mönster till svenska allmogedräkter. Beträffande tillväxten i Etnologiska undersökningens arkiv och i filmarkivet hänvisas till resp. redogörelser under rubriken Fältarbeten, sid. 214 resp. 216—17. Utom den ökning av filmarkivet, som representeras av där angivna upptagningar i fältet, har arkivet inlöst en kopia av en inemot 700 meter lång 16 mm film över lapparnas flyttningar och intressanta etnologiska drag i deras levnad, upptagen av

Carl Atterhult, samt en kortare film över sysslor vid en fäbod i Härjedalen. En synnerligen omfattande ökning har skett i arkivets bestånd av 16 mm filmkopior genom iordningställandet av program för biografen på Skansen, sid. 206. Dessa omfatta något mer än 4.000 meter och ha framställts genom sammanställning och kopiering av museets tidigare originalfilmer, såväl bredfilm som smalfilm.

Arbetet med folkminnesarkivets realkatalogisering har fortsatts. Skioptikonsamlingen har ökats med 120 st. plåtar.

Andre intendenten Bäckström har tjänstgjort såsom arkivarie. För de mera omfattande delarna av arkivet ha närmast svarat: amanuensen Bergström för bildarkivet, fotografiateljén och därtill hörande expedition samt amanuensen Granlund för Etnologiska undersökningens arkiv. Såsom extra arbetskrafter ha tjänstgjort: fil. mag. T. Höjer (skråarkivet), museilektor Granberg (folkminnesarkivet), andre intendenten Nilsson (filmarkivet) samt professorskan Marit Lithberg (konservering och arbete med porträttsamlingen). För värdefull frivillig arbetshjälp står arkivet också detta år i tacksamhetsskuld till fru Asta Lamm, som dessutom vikarierat 3 månader under amanuensen Bergströms sjukdom. Statens arbetslöshetskommission har ställt till arkivets förfogande och för längre eller kortare tid avlönat arbetslösa kontorister; det är tack vare denna tillfälliga och ojämna hjälp så gott som allt, som legat utanför det löpande, har kunnat uträttas inom arkivet.

Biblioteket. Den löpande statistiken framträder för år 1939 i följande siffror. Hela antalet utlånade volymer utgör över 4.300. Ett hundratal volymer har utlånats till andra bibliotek, och inlån från dylika har skett med över 600 volymer. Årstillväxten har varit 27 hyllmeter, varav i runt tal två tredjedelar erhållits i gåva eller i utbyte mot museets publikationer. Det ges emellertid i biblioteksarbetet ett irrationellt område, som helt undandrar sig statistisk belysning i vanlig bemärkelse, men kan utläsas ur ett och annat bevarat anteckningsblock. Ett arbetsårs telefonförfrågningar med deras rikt skiftande innehåll

skulle faktiskt kunna evalveras i hyllmeter, om man tar i beräkning de volymer som framtagits och genombläddrats för att besvarandet skall kunna skänka tillfredsställande vägledning, liksom det bakom besöksbodens namn och studiefacksanteckningar ligger ett av bibliotekspersonalen presterat urvals- och efterforskningsarbete.

Bland årets förvärv må nämnas framlidne intendenten fil. dr Nils Edvard Hammarstedts efterlämnade omfångsrika särtryckssamling.

Också under år 1939 har biblioteket kommit i åtnjutande av extra arbetskraft genom av Statens arbetslöshetskommission till museets förfogande ställda arbetslösa kontorister. De ha huvudsakligen sysselsatts med välbehöfliga omflyttnings- och uppordningsarbeten. Bland under året företagna flyttningar må nämnas att August Strindbergs efterlämnade bibliotek från ett provisoriskt förvaringsutrymme med endast elektriskt ljus uppordnats på längre sikt inom ett särskilt inrett fönsterförsedd rum på biblioteksentresolen.

Biblioteket har under året föreståtts av amanuensen Stridsberg i egenskap av bibliotekarie med biträde av förste amanuensen Jansson och fru Elsa Forss.

**U n d e r v i s n i n g s a v d e l n i n g e n.** För de sedvanliga söndagsvisningarna i museet och på Skansen gjordes för 1939 upp ett program för hela året, vilket bl. a. distribuerades tillsammans med årskorten. Visningarna ha i museet pågått under tiden februari—maj och september—december samt på Skansen, där visningarna under våren försvåras av den stora allmänna publiktillströmningen denna årstid, under tiden februari—april och september—december. Om karaktären av dessa visningar, som utförts av museets tjänstemän och som alla varit avgiftsfria, vittna rubriker som "Möbler och inredning under vasatiden", "Från runstav till almanacka", "Ett besök hos värmlandsfinnarna", "Vårpromenad på Skansen" etc.

Den under 1938 påbörjade undervisningen inom museet för skolklasser från Stockholms folkskolor har under såväl

vår- som höstterminen fortsatts. Visningarna, vilka liksom tidigare organiserats i samråd med Kungl. Livrustkammaren och en av Stockholms folkskoledirektion tillsatt kommitté, ha varit två per dag, en för femte och en för sjätte klassen, samt ha under museilektorns ledning skötts av amanuensen Rehnberg och kand. Tillhagen. Liksom tidigare ha orienterande P. M. utdelats till lärarna, dels mera kortfattade för att ge dem möjlighet att förbereda besöken, dels mera utförliga som en sammanfattning efteråt. Stockholms folkskoledirektion har bestritt inträdesavgifterna, 15 öre, varför skolvisningarna varit avgiftsfria för eleverna. Till dessa ha också i samband med visningarna utdelats frikort, som berättigat dem till ytterligare ett avgiftsfritt besök i museet, varvid de också haft möjlighet att medtaga ett par anförvanter.

Liksom under föregående år har under vårterminen amanuensen Strömberg givit textila kurser för eleverna vid Handarbetets vänner och Johanna Brunssons vävskolor samt vid Tekniska skolan, varjämte eleverna från dessa skolor liksom från Eneroths handarbetsseminarium och Stockholms stads lärings- och yrkesskolor haft sin teckningsundervisning delvis förlagd till museet.

Under sommaren och särskilt under tiden maj—juli har i samarbete med den i föregående årsredogörelse omtalade organisationen Stockholms skolresetjänst ett stort antal visningar utan särskild kostnad anordnats i museet för besökande skolreseklasser från olika delar av landet.

Förutom dessa organiserade visningar har museilektorn med biträde av museets tjänstemän efter särskild hänvändelse hållit ett flertal visningar av museet och Skansen för studiegrupper, kongress- och mötesdeltagare etc. Likaså har på Skansen genom naturhistoriska avdelningens försorg anordnats ett antal speciella visningar för skolklasser, scoutledare o. dyl.

På Skansen har under sommaren för att omhändertaga besökande utlänningar varit anställd samma guide som under 1938, nämligen fru Ann-Margret Sundblad. Hennes visningar

som dels utgjorts av rundvandringar, dels av mera individuell handledning ha varit kostnadsfria för de besökande.

Museilektorn har som museets representant medverkat vid organiserandet av Tredje internationella folkdansstämman. Museilektorn har vidare medverkat vid Folkuniversitetsföreningens kurs i hembygdskännedom i Halmstad den 2—8 juli, liksom han även i övrigt hållit föredrag vid olika hembygdskurser o. dyl.

Vid avdelningen, som föreståtts av museilektor Granberg, ha under året tjänstgjort amanuensen Rehnberg och kand. Carl-Herman Tillhagen.

Professor Erixon, innehavare av den Hallwylska professuren i nordisk och jämförande folklivsforskning, som också fungerar som lärare i nordisk etnologi vid Stockholms högskola, har under 1939 föreläst över ämnena "Kulturkretsproblem och kulturgeografi" och "Bidrag till näringarnas och byggnadsformernas historia", varjämte han hållit seminarieövningar över "Valda ämnen inom nordiska etnologi".

Utom ett antal kortare studieresor inom Sverige har professor Erixon företagit en resa per bil genom Jylland för studium av dansk folkkultur. Han har också deltagit i sjunde nordiska folklivs- och folkminnesforskarmötet i Aarhus.

Som ett led i hjälparbetet för Finland anordnade Nordiska museet den 24 november en F i n l a n d s a f t o n. Talare voro professor Yrjö Hirn, vars anförande återfinnes sid. 7 o. följ., och författarinnan Sally Salminen. Bland de som voro närvarande vid den ovanligt stämningsfulla högtidligheten märktes kronprinsparet samt prins Carl och prinsessan Ingeborg.

Nordiska museets musiksällskap. Sällskapet har under året anordnat två musikaftnar (en i Skogaholms herrgård och en i Seglora kyrka) samt sju musikstunder (fyra i museets hall och tre i Seglora kyrka). Bland verk som härvid kommit till utförande kunna nämnas bl. a. stråkkvartett i D-dur, pianokvartett i G-moll samt pianokonsert i C-moll, samt-

liga av Mozart, "Te Deum" för blandad kör, orkester och orgel av Sven Blohm samt parafras över Ps. 21 "Härlig är jorden" för orkester, kör och orgel av Erik Erling. Vidare anordnades den 23 juli (Heliga Birgittas dödsdag) en Birgitta-afton med samtliga programnummer hämtade ur Birgittinerritualen. I samverkan med Samfundet S:t Erik anordnades dessutom den 27 augusti en konsert å Gripsholms slott vid en utfärd, då bl. a. utfördes verk av Bach, Gluck, Haydn och Mozart.

Vid sällskapets ordinarie årsmöte den 31 oktober omvaldes styrelsen för ett år. Till nya ledamöter i styrelsen invaldes professor Charles Lindholm, musikdirektör Sven Blohm, kapellmästare Axel Pettersson samt fru Margit Pontán. Samtidigt omvaldes professor Andreas Lindblom till sällskapets ordförande. Vid styrelsesammanträde samma dag utsågs fru Margit Pontán till sekreterare och kamrer Sam Hegnell till skattmästare.

#### Fältarbeten.

Nordiska museets fältundersökningar ha varit fördelade på två avdelningar, Etnologiska undersökningen samt högreståndsavdelningens undersökningar. Fältarbetena hava huvudsakligen bestridits med statsmedel.

Genom Etnologiska undersökningen ha följande arbeten utförts: Professor Erixon har under året fortsatt den inventering av Södermanlands äldre byggnadskultur, som nu pågått under tre års tid. Deltagarna voro konstnären Homman samt arkitekten Anders Nyman. Konstnären Homman samt fil. kand. J. E. Anderbjörk undersökte i augusti månad byggnadsskick och byggnadsdetaljer på Selaön i Södermanland. Dessutom har kand. Anderbjörk utfört skilda etnologiska arbeten på ön rörande arbetsliv m. m. Konstnären Homman arbetade därefter i slutet av augusti och början av september i Gagnef för uppmätning av socknens fäbodas samt undersökning av färdstugorna på leden Österdalarna—Västerbergslagen. I samband med en inspektionsresa till de norrländska kyrkstä-

derna, som företogs av styresmannen, intendenten Berg och antikvarie B. Berthelson, utfördes en del arbeten i Överluleå, Piteå och Älvsbyn i Norrbotten, Skellefteå i Västerbotten samt i Åsele i Lappland. Intendenten Berg besökte dessutom Anundsjö och Norrfällsvikens fiskeläge i Nordingrå socken, där undersökningar sedan utfördes av fil. kand. B. Hellman. Dessutom har intendenten Berg företagit resor i Värmland och Östergötland. Kandidat Hellman har fortsatt sina undersökningar av fäbodlar och fäbodliv i Nätra, Vibyggerå och Ullångers socknar i Ångermanland samt dessutom mätt upp och fotograferat ett linberedningsverk i Mo socken i Hälsingland. Amanuenserna Hazelius-Berg och Nylén ha bedrivit undersökningar av textilier huvudsakligen i Sjuhäradsbygden men dessutom också i Skaraborgs län. Vid dräktparaden på Rommehed i Dalarna undersöktes och fotograferades folkligt dräktskick. Amanuensen Strömberg har under året i samband med Delsbogårdens färdigställande undersökt textilier i Delsbo socken i Hälsingland. Intendenten Manker gjorde under juli månad och halva augusti en omfattande undersökning vid Suorvasjöarna i Lappland. Som tecknare deltog i arbetet konstnären Harald Faith-Ell. Undersökningen bekostades av Kungl. Vattenfallsstyrelsen. Intendenten Manker gjorde vidare undersökningar i Arvidsjaur och Mausjaur skogslappbyar. Amanuensen Rehnberg påbörjade i april månad en undersökning av skogsbruk m. m. i Sollerö socken, Dalarna. Dessutom gjorde han uppteckningar och fotograferingar i samband med färdigställandet av filmen över skogsbruk i Solleröskogarna.

Utom dessa undersökningar, som helt eller delvis bedrivits av Nordiska museets tjänstemän, ha följande speciella undersökningar blivit verkställda. Fil. stud. E. Weissmann: jakt i Särna och Idre socknar i Dalarna under större delen av sommaren och förvintern; fil. kand. Maja Ericsson: husmännens sociala och ekonomiska förhållanden i äldre tid särskilt i Vemmenhögs, Albo, Gärds, Luggude och Göinge härader i Skåne; kand. C. H. Tillhagen: folkseder och arbetsliv i Delsbo soc-

ken i Hälsingland; kapten Sigurd af Ekström: fiskarebefolkningens levnadsförhållanden i Marstrandstrakten i Bohuslän; fil. kand. Märta Hedlund: jämtböndernas handel och handelsförbindelser i Jämtlands län under september och oktober månader samt i samarbete med fil. kand. Anna-Britta Fahlén en liknande undersökning under våren i ett flertal socknar i Medelpad; fröken Brynhild Wilén: arbetsliv, slöjd och folksed huvudsakligen i Timrå socken i Medelpad. Vidare har lektor Ragnar Jirlow i östra Södermanland inhämtat svar på de frågelistor, som av professor Erixon utarbetats för kartverket Atlas för svensk folkkultur. Fil. kand. Arne Modén har fortsatt den under förra året påbörjade omfattande sockeninventeringen i Ovanåkers socken i Hälsingland, varvid arbetet har pågått utan avbrott hela sommaren. Vidare har fil. kand. Gustaf E. Olsson fortsatt den sockeninventering, som påbörjats i Vånga i Östergötland. Arkitekten Anders Nyman undersökte under en kortare tid på våren en by i Odensvi socken i S. Tjusts härad. Särskilda anslag ha tilldelats Ragnar Nilsson i Värmlandsbro för undersökningar i Norra och Södra Finnskoga socknar i Värmland.

Av Etnologiska undersökningens ordsmeddelare utgör den fasta ordsmeddelarestaben 340 personer. Därav ha 220 med ledning av Nordiska museets frågelistor insänt bidrag under året. Utarbetning av det under resorna och det genom ordsmeddelare insamlade materialet har pågått i den mån det varit möjligt. Under året ha inkommit 2.500 accessioner, omfattande 13.066 sidor text, 796 teckningar samt 5.725 fotografier. Från expeditionen ha utgått 7.918 postförsändelser. Under året ha nya frågelistor utarbetats rörande följande ämnen: De obesuttna; bebyggelse och sociala förhållanden; Bebyggelse-sägner; Rödfärgning; Sägner om frimurare; Gåsavel; Rissel och säll; Axelkragen; Gamla bakningsmetoder; Peregrinusdagen; Att hoppa hage; Mynt och penningar; Midsommar; Fårskötsel; Klövjekrokar; Högkonjunktur och nya levnadsvanor; Hållande av boskap i boningshuset; Infällda dörrposter; Skalljakt på rovdjur; Julbröd; Ängsskötsel och gödselklubba.

Av institutionens stencilerade tidskrift "Meddelanden från Etnologiska undersökningen" ha utkommit 11 nummer, som gratis utdelats i första hand bland ortsmiddelarna. Dessa Meddelanden ha redigerats av amanuensen Bannbers.

Under ledarskap av intendenten Berg ha vid Etnologiska undersökningen som vetenskapliga medarbetare stadigvarande arbetat amanuenserna Bannbers och Granlund, som tecknare konstnären Olle Homman och som expeditionsbiträden med halv tjänstgöring fil. mag. Gida Viklund, f. von Sydow, och med hel tjänstgöring fröken Dagmar Hullström. Professor Erixon har fungerat som vetenskaplig rådgivare. Etnologiska undersökningens arkiv har i övrigt stått under ledning av museets arkivarie.

Av högreståndsavdelningens undersökningar är en serie arbeten rörande äldre stadssamhällen för året mest framträdande. I flera fall ha de möjliggjorts genom anslag från respektive städer. Förste amanuensen Hellner har fungerat som ledare för samtliga dessa arbeten och ingenjör Rosén har närmast svarat för uppmättningsarbetet. Mest omfattande har varit den fortsatta undersökningen av Karlskrona samt den undersökning av Västerås, som efter tidigare förberedelser nu bedrivits med full kraft. Medarbetare vid dessa undersökningar ha varit kandidaterna H. Beskow, A. Nordström, S. Boëthius och S. Schönbeck, konservator F. Larcke, ritaren C. G. Hedenström och fil. lic. B. Söderberg. Förutom några smärre arbeten för avslutande av vissa stadsundersökningar samt enstaka mätningar inför förestående rivningar har återstoden av stadsundersökningarna inriktats på förberedande översikter, åstadkomna i samverkan med ortsmyndigheterna och resulterande i en orienterande kunskap om vad som finnes av kulturhistoriskt värde, gård för gård inom de äldre stadspartierna. För möjligheten att bevaka undersökningsintresset inför förestående rivningar och för bedömandet av var de angelägnaste arbetsområdena äro belägna har denna undersökningsform en grundläggande betydelse. I vissa fall ha dessa förarbeten betingats av önskan från stadens sida om

en klaggörande utredning och stundom redan resulterat i överenskommelser om fortsättning. Dylika arbeten ha under året bedrivits i Sala, Köping, Nora, Lindesberg, Eskilstuna och Luleå och voro förberedda för de övriga norrländska kuststäderna, fastän det europeiska kriget här kom hindrande emellan.

En säregen undersökning av ett stort samhälle är den, som gällt det första grundandet av Kiruna och alla de traditioner, som kvarleva hos dem som då voro med. Initiativet har kommit från Kirunabolaget självt och det mesta uppteckningsarbetet har utförts av kand. Beskow.

Herrgårdsstudierna ha varit inriktade på enstaka gårdar, dels i Mellansverige och dels i Skåne, och rört fall, som ur en eller annan synpunkt varit aktuella på grund av förestående förändringar av mer ingripande art i samband med ombyggnad, arvsskifte eller av annan anledning. Bland de konsthistoriskt märkligaste resultaten bör framhållas gården Eriksund i Sigtunatrakten och upptäckten av dess från äldre vasatid stammande stora timmerbyggnad med rik målad dekorerings i rummen.

Hantverksundersökningarna ha dels inriktats på silversmidet i samband med inredandet av en guldsmedsverkstad på Skansen och förberedandet av en omfattande publikation över det svenska guldsmidets formhistoria, dels gällt fortsatt arbete på garverihantverkets historia, utfört i samarbete med Svenska garveriidkareföreningen. Garveristudierna ha utförts av fil. kand. G. Bertel. För Stora Kopparbergs Bergslags aktiebolag har ingenjör Rosén utfört en detaljerad uppmätning av den märkliga kvarnen vid Gysinge.

Det största arbetet ifråga om upptagning av kulturhistoriska filmer har under året ägnats skogshushållningen och skogsarbetet i Ovansiljan, för vilket ändamål ett anslag på 4.000 kronor erhållits från Svenska Cellulosa A.-B. Under tre expeditioner ha sammanlagt omkring 2.000 meter 16 mm smalfilm upptagits, skildrande skogshuggning, timmerdrivning och livet i timmerskogen, flottningen med dess olika moment i arbetet och den avslutande flottarbålen i fäboden

samt slutligen timrets sågning enligt gammal bondemetod i en ännu kvarstående vattendriven ramsåg i Mångbergs fäbod i Sollerö socken. Vid filmningen ha Nordiska museets sedan gammalt mycket goda förbindelser med allmogen i Ovansiljan varit till allra största gagn. Ledningen av denna filmupptagning har omhänderhaft av andre intendenten Nilsson och amanuensen Rehnberg växelvis och vid kameran ha omväxlande arbetat intendent Nilsson, fotograf Ekberg och kandidat Arne Ingers. Några kortare filmer ha upptagits i samband med en säljakt i Roslagens norra skärgård, av replagning av lindbast i Skåne, samt av höskörd och notfiske på Island i samband med en studieresa dit. På Skogaholms herrgård på Skansen har fotograf Ekberg upptagit en film visande en herrgårdsmiddag på 1700-talet, varvid de nödvändiga rekonstruktionerna ombesörjts av museets högreståndsavdelning.

#### Förvaltning m. m.

Under det gångna året har andre intendenten Sune Ambrosiani avgått med pension efter att ha varit i Nordiska museets tjänst sedan 1903. Ambrosianis omfattande lärdom, hans stora föremålskunskap och hans generositet att dela med sig åt kolleger och andra forskare av dessa sina tillgångar gör hans avgång till en kännbar förlust för institutionen. Det är en kär plikt att till Ambrosiani framföra Nordiska museets tacksamhet. Under senare år förestod Ambrosiani museets registreringsavdelning. Till hans efterträdare har utsetts amanuensen vid Nordiska museet Ola Bannbers.

Ett gammalt önskemål för museet har under året kunnat förverkligas därigenom att Kungl. Maj:t efter riksdagens hörande beviljat en ökning i museets ordinarie statsanslag, som möjliggjort anställandet av en tjänsteman med speciellt uppdrag att handha museets samlingar av lapska kulturföremål. Till innehavare av den sålunda upprättade befattningen utsågs amanuensen vid Statens etnografiska museum fil. kand. Ernst Man-

ker. Befattningen gavs ställningen av 2:dre intendentur och tillträdde den 1 juli. Avsikten är att Manker vid sidan av sin museitjänstgöring även skall ägna sina krafter åt fältforskningar på lapskt kulturområde, för vilket ändamål ett mindre belopp anvisades. Dessutom skall Manker tjänstgöra som rådgivare åt andra svenska museer med samlingar belysande lapsk kultur, varigenom ävenledes ett viktigt ändamål blev tillgodosett. I en till Kungl. Maj:t inlämnad petition i frågan, under tecknad av landshövdingar, biskopar, lappfogdarna, nomadskoleinspektören och andra kulturpersonligheter som kommit i beröring med lapsk odling och kulturminnesvård, hade behovet av en sådan sakkunnig kraft med skärpa hävdats.

Statsanslaget till avlöning av personalen och till museets undersökningar rörande äldre svensk folkkultur och folktradition har utgått med 250.000 kronor. I jämförelse med näst föregående år innebär detta en anslagshöjning med 10.000 kronor, vilket belopp utgör det ovan omtalade anslag som årets riksdag beviljat till avlöning av en föreståndare för museets lapska avdelning samt till resor och expenser för honom. Av statsanslaget har 50.000 kronor disponerats till de nämnda undersökningsarbetena.

Till utökning av museets värdefulla filmarkiv har Kungl. Maj:t beviljat 2.000 kronor. Arbetslöshetskommissionen har till arkivarbeten i museet utanordnat 30.000 kronor. För inredning av viss del av museibyggnaden till nya tjänsterum har museet av lotterimedelsfonden erhållit 29.300 kronor. Till vissa luftskyddsåtgärder har Kungl. Maj:t utanordnat 11.000 kronor.

Stockholms stad har till Skansen beviljat sedvanligt grundanslag med 55.000 kronor samt vidare 20.000 kronor för utförande av stråkorkestermusik därstädes. Stockholms arbetslöshetskommitté har till förfogande ställt arbetskraft motsvarande ca 1.000 dagsverken för vissa rensningsarbeten på Skansen.

Museet har under året mottagit två värdefulla donationer, den ena av fru Julia Lettströms stärbhus,<sup>1</sup> genom överinten-

---

<sup>1</sup> I de fall där i denna redogörelse adress saknas efter givarens namn är densamma Stockholm.

denten Harald Lettström, å 10.000 kronor, den andra av godsägaren Otto Gröndahls stärbhus å 7.240 kronor. Dessutom har Hilmer Åbergs fond, instiftad genom testamente 1928, erhållit ett ytterligare tillskott, i det att från stärbhuset överlämnats kr. 5.497:66.

Såsom bidrag till kostnaderna för Hälsingegårdens uppförande på Skansen har Hälsinge Gille som resultat av en insamling bland medlemmarna överlämnat 5.220 kronor.<sup>1</sup>

Den 1934 påbörjade insamlingen för inköp av Nya området till Skansen har genom fortsatta inbetalningar enligt tidigare förbindelser tillförts här angivna gåvobelopp av följande personer: disponenten A. Sigge Rosenlund (tillsammans med direktörerna Ingvar Rosenlund och Gösta Olsson samt grosshandlare Joh. Olsson) och disponent Nils Westerdahl, vardera 1.500 kronor; civilingenjören direktör Bertil Almgren, disponent Fr. Heiss, redaktör J. L. Saxons stärbhus, Svenska Jästfabriks Aktiebolaget, v. häradshövding Marcus Wallenberg, framlidne konsul Hj. Wicander och framlidne grosshandlare J. P. Åhlén, vardera 1.000 kronor; bankdirektör Allan Alexanderson, bokförläggare K. O. Bonnier, bankdirektör Carl Frisk, grosshandlarna John Josephson, Rob. Ljunglöf och Axel Sifvert,<sup>2</sup> vardera 500 kronor.

Till Skogaholms herrgårds uppförande på Skansen har doktorinnan Maria Didrikson<sup>2</sup> skänkt 300 kronor och fru Svea Hagberg,<sup>2</sup> Degerön, 100 kronor, båda enligt förut avgivna förbindelser.

De belopp som inbetalats under året till återuppförande och inredning av samma herrgårds flygelbyggnader, likaledes tidigare utlovade, äro: direktör C. L. Rydh 500 kronor och framlidne konsul Rob. Bünsow 400 kronor.

Till styresmannens förfogande ha skänkts följande belopp: av Stockholms Kolimport Aktiebolag 700 kronor, av framlidna majorskan Gustafva Adelsköld 500 kronor, av leg. läkaren Nat.

<sup>1</sup> Har dessutom lämnat skriftlig förbindelse å ytterligare bidrag, så att Gillets sammanlagda penninggåva beräknas täcka inköpsvärdet av samtliga gårdens byggnader.

<sup>2</sup> Har dessutom lämnat skriftlig förbindelse å ytterligare bidrag.

Wessén 150 kronor samt av personer som önska vara okända sammanlagt 2.000 kronor.

Till styresmannen överlämnades på hans 50-årsdag 15.000 kronor, utgörande inkomsten å försäljningen av bokverket "Trettioalets Skansen". Beloppet kommer att av styresmannen användas till Skansens förkovran.

Samfundet Nordiska museets Vänner har liksom under föregående år bistått museet i dess insamlingsarbete. Samfundets styrelse den 1 januari 1940 bestod av följande personer: ordförande H. K. H. Prins Carl; vice ordförande friherre C. Fr. Bennet; skattmästare hovjägmästare Helge Ax:son Johnson; övriga styrelseledamöter voro grevinnan Siri Oxenstierna, f. Wallenberg, riksantikvarien Sigurd Curman och disponenten Nils Westerdahl; sekreterare professor Andreas Lindblom. Samfundets medlemsantal utgjorde den 1 januari 1940 131 ständiga och 89 årligen betalande ledamöter.

Skansenföreningens (Samfundet för Nordiska museets främjande) medlemsantal utgjorde den 30 december 1939 9.082 personer.

För Skansen var besökssiffran under det gångna året 2.167.794 mot 2.112.558 under nästföregående år. Nordiska museets motsvarande siffror äro 64.566 mot 75.274 (i vilken sistnämnda siffra ingå 2.549 besökare å regalieutställningen i Livrustkammaren i samband med konung Gustaf V:s 80-årsjubileum) under år 1938.

Museiföremålens antal ökades under året med 3.635 inventarieförda föremål.

Från museet ha utgivits *Fataburen*, Nordiska museets och Skansens årsbok; *Acta lapponica I—II*; *Vägledning genom Nordiska museets samtliga avdelningar*, redigerad av undervisningsavdelningen.

På initiativ och med medarbetarskap av museets tjänstemän utgavs arbetet *Trettioalets Skansen*, utveckling och omdaning under decenniet 1929—1939, som tillägnades styresmannen på hans femtioårsdag den 8 februari.

Museets tjänstemän ha under 1939 publicerat följande böcker och uppsatser:

Professor Lindblom: En skiss av Taraval, i *Fataburen*; Tal på Finlands nationaldag 1939, i *För Finland, för Nordens frihet*; *Värdering och expertis, diskussionsinledning*, i *Svenska museer*; artiklar i dagspressen och i *Röster i radio*; recensioner i *Biblioteksbladet* och *Nordisk tidskrift*; redigerat (tillsammans med G. Berg och S. Svensson) *Fataburen*.

Professor Erixon: *Moragårdens tillkomst*, i *Trettioalets Skansen*; *Färgaryrkets historia*, i *Kulör i träff*; *Türwächter und Prangerfiguren*, i *Folk-Liv*; *Öfen mit rundem Grundriss*, i *Folk-Liv*; *Blekinge folkliga byggnadskultur*, i *Festskrift vid Blekinge läns hushållningssällskaps 125-årsjubileum*; redigerat tidskriften *Folk-Liv* samt handhaft utgivningen av *Nordisk kultur*.

Intendenten Wallin: *Stadsbildning och bostäder i Stockholmskvarteret*, i *Trettioalets Skansen*.

Intendenten Berg: *Den stora jorddelningsreformen*, i *Svenska folket genom tiderna*; *Förbindelser inom landet och med utlandet*, i *Svenska folket genom tiderna*; *Om explosionsrisk vid användande av desinfektionsugnar*, i *Svenska museer*; *Ljustillverkning i äldre tid*, i *Liljeholmens stearinfabrik 1839—1939*; *Folkpark och festplats*, i *Trettioalets Skansen* (tillsammans med A. Edström, Th. Holm och S. Sundberg); *diskussionsinlägg i Lundagård*; redigerat (tillsammans med styresmannen och E. Svensson) *Fataburen*.

Intendenten Svensson: *Delsbogården*, i *Trettioalets Skansen*; *Gammal bondetradition och ny tid*, i *Svenska folket genom tiderna*; *Hälleforsdräkten*, i *Från bergslag och bondebygd*; *Ur beklädnadshandelns historia*, i *Detaljhandelns bok*; *Vad är nordisk etnologi*, i *Rig*; recensioner i *Rig* och dagspressen; *diskussionsinlägg i Lundagård*; redigerat (tillsammans med styresmannen och G. Berg) *Fataburen*.

Intendenten Fries: *Vildmarkssverige på Skansen*, i *Trettioalets Skansen*; *En bäverdamm i Ångermanland*, i *Bygd och natur*; artiklar i *Svenska turistföreningens tidning*.

Intendenten Holm: (tillsammans med G. Berg, A. Edström och S. Sundberg) Folkpark och festplats, i Trettioalets Skansen.

Arkivarien Bäckström: Kring ett lusthus från Karl XIV Johans Djurgården, i Fataburen; medarbetat i S. Solders: Gamla porfyrverket, i Älvdalens sockens historia del II.

Andre intendenten Ambrosiani: Mark och markland, i Rig.

Andre intendenten Nilsson: Med filmkamera i Solleröns älgmarker, i Fataburen; Fiskodling i Skåne i äldre tider, i Skånes hembygdsförbunds årsbok; Övertro och häxprocesser, i Svenska folket genom tiderna; Inlandet och Östersjöns båtar, i Nordens båtar; recensioner i Rig.

Andre intendenten Manker: Die lappische Zaubertrommel I (Acta lapponica I); Kring Flatruet, en lappstudie i Härjedalen, i Jordan runt; Trerännade lapska vargrännarskidor, i På skidor; Under samma himmel, strövtåg och studier bland samer söderut; utgivit Same sita — lappbyn av Nils Nilsson Skum (Acta lapponica II); redigerat Acta lapponica.

Andre intendenten Gustafsson: Älvdalsbodarna, i Trettioalets Skansen.

Museilektor Granberg: Die Sippenkeule, i Acta ethnologica 1939; Ur Stockholmsjulens historia, i Vår stad 1939; redigerat Vägledning genom Nordiska museets samtliga avdelningar.

Förste amanuensen Jansson: Övermål och övervikt, i Rig; Bibliografi över svensk folkminneslitteratur utgiven under åren 1931—1933, i Folkminnen och folktankar; Musealt material i svenskt tryck 1936—1937, bibliografi, i Svenska museer; artiklar i Kunskapens bok och i Röster i radio; medlem av redaktionsutskotten för Rig och Svenska museer.

Förste amanuensen Hellner: Skråväsendet, i Svenska folket genom tiderna; Några kulturhistoriska notiser över Huskvarna stads äldre bebyggelse, i Meddelanden från Norra Smålands fornminnes- och Jönköpings läns hembygdsförbund.

Förste amanuensen Andrén: Hantverkare och handelsmän i stadskvarteret, i Trettioalets Skansen; Franska panoramatapeter i svenska empirehem, i Specialtidning för tapeter; artiklar

i Bonniers konversationslexikon och i Svensk hantverkstidning; redigerat Trettioalets Skansen.

Amanuensen Bannbers: Artiklar i Bonniers konversationslexikon; redigerat Meddelanden från Nordiska museets etnologiska undersökning.

Amanuensen Granlund: Hartstätningar till svepta kärl under äldre järnålder, i Fornvännen; recensioner i Folk-Liv.

Amanuensen Lagerquist: Ulfsunda Fabrique, en keramisk industri vid 1700-talets slut och 1800-talets början, i Bromma hembygdsförenings årsskrift; Emil Sjögrens arbetsrum, i Fataburen; Originalitetens triumf, arkitekt August Östermans hem i Stockholm, i Svenska hem; utarbetat (tillsammans med B. Bengtsson) texten till en förkortad upplaga för översättning till finska av Svenska turistföreningens resehandbok Stockholm; deltagit i redigerandet av svensk upplaga av Troels-Lund, Dagligt liv i Norden.

Amanuensen Bengtsson: Cepheus i stöpsleven, i Samfundet S:t Eriks årsbok; Hur Kristianopel kom till, i Blekinge lantmannaförbunds årsbok; Skandinaviska museer genom engelska glasögon, i Svenska museer; utarbetat (tillsammans med M. Lagerquist) texten till en förkortad upplaga för översättning till finska av Svenska turistföreningens resehandbok Stockholm.

Amanuensen Stridsberg: Nordiska museet och Folkvisedans laget, i Fataburen.

Direktör Edström: (tillsammans med G. Berg, Th. Holm och S. Sundberg) Folkpark och festplats, i Trettioalets Skansen.

Kamrer Sundberg: (tillsammans med G. Berg, A. Edström och Th. Holm) Folkpark och festplats, i Trettioalets Skansen.

Under året har Nordiska museets kansli föreståtts av intendenten Berg i egenskap av sekreterare; kansliets arbetskrafter i övrigt ha varit amanuenserna Andemar, Stjernswärd, Tullander och fil. kand. Ann Marie Huss.

Registreringsavdelningen har omhänderhaft av andre intendenten Ambrosiani. Räkenskapskontoret har föreståtts av

kamrer fil. kand. Sam Hegnell. Vid detsamma ha arbetat, förutom kamrer Hegnell, direktör Gunnar Malmberg och amanuensen Pontán samt fröken Märta Borg. Som inspektör på Skansen har tjänstgjort kaptan Gustaf Blomqvist. Reklamavdelningen har föreståtts av kamrer Sven Sundberg och som extra arbetskraft har där tjänstgjort fröken Margareta von Horn. Årskortsexpeditionen slutligen har föreståtts av amanuensen von Krusenstjerna med biträde av fröknarna Gunvor Landberg och Marianne Rääf.

Museets nämnd har under året utgjorts av samma personer som vid utgången av 1938, nämligen riksantikvarien Sigurd Curman, ordförande, 1926; professor Andreas Lindblom, styresman, 1929; professor Sven Tunberg, andre ordförande, 1930; skriftställaren Einar Rosenborg, 1931; justitierådet Arthur Lindhagen, 1934; häradshövding Knut Dahlberg, skattmästare, 1935; samt förste folkskolinspektör Bror Jonzon, 1935.

Museets tjänstemän med helårsanställning utgjordes den 31 december 1939 av följande personer:

Styresman: professorn fil. dr Andreas Lindblom, 1929.<sup>1</sup> — Intendenter: fil. dr Sigurd Wallin, (1916) 1925, föreståndare för museets högreståndsavdelning; fil. dr Gösta Berg (1924) 1935, föreståndare för etnologiska undersökningen; fil. dr Sigfrid Svensson, (1924) 1935, föreståndare för museets allmogeaavdelning; fil. mag. Carl Fries, 1937, föreståndare för Skansens naturhistoriska avdelning. — Ekonomiintendent: Thor Holm, (1930) 1931. — Professor i nordisk och jämförande folklivsforskning: fil. dr Sigurd Erixon, (1914) 1934. — Sekreterare: intendenten fil. dr Gösta Berg, se ovan. — Arkivarie: andre intendenten Arvid Bäckström, se nedan. — Andre intendenter: fil. dr Sune Ambrosiani, (1903) 1932; fil. dr Arvid Bäckström, (1914) 1932; fil. kand. Gotthard Gustafsson (1928) 1937; fil. lic. Albert Nilsson, 1937; fil. kand. Ernst Manker, 1939. — Museilektor: docenten fil. dr Gunnar Granberg, (1937) 1938. — Bibliotekarie: amanuensen Laura Stridsberg, se nedan. —

<sup>1</sup> Årtalet betecknar det år då befattningen tillträdde. Inom parentes sättes året för inträde i tjänst vid museet.

Kamrer: fil. kand. Sam Hegnell, 1938. — Förste amanuenser: fil. mag. Sam Owen Jansson, (1929) 1937; fil. lic. Brynolf Hellner, (1932) 1937; fil. lic. Erik Andrén, 1937. — Amanuenser: Ola Bannbers, (1927) 1938; fil. lic. John Granlund, (1930) 1938; Laura Stridsberg, (1904) 1926; Anna Rudbeck, 1909; Ragnhild Bergström, 1911; Lilly Åhmark, f. Haglund, (1919) 1924; Linnéa Andemar, 1930; Gunnel Hazelius-Berg, (1924) 1926; Margit Pontán, f. Rydberg, (1928) 1931; Brita Stjernswärd, (1931) 1933; Signe von Krusenstjerna, f. Mildén (1930) 1936; Elisabeth Strömberg, (1934) 1936; Margareta Tullander, (1937) 1939; fil. dr Bertil Wester; fil. lic. Marshall Lagerquist; fil. kand. Bengt Bengtsson; fil. lic. Anna-Maja Ny-lén; fil. kand. Mats Rehnberg. — Restaurangföreståndare: direktör Axel Edström. — Reklamchef: kamrer Sven Sundberg. — Kamrersbiträde: direktör Gunnar Malmberg. — Biblioteksbiträde: Elsa Forss, f. Boquist. — Kanslibiträden: fil. kand. Ann Marie Huss, f. Hedenius; fil. kand. Gida Viklund, f. von Sydow; Dagmar Hullström; Carmen Orrequia; Gunvor Landberg; Marianne Rääf; Märta Borg. — Fotografer: Olof Ekberg; Märta Claréus, f. Claréus. — Konserveringsbiträden: Ingegerd Falkeström; Gullan Aurell, f. Palmgren.

Stockholm i juni 1940.

*ANDREAS LINDBLÖM*

BILAGA.

STYRELSEBERÄTTELSE FÖR ÅR 1938.

Nordiska museets nämnd får härmed avgiva berättelse rörande museets ekonomiska förvaltning år 1938.

Beträffande institutionens verksamhet i övrigt hänvisas till bifogade årsberättelse för år 1938, tryckt i Nordiska museets årsbok för år 1939.

Angående räkenskaperna för år 1938 får nämnden anföra följande:

Under det gångna året har en fortsatt stegring av såväl inkomster som utgifter ägt rum. Årets resultat utvisar, som framgår av nedanstående vinst- och förlusträkning, efter gjorda avskrivningar ett överskott å kr. 51.700:93, som tillika med från föregående år balanserat överskott å kr. 3.665:76 eller tillsammans kr. 55.366:69 överföres till 1939 års vinst- och förlustkonto.

Institutionens ekonomiska ställning den 31 december 1938 framgår av nedanstående balansräkning.

*Balansräkning den 31 december 1938.*

Tillgångar:

*Likvida medel.*

Kassabehållning .....	8.619:64	
Växelkassor .....	7.868:—	
Postgiro .....	2.853:30	
Stockholms Enskilda Bank, uppsägningsräkn. ....	4.570:86	
” ” ” checkräkn. ....	84.036:90	
Stockholms stads kammarkontor ....	49.383:20	
Fondförvaltningens andel därav ....	6.543:39	42.839:81
		150.788:51

*Förskotterat för vissa ändamål.*

Tyresö slotts reparation .....	6.066:17	
Arkivarbeten av arbetslösa .....	1.777:40	
Nya området .....	263.718:25	
Dansbanan .....	16.997:11	
Skogholm .....	2.337:75	
Etnologiska undersökningen .....	6.895:30	
Högreståndsavdelningens undersökningar .....	9.492:79	
Högspänningsanläggning .....	43.697:96	
Gula husets ombyggnad .....	16.281:16	
Förskotterade div. kostnader, avseende år 1939 ..	17.406:36	384.670:25

*Utestående fordringar.*

Fordringar enl. förteckning .....	34.272: 73	
Lånekassan .....	3.505: —	37.777: 73
<i>Serveringens varulager, inventarier m. m.</i> .....		122.527: 93
<i>Materialgårdens varulager</i> .....		2.702: 88

*För fondförvaltningen avsatta tillgångar.*

Obligationer, inteckningar, reverser och bank- depositioner .....	1.981.128: 58	
Investerat i Skansens byggnader: Hög- och Ny- loften samt Solliden .....	325.000: —	
Stockholms stads kammarkontor .....	6.543: 39	
Stockholms Enskilda Bank, kapitalräkning .....	997: 50	
Upplupna ej betalda fondräntor .....	18.235: 32	2.331.904: 79

*Kapitaltillgångar.*

Museibygnaden å Lejonslätten .....	3.000.000: —	
Tyresö slott .....	175.000: —	
Arkivet .....	1: —	
Biblioteket .....	1: —	
Samlingarna .....	1: —	
Inventarier .....	1: —	
Nya området, del av köpeskilling ....	16.902: 57	
Innestår å uppsägningsräkning Söder- manlands Enskilda bank .....	61: 81	16.964: 38
		3.191.968: 38
		<u>Kronor 6.222.340: 47</u>

**Skulder:**

*I förskott uppburna inkomster.*

För årskort 1939 .....	11.508: —	
För årsavgifter i Skansenföreningen 1939 .....	7.703: —	
Av beviljat statsanslag .....	95.000: —	114.211: —

*Skulder till diverse personer.*

Skulder enligt förteckning .....	253.009: 24	
Livruskammaren .....	1.554: 67	
Upplupna obetalda skuldräntor .....	1.228: 14	255.792: 05

*Avsatt till olika ändamål.*

För samlingarna .....	2.340: 92	
„ filmning .....	1.037: 18	
„ resor m. m. av Hallwylska fonden .....	5.689: 57	
„ museibygnadens underhåll .....	3.902: 79	
„ inredningsarbeten .....	5.293: 35	
„ guldsmedshuset .....	20.005: 89	
„ Hälsingegården .....	77.718: 36	
„ Stockholmshus i Stockholmskvarteret .....	6.000: —	
„ Tyresö reparation .....	1.041: 98	
„ Agnes Ljungbergs testamentsmedel .....	29.489: 33	
Tillfälliga gåvor .....	5.000: —	157.519: 37

*Fonder.*

Allmänna fonden .....	99.872: 47
Herman Fritiof Antells fond .....	100.000: —
Carl och Sophie Lundströms fond .....	10.000: —
Hilmer Åbergs fond .....	35.165: 47
Museibygnadens underhållsfond .....	200.000: —
August och Thérèse Hazelius fond .....	50.000: —
Henrik Krooks fond .....	21.401: 30
Peter och Malin Beijers fond .....	25.800: —
Axel Wilhelm Casséns testamentsmedel .....	30.000: —
Oscar Hirschs fond .....	25.000: —
Ebba Lindaus fond .....	20.000: —
Markisinnan Mary Moore Lagergrens fond .....	368.040: —
Pensionsfonden .....	180.302: 19
Greven och grevinnan W. von Hallwyls dona- tionsfond .....	647.452: 09
Grevinnan W. von Hallwyls pensionsfond .....	176.579: 03
Fritz Ottergrens fond .....	23.876: 27
Sundbornsprostens donation .....	18.306: 17
„ besparade medel .....	1.932: 93
Artur Hazelius-fonden .....	56.222: 97
Johan August Hazelius fond .....	74.141: 12
H. Lichtensteins fond .....	3.556: 60
Artur Hazelius fond av den 30/11 1901 .....	3.667: 16
„ „ monumentsfond .....	21.153: 57
Bobergska fonden .....	79.703: 18
Östgötagårdens fond .....	4.684: 61
Grönsöö-fonden .....	2.548: 78
Hälsingegårdens fond .....	2.450: 75

Gunnar Hazelius-fonden .....	7.211:79	
Grills förnyelsefond .....	1.708:72	
H. Kumlins fond .....	20.327:42	
Fondförvaltningens regleringskonto .....	20.800:20	2.331.904:79

*Upptagna lån.*

Lån hos Samfundet Nordiska museets vänner ..	75.000:—	
” ” Stockholms stad .....	8.616:46	
” ” Stockholms högskola .....	150.000:—	
” ” Apotekarnas Mineralvattens AB. ....	135.000:—	368.616:46
<i>Eget kapital</i> .....		2.938.930:11

*Vinst- och förlustkonto:*

Balanserat överskott .....	3.665:76	
Årets överskott .....	51.700:93	55.366:69
		<u>Kronor 6.222.340:47</u>

Fondförvaltningens värdepapper förvaltas på följande sätt:

	Nom. belopp	Bokfört belopp	Upplupen obetald ränta
Hos Stockholms stads fondförvaltn.	1.489.320:—	1.515.810:40	14.255:12
Räntan å kr. 1.300.000:— därav utgör säkerhet för lån hos Stockholms Högskola å kr. 150.000:— samt för löpande kredit hos Stockholms stad å högst kr. 200.000:—.			
Hos Skandinaviska Banken (Ebba Lindaus fond) .....	21.000:—	20.115:—	245:—
Hos Stockholms Enskilda bank: för Lagergrenska fonden .....	366.000:—	365.500:—	3.735:20
” ” Bobergiska fonden .....	76.578:18	79.703:18	
	<u>1.952.898:18</u>	<u>1.981.128:58</u>	<u>18.235:32</u>

Vinst- och förlusträkning för år 1938:

	<i>Inkomster</i>	<i>Utgifter</i>
Fondförvaltningen .....	83.214:01	15.690:—
Årskort och Skansenföreningen .....	225.557:—	26.171:09
Löner och arvoden, pensioner .....	190.000:—	717.456:40
Vetenskaplig verksamhet .....	3.803:20	65.631:69
Populariseringsverksamhet .....	23.053:76	10.875:10

Drift och underhåll:

Gemensamma inkomster och utgifter .....	102.010:50	97.675:57
Avdelningen på Lejonslätten .....	22.719:06	107.685:26
Avdelningen på Skansen .....	1.208.647:47	764.934:15
Avdelningen på Tyresö .....	31.242:04	31.242:04
Byggnader utom Stockholm .....		1.184:81
Årets överskott .....		51.700:93
	<u>Kronor 1.890.247:04</u>	<u>1.890.247:04</u>

Stockholm den 18 april 1939.

SIGURD CURMAN

ANDREAS LINDBLOM

EINAR ROSENBORG

K. DAHLBERG

SVEN TUNBERG

ARTHUR LINDHAGEN

BROR JONZON

## REVISIONSBERÄTTELSE.

Undertecknade, som av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien respektive Stockholms Stadsfullmäktige utsetts att granska Nordiska museets räkenskaper och dess nämnds förvaltning för år 1938, få efter verkställd revision avgiva följande berättelse.

Vi hava tagit del av nämndens protokoll, räkenskaper och andra handlingar, vilka lämna upplysning om museets ekonomi och förvaltning.

Räkenskaperna hava före revisionen underkastats särskild siffergranskning av auktoriserad revisor, som häröver avgivit berättelse. På grund av denna samt med stöd av vår egen granskning kunna vi intyga att räkenskaperna äro ordentligt förda.

I de vid revisionen granskade räkenskaperna för år 1938 för Nordiska museet ingå jämväl räkenskaperna för Skansenföreningen och för Greven och grevinnan von Hallwyls donationsfond.

De i nämndens berättelse av den 18 april i år lämnade uppgifterna om tillgångar och skulder, slutande å Kronor 6.222.340:47 samt inkomster och utgifter, slutande å Kronor 1.890.247:04, överensstämna med räkenskaperna.

Då vid revisionen anledning till anmärkning icke förekommit, få vi tillstyrka, att ansvarsfrihet meddelas nämnden för 1938 års förvaltning.

Stockholm den 24 maj 1939.

B. KARLGRÉN

T. SJÖÅKER

Utsedda av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets  
Akademien.

BERTIL NYQVIST

Utsedd av Stockholms Stadsfullmäktige.

---

---

## *Lösemånee år 1940 för medlemmarna i Skansenföreningen.*

1. Personligt årskort till Nordiska museet och Skansen.
2. Rätt att lösa årskort ("tilläggskort") för man, hustru, hemmaboende barn och fast anställda tjänare till väsentligt nedsatt pris.
3. Nordiska museets och Skansens årsbok *Fataburen*.
4. Rabatter på vissa av Nordiska museets och Skansens publikationer. Förteckning erhålles från årskortsexpeditionen.
5. Fri entré till vissa museer över hela landet. Förteckning erhålles från årskortsexpeditionen.

### AVGIFTER

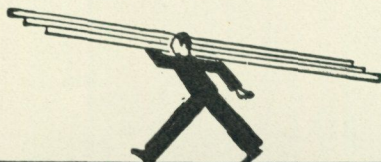
Inom Stockholms lokalportoområde bosatt medlem erlägger kr. 10:— pr år.  
Utom Stockholms lokalportoområde bosatt medlem erlägger kr. 5:— pr år.  
Ständig medlem erlägger en gång för alla kr. 200:—.

Medlemskap vinnes enklast genom avgiftens inbetalande å postgirokonto 51150.  
Anmälningar emottagas även pr telefon namnanrop "Skansen" eller 62 13 10.

Postadress: Skansenföreningen, Skansen, Stockholm.

---

Vid behov av trävaror  
vänd Eder med  
förtroende till



**STOCKHOLMS  
BRÄDGÅRDSBOLAG  
HAGALUND**

#### Filialer:

Lästmakaregatan 24  
Tel. 10 90 04

Primusområdet, L:a Essingen  
Tel. 50 16 16

Telefoner: 27 43 00, 27 43 01, 27 43 02

---

---

# Sara

— ett av de mera  
kända namnen i Stockholm.

Där får Ni god vällagad mat till populära  
priser. Här några adresser på särskilt frek-  
venterade restauranger:

**STADSHUSKÄLLAREN** ..... **Stadshuset**

— en av Stadshusets sevärdheter.

**REISEN** ..... **Skeppsbron 12**

— därifrån har Ni en underbar utsikt  
över "Strömmen".

**GÖTA KÄLLARE** ..... **Medborgarhuset å Söder**

— här mötas gäster från norr och söder.

**ÖSTERMALMSKÄLLAREN** ..... **Storgatan 5**

— i gammal trivsamt miljö,

**W 6** ..... **Klara Västra Kyrkogata 3 B**

— tidningskvarterens speciella stamlokal.

**S. H. T.** ..... **Kungsgatan 50**

— belägen mitt i stadens affärscentrum.

**DAMBERG** ..... **David Bagares gata 4**

— elegant matsal.

**ALHAMBRA, BLÅ PORTEN o. LINDGÅRDEN**. **Djurgården**

— inte att förglömma — äro tre av Djur-  
gårdens största och vackraste sommar-  
restauranger.

★

# FÖRTECKNING ÖVER PERSONER OCH INSTITUTIONER SOM 1938 ÖVERLÄMNAT GÅVOR TILL NOR- DISKA MUSEET OCH SKANSEN\*

## Nordiska museets samlingar.

Adelsköld, Bib; Adelsköld, Gustafva; Adler, Gun, Lahäll; Ahlsten, N.; Almqvist, Berta; gm Anderbjörk, J. E., Växiö; Andersdotter, R. Margit, Sollerö; gm Andersson, Hulda, Falköping; Andersson, Augusta, Huddinge; Andersson, K., Vargön; Andersson, Maria, Huddinge; Andersson, F. L., Sollerö; Andersson, M. A., Sollerö; Andersson, M. E., Sollerö; Andersson, N. P., Vegeholm; Andersson, S. A., Sollerö; K. Arméförvaltningen; Arrhenius-Beyer, L.; Arwidsson, Greta, Uppsala; Aschberg, R.; Asgeirsson, R., Langarvatn; Bachman, N.; Bäckström, G., Äppelvik; Beck-Friis, C., Harg; Berg, G.; Berg, Märta; Bergholm, K. A.; Berglund, B. L., Linköping; Bergman, Henny; Bernström, J. M., Nykvarn; Bielke, Anna, Norrbyholm; af Billbergh, Hildur; Billström, J.; gm Björk, P., Sollerö; Björkbom, C.; Björnstiernas stärbhus, Martina; Blom, Maria, Smedby; Blomberg, Jenny; Bodin, A., Ganthem; Bolkesjö, Marit, Telemarken; Borg, A., Linköping; Borger, S.; Bramers stärbhus, Hulda; Bring, Maj; Bromars stärbhus, Hulda; Broms, J.; Brusewitz, Maria; Brändström, S.; Buslars, G., Sollerö; Bäck, Ragnhild, Ljusdal; Cajmatz, K., Uppsala; Carlmark, N.; Cederholm, Hj., Steninge; Cederschiöld, Adèle; Collin, Maria, Lund; gm Cronstedt, Gabrielle; Danielius, Ebba; Dahlgren, O., Uppsala; Dalkarls-hytte A.-B.; Danielsson, B. D., Leksand; Delin, B.; Drake, Jeanna; Dunder, Selma P., Gesunda; Eckermann, Agnes, Visby; Edbäck, Anna Britta, Mariestad; Edén, Lisa, Ljusdal; Edlund, Hélène; von Ehrenheim, Alice, Grönsö; Eichhorn, Hedvig; Ekman, Å., Halmstad; af Ekström, S.; Enbom, Elida, Tierp; Eriksson, E., Stallarholmen; Eriksson, J. N., Edsbyn; Eriksson, S. E., Älvdalen; Fagerberg, G.; Falkenberg, Lotten; Feet, J., Väst Agder; Flinta, P., Sollerö; Flodström, Ingeborg; Flottarlaget Grundmängen-Siljan 1939, Sollerö; Fogman, Anna, Helsingfors; Forsell, Vera; Forss, Elsa; Fransén, C., Hellvi; Fransson, Hj.; Frick, Anna; von Friesendorff, Louise, Krapperup; Frödin, G.; Fält, C.; Gardell-Ericssons stärbhus, Anna;

\* Orten är Stockholm, där ej annat anges.



## Använd djuptryck

för att få fotografiets hela nyansrikedom återgiven. I Esselte finns djuptrycksexperter som ställa all sin erfarenhet och allt sitt kunnande till Ert förfogande. Rådgör med oss om djuptryck nästa gång Ni planerar en trycksak.

Tryckeriet med de stora resurserna.



## Konstnärlig typografi — kvalitetstryck

förutsätter två ting: goda typer och skickliga typografiska fackmän. Vårt tryckeri intager en ledande ställning i båda dessa avseenden. Vårt rikhaltiga typförråd förnyas undan för undan med de yppersta typsnitt, som stå att erhålla. Varje manuskript undergår hos oss en sorgfällig typografisk bearbetning. Är Ni mån om en hög typografisk standard hos Edra trycksaker kan Ni tryggt lita på den service, som vi bjuda.

**IVAR HÆGGSTRÖMS BOKTRYCKERI A. B.**

Gamla Brogatan 26 · Namnansrop: Ivar Hægströms

---

---

*Skansens*

*allsångsblad tryckas å*

---

**KLARA CIVILTRYCKERI A.-B.**

KLARA VÄSTRA KYRKO GATA 7

STOCKHOLM · TEL.: 10 00 23, 10 00 25

---

**FÖRSTKLASSIGT**

**OFFSETTRYCK**

---

**BENGTSONS LITOGRAFISKA**

**AKTIEBOLAG, STOCKHOLM**

SVEAVÄGEN 90 · Telefon 23 22 20

---

---

---

---

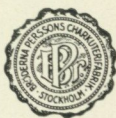
# A.-B. CARL SÖDERBERG

BRÄNNKYRKAGATAN 11

Telefon Namnanrop CARL SÖDERBERG



*Kolonialvaror i parti*



## *Charkuterivaror*

från BRÖDERNA PERSSON A.-B.

*äro delikata*

---

**Begär våra tillverkningar och Ni blir belåten**

---

## BRÖDERNA PERSSON A.-B.

Fabrik och kontor: Tjärhovsgatan 5. / Telefon 23 36 60, växel

Butik: S:t Paulsgatan 25 / Telefon 40 08 75 och 43 45 79

Butik: Östgötagatan 29 / Telefon 43 84 33 och 41 42 96

---

---

Geete, R.; Gentzell, J.; Giertz, Alice; Gigner, G., Fristad; Glansin, F.; Gorton, D. E.; Grill, Maria; Gröndahl, O.; Gustafsson, O., Horn; I. Hægströms Boktryckeri och Bokförlags A.-B.; Halldin, Ebba, Surahammar; Halldin, Marie Louise; Hammarstedts stärbhus, N. E., Lidingö; Hansson, A., Limhamn; Hansson, H., Höganäs; Hartzell, G.; Hartzells stärbhus, K. J.; Hazelius, Gina; Hazelius-Berg, Gunnel; Hedlund, Elise, Rödön; Hedlund, Märta; Hegardt, S. B., Karlskoga; von Heidenstam, Ethel, Traneberg; Helmers, Signe, Göteborg; Hillgren, B.; von Hofsten, Ida; Hübner, Dorthe; Håkansson, E. A.; Hällfors, J., N. Edsbyn; Höglund, M. Th., Bidalite; Högströms stärbhus, Sally; Höjer, M.; von Höpken, Clotilde; Ihle, Aslaug, Oslo; Iklé, F., S:t Gallen; Jakobsson, Olga, Gölingstorp; Janse, Märta; Rudnicka Jaroszynska, Letta; gm Jirlow, R., Västerås; Johansson, E. L., Salstad; Johansson, F., Värnamo; Johansson, G. W.; Johansson, G., Rönö; Johansson, Ida, Viker; Johansson, I., Apelvik; Johansson, Olivia; Johansson, Sigrid, Ljusdal; gm Jonsson, G.; Jonsson, J., Ljusdal; Jonsson, Karin, Ljusdal; Jonsson, L., Mansjaur; Jonsson, O., Ljusdal; Johnsson, O.; Jonsson, P., Ljusdal; Jönsson, B. A., Sollerö; Jönsson, J., Dagstorp; Jönsson, K. O., Sollerö; Jönsson, Odina, Viken; Karlsson, B. B., Sollerö; Karlsson, B. I., Sollerö; Karlsson, C., Harestad; gm Karlsson, K. A., Harplinge; Karlsson, K. G., Brötjemark; Karlsson, O., Hyppeln; Katzung, Margarethe; Killander, Lisa; Kindahl, Anna, Ålsten; Kjellberg, S.; Kjellberg, Zelma; Knutz, A., Sollerö; Knutz, Anna, Sollerö; Kongel, Gunhild; Kristiansson, J., Ljusdal; Kronfelt, R., Vejbystrand; Kruse, Emma, Drottningholm; Kruse, E., Drottningholm; Kruse, S.; Krång, Sollerö; Lagerberg, Ebba; Lagergren, Maria; gm Lagerheim, Lilly; Lamm, Dora, Lahäll; Landberg, Greta; Larsson, A. O., Sollerö; Larsson, E., Hösjöäng; Larsson, J., Moghult; Larsson, M. A., Sollerö; Larsson, S. K., Sollerö; Larsson, Selma; Leijonhufvud, B.; gm Leijonhufvud, C., Lindesberg; Leijonhufvud, K., Strängnäs; Lettström, E.; Lettström, H.; Lewin, Anna; Lidköpings Hantverksmuseum; Liljedahl, Frida; Lindberg, E. E.; Lindberg, F.; Linder, Brita; Linderöth, C. L.; Lindgren, L., Frändefors; Lindman, Karin; Lindohf, A.; Linné, K.; Lithberg, Marit; Lohrmanns stärbhus, Julie; H.K.H. Kronprinsessan Louise; Lundberg, Birgit, Djursholm; Löthner, Emma, Äppelviken; Magnusson, A., Skara; Magnusson, P. M., Urs-hult; Malmberg, Ida; Manker, E.; Modén, A.; de Maré, R., Paris; Matsson, Ingrid, Stugun; Matsson, H. N., Sollerö; Matsson, S. A., Sollerö; Melin, A., Sollerö; Molander, S., Skövde; Molinder, Augusta; Molinder, Elsa; Myhrman, C. A.; Mångbergssågens delägare, Sollerö; Mås, Karin, Sollerö; von Möller, G., Skottorp; gm Nilsson, A.; Nilsson, K. J., Mariannelund; Nilsson, Maria, Havgård; Nilsson, N., Glen; Nordahl, G., Sollerö; Nordiska museets vänner; Norström, Elisabeth; Nylén, Elsa; Närsjö, A., Sollerö; Odencrants, R., Luleå; O'Konor, Anne Madelaine; O'Konor, Louise; Olsson, A. A., Sollerö; gm Olsson, A. E., Sollerö; Olsson, A. G., Sollerö;

---

*Litet åt gången  
ger mycket i längden*

En ettöring, en tvåöring eller en femöring är litet åt gången men ger mycket i längden. Tänk på det, när ni gör matinköpen — jämför priserna i olika affärer — vänd gärna på slanten — men handla kontant. *Konsums uppgift är att göra små pengar stora för hemmen!*



**konsum**

hushållens förening för  
lägre levnadskostnader

---

## AKTIEBOLAGET SVENSKA FRYSERIERNA

GÖTEBORG ★ SKANDINAVIENS STÖRSTA FRYSHUS

Levererar oberoende av tillförseln färsk, snabbfrusen fisk till dagens lägsta priser. Mottager livsmedel till infrysning och lagring i stora lokaler, rymmande 8.000 000 kg. Temperaturen enligt önskan ned till  $-35^{\circ}\text{C}$ . **Istillverkning.**

Telefoner: 14 40 00, 14 40 01, 14 40 02, 14 40 03, 14 40 04 och 14 40 22

Telegramadress: FRYSERIERNA

---

*En god idé -  
är blott en trycksak  
Esselte Reklam Tel. Svalöv*

---

Olsson, A. M., Sollerö; Olsson, B. A., Sollerö; Olsson, B. A., Olsson, E., Dvärsätt; Olsson, Frida, Ryd; Olsson, Julia, Ryd; Olsson, J., Ljusdal; Olsson, M. J., Sollerö; Olsson, V., Råön; Omma, O. A., Tärna; Oxenstierna, Siri; Palmgren, B.; Palmstierna, Essie, Kristianstad; Persson, Gölin, Delsbo; Persson, Hj., Skälderviken; Persson, Kristina, Rödön; Persson, L. E., Limesforsen; Persson, Maria, Smedstorp; Persson, O., Tollarp; Persson, P., Ljusdal; Persson, Sigrid, Rödön; Petander, Astri, Göteborg; Petré, Anna; Pettersson, Alice; Pettersson, A., Eksta; Pettersson, P., Åstol; Peyron, Anna; Platon, B.; Postverkets persedelförråd; gm Refsum, H., Oslo; Ramel, F., Malmö; Rehnberg, M.; Reimertz, O., Tibro; Rosenblads stärbhus, Charlotte; Rosengren, Ada, Lidingö; Rosenlind, E.; Rudbeck, Anna; Ruth, Ingrid, Delsbo; gm Sahlin, K.; Sandahl, Sigrid; Santesson, C. G.; Santesson, Maja; Scheffer, Signe, Strängnäs; Schmiterlöw, Augusta, Kristianstad; Segerdahl, Dagmar; Selling, G.; Setterkvist, N., Burs; Seva, Inger, Vit-tangi; Sjöbergs stärbhus, E.; Sjöbom, Olivia, Enviken; Sjödén, E., Sollerö; Sjögren, Yvonne, Göteborg; Sjögren, T., Karlshamn; Sjöholm, N., Skövde; Skogslaget, Sollerö; Statens historiska museum; Stavenow, Å.; Stjernswärd, Brita; Stora Tuna gammalgård; Strahl, Malin; Stridsberg, Ellen; Stridsberg, Sigrid; Sundberg, G.; Sundevall, Hild; Sundin, C. J.; Sundström, Ellen; Sundström, E., Västerås; Sundström, V., Orsa; Svarvén, Karin, Sollerö; Svelander, O.; Svensson, N., N. Rörum; Sveriges Geologiska undersökning; Söderhielm, Sixten; Söderling, Berta; Söderströms stärbhus, Elsa; Thordeman, B.; Thorman, Elisabeth; Thorman, Gertrud, Strängnäs; Thorsell, E.; Thunström-Pettersson, Dolly; Tideströms stärbhus, Elisabeth; Tomasson, T., Falun; Torpadie, Augusta; Uddén, Ingeborg; af Ugglas, C. R.; af Ugglas, Eva; Wachtmeister, R., Christineholm; Wærn, E.; Wahlstedt, H., Österås; Waller, Maja, Hångsdala; Walters stärbhus, Emilia, Örkellunga; gm Wancke, F.; Werner, P., Ramsjöstrand; Westberg, T.; gm Westerlind, Elin, Storängen; Westerlund, Th.; Westin, A.; Vestman, E., Kalvträsk; Victor, P. E.; Wigforss, T.; Wikström, Mathilda; Winborg, Nanna; Vingstedt, Sigrid, Äppelviken; Wingård, K. G., Nockeby; Wulffcrona, Bertha, Träkumla; Wästfelt, Signe; Zethelius, G.; von Zweigbergk, Eva, Äppelviken; Åbergssons stärbhus, Anna; Åkerlund, Å.; gm Åkerman, Martina; Ållas, P., Sollerö.

## Nordiska museets arkiv.

Adelsköld, Bib; Andelius, Emma; Andemar, Linnéa; André, E.; Bäckström, A.; Berg, Märta; Billow, A.; Blomberg, Inga, Tungelsta; Borger, S; Byström, H.; Bäckström, C.; Carlsson, E. H., Mariestad; Cronquist, G. W:son; Curman, S.; Eckermann, Agnes, Falköping; Eckerström, Lotten; Edlund, Héléne; Ehrenborg, A.; Ekman, Iris; Elvers, J.; Finlands National-



# A. RUNDQUIST & Co. A.-B.

Grundat 1874

RÖRLEDNINGSENTREPRNÖRER

Jacobsbergsgatan 23 · Stockholm

---

# KORSNERS RÖRLEDNING A.-B.

314290 · RÅDMANSGATAN 59 · 314295

STOCKHOLM

---

*Gas-, vatten-, avlopps- och  
värmeledningar. Reparationer.*

---

# BIRGER NILSSONS VERKSTÄDER



FRIHAMNSVÄGEN (vid frihamnsentrén)

STOCKHOLM Postadress.: VÄRTAN

*Plåt, Smide, Svetsning*

*och Metallarbeten.*

Telefoner:

62 36 52, 62 47 85

---

---

museum; Forssander, C. E., Hycklinge; Hagberg, Louise; Hansson, Agnes. Hammarstedts stärbhus, N. E.; Hasselblad, Elsa; Högströms stärbhus, Sally; Ihle, Aslaug, Oslo; Ingers, I., Lund; Kalmar läns fornminnesförening; H.K.H. Kronprinsen; K. Biblioteket; K. Husgerådskammaren; Lagerheim, Olly; Lenk, T.; Liljeholmens stearinfabrik; Lindgren, G.; Lindqvist, Elise, Skara; Lodin, E., Filipstad; Nationalmuseum; Nylén, Elsa; Olsson, B. J., Sollerö; Otterström, O., Lövestad; Rangström, T.; Rudholm, J., Uppsala; Rudnicka Jaroszynska, Letta; Santesson, Hedvig; Selling, G.; Sjöbergs stärbhus, E.; Sjöholm, N., Skövde; Solders, S., Nyköping; Stadsmuseet; Staël v. Holstein, Mathilda; Statens historiska museum; Stjernsward, Brita; Stockholms-Tidningen; Svenska slöjdföreningen; Söderhielm, S.; Söderling, Berta; Thorman, Elisabeth; Tideström, Elisabeth; af Ugglas, C. R.; Walters stärbhus, K. A.; Widén, A., Äppelvikén; Wigforss, Maj-Britt; Åbergssons stärbhus, Anna.

## Nordiska museets bibliotek.

Adelsköld, Gustafva; Adler, F., Stralsund; Althin, T.; Ambrosiani, S.; Andersen, Ellen, Köpenhamn; Andersson, Augusta och Maria, Huddinge; Andrén, E.; Arneberg, J., Trondheim; Aronowitsch' stärbhus, M.; Austrumdal, S., Stavanger; Bäckström, A.; Bannbers, O.; Benaki museum, Aten; Bengtsson, B.; Berg, G.; Berge, R., Skien; Bertel, G.; Björkquist, L., Östersund; Boëthius, Gerda, Mora; Borg, A., Linköping; Borgs Söner, A.-B. C. O., Lund; Borås hantverksförening, Borås; Bratt, Hj.; Bukowskis konsthandel, A.-B.; Carnegie & Co., Porterbryggeriaktiebolaget, Göteborg; Cederlöf, J., Ekenäs; Diös, Byggnadsfirman Anders, Uppsala; Elliot, A.; Erixon, S.; Falsterbo museum, Falsterbo; Fevrell, W.; Forss, Elsa; gm Forssell, A., Kaggeholm; Franska handelskammaren i Sverige; Fullmäktige i Riksgäldskontoret; Färggårdén, Norrköping; Geijer, Agnes; Gesellschaft des kurländischen Provinzialmuseums, Jelgawa; Granberg, G., Lidingö; Granlund, J.; Gunda, Béla, Budapest; Gödel, V., Saltsjöbaden; Götlind, J., Uppsala; Hagberg, Louise; Hahm, K., Berlin; Handels-Societeten i Gefle, Gävle; Hansen, H. P., Herning; Hazelius, Gina; Hellner, B.; Hultgren, G., Leksberg; Jahnsson, K. A.; Janković, Ljubica S. & Danica S., Beograd; Jansson, S. O., Lidingö; Jessen, O., Rostock; Johansson, L., Frånsta; Johnsson, P., Broby; Jonsson, G.; Josephson, G.; Jungmarker, G.; Jönsson, Odina, Viken; Karlson, W., Lund; Katrineholms-Kuriren, Katrineholm; K. Ecklesiastikdepartementet; K. Byggnadsstyrelsen; K. Järnvägsstyrelsen (persontrafikbyrån); K. Statskontoret; K. Telegrafverket; K. Vitterhetsakademien; Lagercrantz, S.; Lamm, Asta; Laquist, Birgit, Luleå; Larsson, J.; Larsson, K. A., Lagan; Lenk, T.; Lidholm, B., Lidköping; Lidström, Barbro; Lindblom, A.; Lindblom, K. G.;

---

---

# TÖRNBLOMS ANNONSBYRÅ

Drottninggatan 48 · STOCKHOLM · Tel. 230995

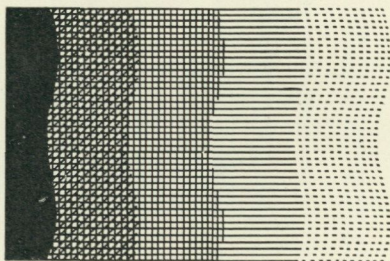
---

## Fabriksblandad BETONG

AKTIEBOLAGET BETONGINDUSTRI

Hornsbergsvägen 16, STOCKHOLM. Tel. Växel 23 35 30

---



**KLICHÉER**  
BERGSTRÖM & C<sup>o</sup>  
MALMSKILLNADSG. 54  
S T O C K H O L M

---

Var tredje kontorsskrivmaskin som köpes i Sverige är svensk – är Halda

## HALDA

MASKINEN MED DEN VACKRA SKRIFTEN

## ÅTVIDABERGS



---

---

*Skansenföreningens förmåner: Se sid. 231!*

---

---



Foto: Lennart af Petersens

*På*

## HÖGLOFTET

finner Skansenbesökaren både ett gott bord och hemtrevnad.

När sommarrestaurangen Solliden på hösten slår igen sina portar, äro Skansens alla gäster välkomna till Högloftet och dess annex Nyloftet.

---

---

---

---

---

AKTUELLT

En skildring av folk-  
livet i en av Est-  
lands svenskbygder

Per Söderbäck

# RÅGÖBORNA

Ingår i Nordiska  
museets handlingar.  
Utkommer till hösten

---

---

Rikt illustrerad

---

---

---

---

# NORDISKA MUSEETS HANDLINGAR

1. OSCAR JONSSON och BRYNOLF HELLNER, Smidda järnkors på Ekshärads kyrkogård. Mit einer deutschen Zusammenfassung. 1932. Pris 5 kr.
  2. ERIK ANDRÉN, Västerviks bebyggelsehistoria. 1933. Pris 6 kr.
  3. SIGFRID SVENSSON, Skånes folkdräkter. En dräkthistorisk undersökning 1500—1900. Mit einer deutschen Zusammenfassung. 1935. Pris 12 kr.
  4. GÖSTA BERG, Sledges and wheeled vehicles. Ethnological studies from the view-point of Sweden. 1935. Pris 10 kr.
  5. HERIBERT SEITZ, Äldre svenska glas med graverad dekor. En undersökning av det bevarade 1700-talsbeståndet. With an English Summary. 1935. Pris 12 kr.
  6. MANNE HOFRÉN, Herrgårdar och boställen. En översikt över byggnadskultur och heminredning å Kalmar läns herrgårdar 1650—1850. 1937. Pris 32: 50.
  7. GÖSTA SELLING, Svenska herrgårdshem under 1700-talet. Arkitektur och inredning 1700—1780. 1937. Pris 35 kr.
  8. EVA BERGMAN, Nationella dräkten. En studie kring Gustaf III:s dräktreform 1778. With an English Summary. 1938. Pris 20 kr.
  9. Gruddbo på Sollerön. En byundersökning. Tillägnad Sigurd Erixon 26/3 1938. Redaktion: GÖSTA BERG och SIGFRID SVENSSON. 1938. Pris 28 kr.
  10. ERNFRID JÄFVERT, Skomod och skotillverkning från medeltiden till våra dagar. 1938. Pris 10 kr.
  11. EMELIE VON WALTERSTORFF, Svenska vävnadstekniker och mönstertyper. En kulturgeografisk undersökning. 1940. Pris 18 kr.
  12. JOHN GRANLUND, Träkärl i svepteknik. Mit einer deutschen Zusammenfassung. 1940. Pris 15 kr.
- 
-

---

---

# CARL LARSSONS

Kött o. Charkuterivaror

*äro bra!*

Detta sades för 50 år sedan och gäller med ännu större fog i dag.

Yrkets traditioner hava väl vårdats och en kunnig personal står till allmänhetens tjänst.

Försäljningsbutiker: BRAHEGATAN 24  
BRYGGAREGATAN 10  
REGERINGSGATAN 40  
ROSLAGSGATAN 36  
S:T ERIKSGATAN 24  
STRINDBERGSGATAN 48  
FOLKUNGAGATAN 83  
ENSKEDE • DJURSHOLM

CARL LARSSONS<sup>S</sup> SLAKTERIAKTIEBOLAG  
TELEFON: NAMNANROP "CARL LARSSONS"

---

---

Lindenbaum, A.; Lithberg, Marit; Liungman, W., Djursholm; Ljungbergs stärbhus, Agnes; Lovén, S. A., (gm Föreningen för dendrologi och parkvård); Lundberg, E.; Lundberg, E. B.; Länsvägnämnden, Malmö; Lönnberg, E., Jönköping; Mahr, A., Dublin; Malmsten, K., Råsunda; Manker, E.; Meyerson, Å.; Modéer, I., Uppsala; Moselius, C. D.; Munksgaard, E., Köpenhamn; Niemimaa, Toini, Kangasniemi; Nilsson, A.; Nord, E. H., Boda kyrkby; Nygren, N., Västerås; Nyman, T., Tureberg; Odencrants, R., Luleå; Olsson, M.; Osterman, J. o. Åberg, G., Simrishamn; Patzelt, H.; Persson, P. A., Hässleholm; Quensel, C.; Radiotjänst; Rehnberg, M.; Remeis-Sternwarte, Bamberg; Sayce, R. U., Manchester; Schotte-Frödin, Ann-Sofi; Seitz, H.; Selling, G.; Sjöbeck, M., Hälsingborg; Skellefteå fabriks- och hantverksförening, Skellefteå; Smålands bank, Jönköping; Solders, S., Nyköping; Staatliche Sammlung alter Kunst, Prag; Stake, J., Holmedals-Bergerud; Steneberg, K. E.; Stjernswärd, Brita; Stockholms bryggerier, A.-B.; Stockholms byggmästareförening; Stockholms-gillet; Stockholms högskola; Stockholms sjöscouter; Stockholms stads stat. kontor; Stoltenberg, E., Fyresdal; Strömberg, Elisabeth; Svensk jordförmedling, A.-B.; Svenska gasverksföreningen; Svenska hemslöjdsföreningarnas riksförbund; Svensson, S.; Sylwan, Vivi, Göteborg; Söderhielm, S.; Söderström, J.; Thorman, Elisabeth; Tidens förlag; Tidskriftsförlaget Allhem, Malmö; Tilander, G.; Tillhagen, C.-H.; Timm, Eva, Medåker; Utländska pressföreningen i Sverige; Varbergs stadsfullmäktige, Varberg; Wikman, K. R. V., Åbo; Winge, K., Lidingö; Wolfram, R., Wien; Zangenberg, H., Lyngby; Znamierowska-Prüfferowa, M., Wilno; Åhlén & Holm A.-B.; Öberg, O. A.; Österberg, K. J., Köping; Östermans stärbhus, C. A.

## Skansen.

Achatz, C.; Afzelius, Augusta; Alm, Anna; Améen, Anna; Andersson, E.; Bageriet Stjärnan; Banan-Kompaniet; Bennich, L., Djursholm; Berglöf, Signe; Bergström, A., Sigtuna; Björkegren, A.; Borin, J.; Bouveng, C. G.; von Celsing, E., Biby; Christensson, J.; Eklund, B.; Engelbrekts husmodersskola; von Gertten, L.; Granqvist, Ellen; Gustavsson, H.; Håkansson, M.; von Höpken, Clotilde; Jensen, C., Odense; Kongel, Gunhild; Kungl. Flottans station; Larsson, E.; Lawass, M.; Lindbohm, A.; Lindgren, T.; Lindgården, Restaurang; Lindströms Modeaffär, Carolina; Lundberg, A.; Lundegård, L., Enskede; Lundgren, A.; Nylén, Elsa; Nylow, S., Norra Värmdö; Nyman, K.; Nyströms Eftr., N. Th.; Odense zoologiska trädgård, Odense; Rosengren, J., Kalmar; Rydén, O.; Rydholm, Karin; Stockhaus, L.; Svendahl, R., Nockeby; Wachtmeister, C.; Wadlund, Helena; Wennerbergs Livsmedelshandel, J.; Westergren, G., Södertälje; Westfelt, A.; Westmans viltaffär, B.; Åström, Anna; Östermalms saluhall.

---

---

# THULE

BOKARBETEN · VETEN-  
SKAPLIGA PUBLIKA-  
TIONER · FEST-  
SKRIFTER  
PLANSCH-  
VERK



TRYCKERI AKTIEBOLAGET THULE  
S:t Eriksgatan 33 · STOCKHOLM · Telefon: 233160

---

## K. CARLQVIST

GLASMASTERI · FÖRGYLLERI · RAMAFFÄR

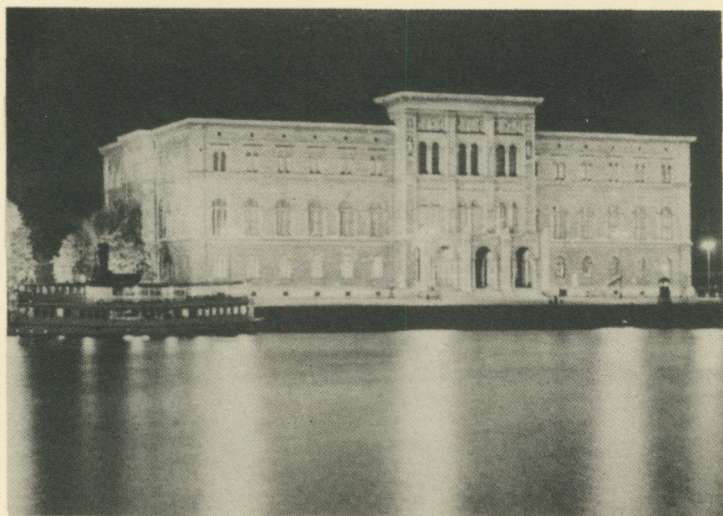
Glasslipning, speglar, alla sorters fönster-,  
spegel- och råglas, inramning av tavlor  
Styrmansgatan 22 · Telefon 62 80 86

---

*Bliv medlem i Skansenföreningen!*

---

---



Nationalmuseum i Stockholm i fasadbelysning under Ljusveckan 1938.  
Belysningen utförd av Elektroskandia.

Låt vår ljustekniska avdelning taga del av Edra belysningsproblem. Vi lämna råd och upplysningar i alla belysningstekniska frågor samt utföra belysningsinstallationer av alla slag.



## **ELEKTROSKANDIA**

Avdelning IM: STOCKHOLM, Solnavägen 79-81  
Göteborg - Malmö - Gävle - Karlstad - Sundsvall  
Östersund - Umeå - Växjö - Nässjö



GLASHYTTAN  
SKANSEN

